

UNIVERSITATEA ECOLOGICĂ DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE DREPT

Program de studii universitare de licență: DREPT

Forma de învățământ: învățământ cu frecvență redusă / învățământ la distanță

Suport de curs pentru disciplina:

Retorică

Titular de disciplină:
Prof. Univ. dr. Alexandru Țiclea

București
2024

CUPRINS

Introducere	4
a. Date privind titularul de disciplină	4
b. Date despre disciplină	4
c. Obiectivele disciplinei	4
d. Competențe acumulate după parcurgerea cursului.....	5
e. Resurse și mijloace de lucru	6
f. Structura cursului	6
g. Cerințe preliminare.....	7
h. Durata medie de studiu individual	7
i. Evaluarea	8
Unitatea de învățare 1.....	9
1.1. Introducere.....	9
1.2. Conținut	9
1.3. Rezumat.....	18
1.4. Test de autoevaluare a cunoștințelor	18
1.5. Bibliografie recomandată	19
1.6. Teme de control.....	19
Unitatea de învățare 2.	20
2.1. Introducere.....	20
2.2. Conținut	20
2.3. Rezumat.....	23
2.4. Test de autoevaluare a cunoștințelor	23
2.5. Bibliografie recomandată	24
Unitatea de învățare 3.	25
3.1.Introducere.....	25
3.2. Conținut	25
3.3. Rezumat.....	41
3.4. Test de autoevaluare a cunoștințelor	41
3.5. Bibliografie recomandată	42
Unitatea de învățare 4.	43
4.1. Introducere.....	43
4.2. Conținut	43
4.3. Rezumat.....	69

4.4. Test de autoevaluare a cunoștințelor	69
4.5. Bibliografie recomandată	69
Unitatea de învățare 5.	70
5.1. Introducere.....	70
5.2. Conținut	70
5.3. Rezumat.....	82
5.4. Test de autoevaluare a cunoștințelor	82
5.4. Bibliografie recomandată	82
Unitatea de învățare 6.	83
6.1. Introducere.....	83
6.2. Conținut	83
6.3. Rezumat	106
6.4. Test de autoevaluare a cunoștințelor	107
6.5. Bibliografie recomandată	107
6.5. Teme de control.....	107
Unitatea de învățare 7.	108
7.1. Introducere.....	108
7.2. Conținut	108
7.3. Rezumat.....	124
7.4. Test de autoevaluare a cunoștințelor	124
7.5. Bibliografie recomandată	124

Introducere

Cursul este destinat, în principal, studenților Facultății de Drept din cadrul Universității Ecologice din București – învățământ cu frecvență redusă (IFR) / învățământ (ID), dar poate constitui un util material de studiu și pentru studenții la învățământ cu frecvență (IF).

a. Date privind titularul de disciplină

Nume și prenume:	Țiclea Alexandru
E-mail:	alexandru.ticlea@ueb.education

b. Date despre disciplină

Anul de studiu:	I
Semestrul:	I

c. Obiectivele disciplinei

Obiectivul general al disciplinei	Cursul propune o analiză sistematică a fenomenului retoricii, în principal din perspectivă filosofică, dar urmărind și perspective științifice (antropologică, sociologică, psihologică), având ca obiectiv familiarizarea studenților cu principalele teorii clasice, dar și cu teoriile moderne sau post-moderne ale retoricii. Cursul propune și o perspectivă critică asupra valorilor culturii contemporane, căutând să familiarizeze studenții cu modelul critic al pluralismului (cultural, social, politic) din perspectivă retorică.
Obiectivele specifice	- utilizarea în mod adecvat a conceptelor analitice majore din sfera Retoricii: retorică, elocință, argumentare, opinie, clasicitate, modernitate și postmodernitate retorică; - perceperea dimensiunii istorice a retoricii și a limbii și a diversității interpretărilor filosofice; - dezvoltarea capacității de autoevaluare a propriului discurs și a propriilor opinii - dezvoltarea maximală a capacității de comunicare interpersonală la nivelul discursului vorbit - abilitatea de percepere a dimensiunii comunicaționale și lingvistice a fiecărei forme de discurs filosofic - dezvoltarea abilității de distingere între numeroasele perspective teoretice - antropologice, sociologice, filosofice - care sunt implicate în studierea retoricii; - dezvoltarea abilității de a descrie particularitățile retoricii clasice în raport cu cele ale retoricii moderne și postmoderne; - formarea unei raportări conștiente - în context profesional și în viața cotidiană - la

	diferențele între diferitele forme de discurs (umanist, științific, politic, cotidian); - formarea unei atitudini specific pluraliste în înțelegerea cadrului sistemelor politice democratice; - formarea unei atitudini conștiente și responsabile față de propriul discurs și față de propriile opinii, în final, față de consecințele acestora.
--	--

d. Competențe acumulate după parcurgerea cursului

Competențe profesionale	• Identificarea, înțelegerea și respectarea valorilor, opiniilor, nevoilor, sentimentelor altor persoane sau culturi . • Aplicarea tehnicilor de rezolvare a problemelor interumane și interculturale (gestionarea situațiilor de criză, negocierea și medierea conflictelor, justificare, consiliere)
Competențe transversale	• abilitatea de a comunica oral și scris în propria limbă, utilizând corect terminologia specifică <i>retoricii</i> • competențe în cercetarea documentativă și utilizarea computerului în căutarea de informații bibliografice în domeniul Retoricii, precum și în redactarea de texte (scris academic).

e. Resurse și mijloace de lucru

Pentru o pregătire temeinică, vă sugerăm să efectuați toate testele de evaluare, astfel încât rezultatul pregătirii dumneavoastră să fie cât mai obiectiv. De asemenea, vă sugerăm să vă alcătuiți propriile dumneavoastră planuri și scheme, acestea ajutându-vă la o mai bună sistematizare a cunoștințelor dobândite.

Fiecare curs debutează cu prezentarea obiectivelor pe care trebuie să le atingeți – din punctul de vedere al nivelului de cunoștințe – prin studierea temei respective. Vă recomandăm să le citiți cu atenție și apoi, la sfârșitul cursului, să le revedeți pentru a verifica dacă le-ați atins în întregime.

Testele de evaluare prezente la sfârșitul fiecărui curs vă vor ajuta să verificați modalitatea specifică de învățare și să vă îmbunătățiți cunoștințele. Timpul recomandat rezolvării testelor este de 30 de minute. Rezolvați testele numai după studierea în întregime a unui curs și nu vă uitați la răspunsuri decât după rezolvarea testului și numai dacă nu reușiți să găsiți răspunsul prin recitirea cursului.

La fiecare curs există indicată o bibliografie selectivă pe care vă sfătuim să o parcurgeți.

f. Structura cursului

Cursul de Retorică este alcătuit din 7 **unități de învățare**):

Unitatea de învățare I. **Introducere în studiul retoricii**

Unitatea de învățare II. **Retorica la vechii greci**

Unitatea de învățare III **Mari retori ai Romei Antice**

Unitatea de învățare IV **Începuturile retoricii în România**

Unitatea de învățare V **Stilul și figurile de stil**

Unitatea de învățare VI **Discursul și Oratorul**

Unitatea de învățare VII **Procese celebre**

La sfârșitul fiecărei unități de învățare beneficiați de modele de teste de autoevaluare care vă vor ajuta să stabiliți singuri ritmul de învățare și necesitățile proprii de repetare a unor teme. La sfârșitul suportului de curs sunt prezentate răspunsurile corecte la testele de autoevaluare a cunoștințelor.

Totodată, sunt formulate **2 teme de control**, în vederea evaluării pe parcurs, astfel:

Tema 1 – Unitatea de învățare 1: „Realizați un referat de maximum 5 pagini în care să tratați Retorica – artă și știință”;

Tema 2 – Unitatea de învățare 6: „Realizați un referat de maximum 5 pagini în care să tratați Discursul”.

Temele de control se prezintă de către fiecare student, iar rezultatele acestei evaluări se comunică de către cadrul didactic în mod direct și nemijlocit studenților.

Cursul de **Retorică** poate fi studiat atât în întregime, potrivit ordinii prestabilite a capitolelor, dar se poate și fragmenta în funcție de interesul propriu mai accentuat pentru anumite teme. Însă, în vederea susținerii examenului este obligatorie parcurgerea tuturor celor 7 unități de învățare și efectuarea testelor prezentate.

g. Cerințe preliminare

Retorica este o disciplină care se studiază în anul I, semestru I, constituind ea însăși o introducere în studiul dreptului.

Pentru o mai bună înțelegere a materiei, este necesară coroborarea cunoștințelor dobândite în cadrul acestei discipline cu cele acumulate la drept civil, drept procesual civil, dreptul familiei.

h. Durata medie de studiu individual

Durata medie de învățare estimăm a fi de aproximativ 28 de ore, iar pentru examen ar fi necesar un studiu de o săptămână.

Studierea fiecărei unități de învățare necesită un efort estimat la 2 ore, astfel încât să se fixeze temeinic cunoștințele specifice acestui domeniu.

i. Evaluarea

La încheierea studierii cursului, este obligatorie realizarea celor două teme de control.

Înainte de examen este indicat să parcurgeți din nou toată materia, cu atenție, durata estimată pentru această activitate fiind de aproximativ o săptămână.

Forma de evaluare (E-examen, C-colocviu/test final, LP-lucrări de control)		C
Stabilirea notei finale (procentaje)	- evaluarea finală	50%
	- activități aplicative /laborator/lucrări practice/proiect etc.	
	- teste pe parcursul semestrului	50%
	- teme de control	

Unitatea de învățare 1.

Introducere în studiul retoricii

1.1. Introducere

În cuprinsul acestei unități de învățare sunt prezentate cunoștințele referitoare la introducerea în studiul retoricii.

Durata medie de parcurgere a acestui capitol este de aproximativ 2 ore.

1.2. Conținut

1.2.1. Definiția retoricii

În vorbirea curentă termenul de *retorică* circulă, având, în principal, sensuri peiorative sau neconforme cu esența sa.

De exemplu, se folosește sintagma „*întrebare retorică*”, cu semnificația unei întrebări căreia i se cunoaște deja răspunsul ori e pusă doar de dragul de a fi auzită. Se mai folosește terminologia „*retorica lui x*” (sau lui y), desemnând stilul de exprimare, de vorbire al acelei persoane.

Mai sunt întâlnite expresiile „*retorica disperării*” cu sensul de nemulțumire acută, mahnire profundă față de greutățile vieții sau cea din „*retorica dintre x și y*”, având semnificația unei dispute, neînțelegeri, certuri între x și y.

Am întâlnit și sintagma *retorica politică*, în următoarea afirmație: „Nenorocirea este că viața și retorica politică nu sunt dominate numai de batjocură, ci și de demagogie și tupeu”.¹

Așadar, conform acestei afirmații, politicienii de azi vorbesc mult și fără rost, fac promisiuni zgomotoase irealizabile, nu le este jenă de atitudinile lor, adesea schimbătoare, ceea ce reprezintă o batjocură (la adresa poporului român, probabil).

Aceeași semnificație disprețuitoare, cu nuanțe negative, o are și expresia *retorică de chibiț*;

¹ Este mărturisirea lui *Sergiu Andon*, fost ziarist de succes înainte de 1989 (la organul de presă al Partidului Comunist Român, „Scânteia”), devenit, după 1990, avocat, om politic și parlamentar influent, (conform ziarului „7Plus” din 9 septembrie, 2009, p. 5).

Mai nou, *Sergiu Andon* a fost considerat „avocatul de lux al turnătorilor”. Iar „securitatea” a fost „sursa ziaristului Andon” (Mirela Corlățeanu, *Avocatul de lux al turnătorilor*, în „Evenimentul zilei” din 10 februarie 2010, p. 4).

„chibițează” acei ziariști „care populează ecranele”, fiind invitați la „tocșouri”.²

Un cunoscut comentator politic (*Emil Hurezeanu*) referindu-se la o remaniere guvernamentală (din septembrie 2010), a exclamat: „Retică pură fără substanță”!

Alt sens al cuvântului *retorică* este cel de disimulare a realității, de minciună chiar.³

Sensurile de mai sus, ignoră și disprețuiesc însă retorică.

Demonstrează, totodată, ignoranța autorilor, sau poate emfaza ori prețiozitatea cuvântului lor.

Din punct de vedere etimologic, cuvântul „*retorică*” provine din latinescul „*rhetorica*”, iar acesta din grecescul „*rhitor*”, care însemna, în antichitate, „vorbitor”, orator ori cel ce învață arta elocvenței (elocinței). La romani, *rhitorul* era denumit *rhetor*, sau *magister dicendi*, adică maestru în elocință.⁴ De asemenea, tot ei utilizau termenul de *eloquens* (elocvent) pentru oratorul desăvârșit, înzestrat cu o bogată pregătire culturală, prin excelență filozofică, iar cel de *disertus*, pentru a-l caracteriza pe cel care se exprimă corect și convingător în ochii mulțimii”.⁵

Termenii „*retorică*” și „*elocință*” se pot confunda pentru că într-un anumit sens ambii desemnează arta de a vorbi bine și frumos. Dar, ei nu sunt sinonimi. Pe când *elocința* este talentul de a convinge, *retorică* este arta care dezvoltă acest talent. Elocința s-a născut înaintea regulilor retoricii, precum limba s-a format înaintea gramaticii.⁶ Retică se deosebește de elocvență, precum se deosebește teoria de practică.

Elocvența – talentul de a convinge – este un dar al naturii, spune *Dimitrie Gusti*, iar retorică – arta de a conduce talentul – este un fruct al studiului. Tot *Dimitrie Gusti* ne spune că în urma bărbaților care din instinct au fost elocvenți, au venit acei care prin studiu au ajuns de a fi elocvenți și aceștia se numesc *oratori*; după ei au venit aceia care au adunat și ordonat diferitele metode cu ajutorul cărora se poate ajunge la elocvență și aceștia se numesc *retori*, iar arta creată de ei s-a numit retorică.⁷

Celebru *Cicero* (106-43 î.Hr.), avocat, om politic și de stat roman, poate cel mai important orator din toate timpurile, scrisese anterior (în „*De oratore*”) că nu elocvența s-a născut din retorică, ci retorică a luat naștere din elocvență.

Cele mai multe definiții ale retoricii au fost date în antichitate, în condițiile apariției și înfloririi ei și când i s-a acordat o maximă importanță pentru rolul său în funcționarea democratică a societăților

² Răzvan Ioan Boanchiș, în articolul *Retică de chibiț*, publicat în „7Plus” din 10 octombrie 2009, p. 3, scrie: Invitatul (ziarist) „nu vine cu vreo informație, a stat toată ziua la birou, a băut cafele, a bârfit, n-a dat niciun telefon, ca să se intereseze de subiectul pe care știa de la prânz că trebuie să-l bolborosească. Așa că bagă o retorică de chibiț, speculează la modul gros și previzibil, fără a avea aptitudini pentru improvizație, care e o artă. Ce latră el poate să zică și privitorul de la televizor. Există doar două diferențe. Omului așezat în fotoliu, acasă, îi lipsesc legitimația de jurnalist, și impostura de a pune semnul egalității între bâjbăială și verdict”.

³ Astfel, în articolul *Magistrații au luat plasă*, publicat în „Adevărul” din 11 septembrie 2009, p. 18, autorul său (Liviu Avram) scrie: „Așa-zisa subfinanțare a sistemului judiciar este doar o retorică de acoperire, iar motivul adânc al continuării grevelor e unul salarial și atât.”

⁴ Ștefan Zăvălaș, *Introducere în retorică*, Editura Unex, București, 1991, p. 14.

⁵ A se vedea și Constantin Stroie, *Retică și teoria argumentării*, Editura Pământul, 2007, p. 10-13.

⁶ Publius Cornelius Tacitus, *Germania. Dialogul despre oratori*, Editura Paideia, 2004 (*Studiu introductiv*, traducere și note de Eugen Cizek), p. 59, nota 2.

⁷ Cristî Negoescu, *Retică și stilistică*, București, 1896, p. 23.

⁸ Dimitrie Gusti, *Retică pentru tinerime*, Iași, 1875, p. 3.

grecești și romane.

O analiză critică a acestor definiții, formulate până la el, o face însuși *Quintilian* (35-96 d.Hr.), celebrul profesor roman de retorică în nu mai puțin celebra lui lucrare „*Institutio Oratoria*” (Arta oratorică)⁸: „... unii au numit retorica o simplă forță, alții știință, dar nu virtute; unii i-au zis exercițiu, alții artă care nu are nimic comun cu știința și cu virtutea; alții în sfârșit au numit-o chiar stricare a artei, adică gust greșit. Aproape toți, însă, au fost de acord că menirea oratorului *este să convingă sau să vorbească* în așa fel încât să convingă”, definiția cea mai răspândită în antichitate fiind „*retorica este forța de a convinge*”. *Quintilian* adaugă că ceea ce el numește „vis” (forță), mulți o denumesc *potestas* (putere) sau *facultas* (ușurință de vorbă). La fel, *Cicero* a scris că datoria oratorului este „să vorbească în așa fel încât să convingă”.

Un oarecare *Athenaeus* considera retorica „arta de a înșela”. Iar celebrul filozof *Platon* (427-347 î.Hr.) avea o atitudine contradictorie. El afirma că retorica este „o iscusință de a fermeca și plăcea”, dar și „un simulacru de politică și al patrulea fel de înșelătorie”.

Quintilian a apreciat definiția dată de *Cleonte* (unul din fondatorii stoicismului, contemporan cu *Zenon*, născut la 331 î.Hr., scriitor fecund, autorul poemului „Imn lui Zeus”): „*retorica este știința de a vorbi bine*”. Concluzia marelui profesor este că „*dacă retorica însăși este știința de a vorbi bine, scopul ei suprem și ultim este de a vorbi bine*”.

Retorica este, însă, nu numai o știință, ci și o artă. *Cicero* spunea în acest sens că „ceea ce denumim retorică este elocința în forme artistice”. *Aristotel*, mai înainte (384-322 î.Hr.), primul profesor de retorică la prima universitate particulară din lume (*Academia lui Platon*), mărturisește că retorica este o artă, dar îi atribuie o parte din politică, precum și din dialectică. Ea este o facultate de a cerceta, pentru fiecare caz în parte, ceea ce poate fi capabil de a convinge.⁹

Conform unei definiții metaforice și oarecum simpliste, retorica *este arta înrămării unui argument astfel încât să poată fi apreciat de asistență*.

Quintilian, după analiza pe care o face, denumesc retorica artă practică sau administrativă, prin termenul de „*artă administrativă*” înțelegând o artă aplicată a afacerilor.

În sensul celor de mai sus, *Ioan Piuaru – Molnar* (la sfârșitul secolului XVIII) scria că retorica „este meșteșug al buneii cuvântări”, „treaba ei fiind aceea de a afla și a zice lucruri toate vrednice ca să îndemne, ca să miște și să încredințeze pe ascultător, iar sfârșitul ei este de a-l trage și a-l pleca spre cele ce ea pofteste”.¹⁰

Pentru *Dimitrie Gusti*, retorica este „arta care învață a zice bine, adică a vorbi ca să înduplecăm. A îndupleca este a lucra asupra altora într-un chip încât ideile, simțămintele și rezoluțiunile noastre să le

⁸ A se vedea *Quintilian, Arta oratorică* (traducere, studiu introductiv, tabel cronologic, note, indici de Maria Hetco), Editura Minerva, București, 1974, vol. I, p. 180-191.

⁹ *Aristotel, Retorica* (Traducere, studiu introductiv, index de Maria Cristina Andrei), Editura IRI, București, 2004, p. 91.

¹⁰ *Ioan Piuaru – Molnar, Retorica, adică învățătura și întocmirea frumoasei cuvântări*, Editura Dacia, Cluj – Napoca, 1976, p. 42-43.

primească și să devină... ale lor”.¹¹

O altă definiție este cea dată de *Cristu Negoescu*: „Retorica este arta de a cuvânta bine și frumos, adică de a vorbi spre a îndupleca sau convinge”.¹²

O grupare a definițiilor care s-au dat retoricii în decursul timpurilor o face *Vasile Florescu*, un autor român modern.

Prima definiție este aceea de „*creatoare a persuasiunii*”, pe care *Platon* o atribuie lui *Gorgias* (485-380 î.Hr.) în dialogul cu această denumire. Alături de *Platon*, *Isocrate*, *Aristotel*, *Hermagoras*, *Ariston*, *Apollodor* și *Cicero*, au considerat, cu mici diferențe, că nucleul noțiunii de retorică sau așa-zisul *officium oratoris*, îl constituie persuasiunea, fie în toate domeniile de activitate, fie numai în cel politic și judiciar.

Al doilea tip de definiție, caracteristic fazei postciceroniene până la scolastica medievală, are în centrul său definiția lui *Quintilian*: *retorica este ars (arta) et (și) scientia (știința) bene dicendi*. Prin *bene*, *Quintilian* a înțeles nu numai un rezultat bun al comunicării, dar și o estetică deosebită a acestei comunicări, care trebuie să fie neapărat frumoasă. Marele profesor, mai adaugă că *retorica „este arta și știința invenției, alegerii și exprimării cu ornamente potrivite care pot servi la a convinge”*.

Ceea ce trebuie cu deosebire reținut, este că promovând ornarea discursului, deci înfrumusețarea lui, se produce o alunecare a retoricii din sfera stilisticii, a problematicei literare, adică a ceea ce va fi mult mai târziu, în epoca modernă, neoretica.

Al treilea tip de definiție, aflată tot în sfera stilisticii este cea de *ars ornandi*, foarte des întâlnită în Evul Mediu și mai târziu, adică o stilistică practică „*rhetorica verba colorat*”¹³.

1.2.2. Obiectul retoricii

Retorica este arta discursului bene dicendi, sau mai pe înțeles, **arta de a vorbi bine, prin discurs înțelegându-se un ansamblu organizat de fraze asupra unui subiect dat**.

O descriere metaforică a discursului o face *Winston Churchill*:¹⁴ „O serie de fapte... prezentate, toate îndreptate în aceeași direcție. Sfârșitul se arată înainte a ajunge la el. Cuvântul anticipează concluzia, iar ultimele vorbe cad în miezul unui tunet de consimțiri”.¹⁵

Arta de a vorbi a fost, este și va fi mereu uimitoare, pentru că vorbirea este o însușire exclusivă a omului, iar unii oameni (avocați, politicieni) trăiesc de pe urma acestei arte.

Conform lui *Quintilian*, obiectul retoricii nu îl constituie doar discursul sau argumentele în stare să convingă, ci și chestiunile politice sau sociale. El considera că materia retoricii o constituie fără

¹¹ Dimitrie Gusti, *op. cit.*, p. 1.

¹² Cristu Negoescu, *op. cit.*, p. 23.

¹³ Vasile Florescu, *Retorica și neoretica*, Editura Academiei, 1973, p. 16-18.

¹⁴ Om politic și de stat englez, mare orator, scriitor, ziarist, ministru și prim-ministru. A obținut premiul Nobel pentru literatură (1953) ca o recunoaștere a valorii discursurilor sale. A trăit între anii 1874-1965.

¹⁵ James C. Humes, *Vorbele de duh ale lui Winston Churchill*, Editura Humanitas, București, 2008, p. 47.

Printre aceste „vorbe” se numără:

- „Câinii ne privesc de jos, pisicile de sus. Porcul te privește drept în ochi, ca pe un egal” (p. 25).

- „Păcatul capitalismului: susține împărțirea inegală a bunăstării; virtutea socialismului: susține împărțirea egală a sărăciei” (p. 33).

- „Nu-ți face griji despre evitarea ispitelor. Pe măsură ce îmbătrânești, te evită ele pe tine”.

deosebire toate obiectele asupra cărora va fi chemată să vorbească și amintește ce spune *Platon* în dialogul *Gorgias* și anume că materia retoricii se află nu în cuvinte, ci în subiecte, iar în dialogul *Fedru* afirma că retorica nu există numai în dialogurile judiciare și politice, dar chiar în subiectele particulare și de familie.

La rândul său, *Cicero* era de părere că materia retoricii este alcătuită din subiectele care i se prezintă; „fiindcă viața omului este domeniul oratorului, și ea este materia pe care o tratează, toate subiectele privitoare la viața omului trebuie cercetate, auzite, citite, discutate, tratate și dezvăluite de adevăratul orator”. Și adaugă: „nimeni nu va putea deveni orator acoperit de toată gloria, dacă nu-și va însuși cunoașterea tuturor problemelor și a tuturor artelor”.

Gorgias era într-atât de convins că oratorul trebuie să vorbească despre orice subiect, încât permitea ca în sălile de curs fiecare să-i pună întrebarea pe care o voia. „Aristotel, împărțind oratoria în trei genuri – judiciar, deliberativ și demonstrativ – a lăsat și el aproape totul în competența oratorului; căci nu există ceva care să nu intre în aceste trei genuri.”¹⁶

1.2.3. Retorica biblică

1.2.3.1. La început a fost cuvântul

Este adevărat că în cea mai importantă scriere a antichității și cea mai citită carte din lume – *Biblia* – nu apare termenul de retorică.

În schimb, este relevată importanța deosebită a cuvântului și sunt utilizate figuri de stil întâlnite în retorică: metafore, hiperbole, comparații, alegorii etc.

Odată fundamentat planul creației, Universul nostru, *Dumnezeu* poruncește începutul creației; prin cuvântul lui începe definirea originii Universului uman și al lumii terestre.

„*La început a fost cuvântul*”

Gândul și voința se exprimă prin vorbire sau prin scris.

Dumnezeu folosește cuvântul și poruncește fiecare etapă a acțiunii creației¹⁷. Poruncește celor din lumea sa, fiilor săi.¹⁸

1.2.3.2 Moise

Celebru personaj biblic, Moise este considerat unul din cei mai mari eroi ai omenirii¹⁹, întemeietor al unei noi religii, părinte al evreilor, legiuitor, moralist, eliberator...

El s-a născut în Egipt, în timpul domniei lui *Ramses al II-lea*. Numele său înseamnă în ebraică „cel

¹⁶ A se vedea Quintilian, *op. cit.*, p. 215-222.

¹⁷ A se vedea Rudolf Steiner, *Misterul biblic al Genezei*, Editura Universul Enciclopedic, București, 1995.

¹⁸ Matematicianul, fizicianul, scriitorul și filozoful francez *Blaise Pascal* considera: „Dacă *Dumnezeu* nu există nu pierzi nimic crezând în EL, dar dacă EL există și nu crezi, atunci ai pierdut totul”.

¹⁹ Pilippe Malaurie, *Antologia gândirii juridice*, Editura Humanitas, București, 1996, p. 13-17.

A se vedea și Sfântul Grigorie de la Nyssa, *Despre viața lui Moise*, Editura Sfântul Gheorghe –vechi, 1995, p. 28 și urmât.

salvat de ape”²⁰, iar în egipteană „fiul meu”.²¹

Fugit în deșertul *Sinai*, pentru că omorâse „un egiptean care lovea un frate al său, evreu”, are primă întâlnire cu Dumnezeu care îl însărcinează cu misiunea de a-i scoate pe fii lui Israel, poporul său ales (alcătuit din aproximativ 600.000 persoane), din țara Egiptului²² și să-i conducă la *Pământul Făgăduinței*.²³

Timp de 40 de ani a durat lungul și greoiul drum, fiind surmontate numeroase dificultăți.

Pe muntele *Sinai*, în mijlocul flăcărilor și tunetelor, are loc întâlnirea lui Moise cu Dumnezeu.²⁴ El primește, cu această ocazie, cele 10 porunci (*Decalogul*), reguli de conduită în societate²⁵, care vor fi săpate pe două table de piatră (Tablele Legii) și purtate într-un chivot (Chivotul Legii).²⁶

1.2.3.3 Poeme de dragoste

În *Biblie* întâlnim un interesant poem de dragoste, având sensuri multiple, profane și divine: *Cântarea Cântărilor*,²⁷ atribuită regelui Solomon, fiul lui David, caracterizată printr-o abundență de figuri de stil, în care excelează comparația și portretizarea fizică.

Mirele păstor își cântă mireasa, și tot asemenea, mireasa își cântă mirele. Mirii apar când păstori când regi, iar fiicele Ierusalimului, prietenii marelui, păstori și păzitorii îi laudă în cor. Este un fel de dialog între mire și mireasă, acompaniat de cor; un fel de operă din viața păstorilor.

1.2.3.4 Reprezentanți de seamă ai discursului religios (predici).

Din studiul *Bibliei* și relevarea învățăturilor sale a luat naștere *Omiletica* – disciplină teologică, asemănătoare retoricii, sau chiar fiică a acesteia, precum și *omilia* – discursul religios similar prediciei, grație slujitorilor bisericii devotați, culți și talentați în cuvântul lor.

Sfântul *Vasile cel Mare* (330-379 d.Hr.) în scrierea sa, „Omilie către tineri” îndeamnă pe tineri creștini din vremea lui să nu disprețuiască scrierile profane, dar să le utilizeze cu discernământ, așa cum face alina: se așează pe toate florile, dar nu de la toate culege substanțele pentru miere, ci numai de la cele neotrăvitoare.

²⁰ Ca să-l salveze de exterminarea sortită de Faraon, primilor născuți evrei, mama lui l-a pus într-un coș și l-a ascuns pe malurile Nilului.

²¹ Conform unor alte cercetări, numele inițial al lui *Moise* (care însemna cel Mântuit) a fost *Hasarsif*, preot, nepot al regelui egiptean Ramses al II-lea (Eduard Shuré, Rama Krishna, Moise, Orfeu, Pitagora, Platon, Isus, *Marii inițiați*, Editura Lotus, București, 1994, p. 127-131).

²² Evreii, ajunși în Egipt, alungați de foamete din Mesopotamia, au rămas în robie vreme de patru veacuri.

²³ De atunci datează și sărbătoarea cunoscută sub numele de „Paști”. „Pesah” înseamnă în limba ebraică „trecere” (prin marea Roșie) și amintește de eliberarea „poporului ales” din robia egipteană.

²⁴ Se presupune că întâlnirea a avut loc prin jurul anului 1200 î.Hr.

²⁵ Printre aceste reguli se numără următoarele:

- să nu ucizi;
- să nu preacurvești;
- să nu furi;
- să nu mărturisești strâmb împotriva aproapelui tău;
- să nu poftiești casa, nevasta și bunurile aproapelui tău.

²⁶ Moise mai primește și o legislație cu caracter religios (Deuteronomul), potrivit căreia Dumnezeu îi ocrotește pe evrei numai dacă ei sunt credincioși, își respectă aproapele și nu încalcă legea.

²⁷ Vechiul Testament, *Cântarea Cântărilor*, Capitolul I.

Așa trebuie să procedeze și predicatorul creștin: să cerceteze și scrierile laice, alături de cele bisericești, mai ales cele cu privire la tehnica redactării și prezentării predicii, respectiv Retoricile. De altfel, mare parte din regulile retoricii antice au fost însușite, cu mare folos, de către predicatorii creștini. Să nu uităm că Sfinții Părinți, în marea lor majoritate, au studiat și retorica la școlile înalte ale vremii, alături de alte discipline în uz atunci. Nu numai că au studiat-o dar au fost, unii dintre ei, retori, sau au practicat avocatura, până în momentul în care s-au dedicat exclusiv misiunii creștine.

Cel dintâi și cel mai mare predicator creștin a fost *Iisus Hristos*, iar Evanghelia pe care a propovăduit-o reprezintă temelia predicii creștine. Despre nici un alt învățător nu s-a spus vreodată: „niciodată n-a vorbit un om ca Omul Acesta” (Ioan 7;46).²⁸

Această exprimare lapidară surprinsă de Sfântul Ioan pe buzele unor slujbași simpli, trimiși de farisei să-L prindă pe *Iisus* și să-L aducă legat, reprezintă punctul de plecare al demersului de a pătrunde în tainele oratoriei divino-umane a Mântuitorului. Slujbașii s-au întors cu mâinile goale tocmai pentru faptul că au rămas fascinați de cuvântul unui învățător, pe care-l catalogaseră inițial un „agitator oarecare”.

Considerată din punct de vedere istoric, predica *Mântuitorului* este modelul prin excelență al predicii creștine. El este *Învățătorul unic*, după propriile-i cuvinte. Matei (28.8): „Unul este Învățătorul nostru”. Unul, nu în sens de singular și exclusiv, ci de revelator suprem al adevărului, cu putere dumnezeiască de a trezi spiritele, pentru a le purifica și face părtașe adevărului în chipul cel mai profund. Mântuitorul nu a fost elevul școlii teologice iudaice; dimpotrivă, El a reprezentat opoziția față de cărturarii vremii sale. A stăruit însă, pe tâlcuirea Legii și a Proorocilor, lege pe care nu „a venit să o strice, ci să o împlinească”, adică să o desăvârșească, completând ceea ce lipsea de fapt Testamentului Vechi: iubirea universală, extinsă pe de o parte de la conaționali la toate popoarele, pe de altă parte, de la cei apropiați la dușmani; totodată, iubirea totală, până la jertfa de sine. Așa se explică și noutatea poruncii Domnului: „Poruncă nouă vă dau vouă: să vă iubiți unul pe altul, precum Eu v-am iubit pe voi”. Așadar, noutatea constă în El, ca model al iubirii jertfelnice. Cu alte cuvinte, cine iubește ca Iisus va găsi că El, Iisus este Profetul prin Sine și nu printr-un dar venit din altă parte.

Forma predicii Sale a fost variată și a avut în vedere caracterul și cultura ascultătorilor. Într-un fel a vorbit în fața cărturarilor, fariseilor și bogaților, altfel în fața oamenilor simpli și umili. Păcătoșilor, bărbați și femei, cuvântul Lui le-a trezit simțul remușcării; celor ce aveau să sufere pentru Evanghelie, le-a vorbit de slava Împărăției Cerurilor. Pe cei obidiți i-a mângâiat, pe cei bolnavi i-a vindecat, pe cei morți i-a înviat, pe copii i-a binecuvântat, iar adevărurile spirituale pe care le rostea erau înfățișate într-o formă concretă și sugestivă, menită să determine punerea în mișcare a gândirii și conștiinței ascultătorilor, căci Mântuitorul s-a adresat deopotrivă minții și inimii celor ce-L ascultau. Așadar fondul, forma și forța predicii Sale a constat în adevăruri esențiale, vitale, formulate simplu, limpede, firesc și însuflețit.

²⁸ Cu privire la talentul oratoric al lui Iisus a se vedea și Eduard Shuré, *op. cit.*, p. 324-332.

Cu toate că în unele împrejurări folosea vorbirea obișnuită, directă, Mântuitorul a întrebuițat cu precădere parabola. Ca termen, „parabolă” (gr. „*paraboli*”) înseamnă „a pune lucrurile alături”, „a spune lucrurile în alt mod”. Întrebuițarea parabolilor oferea anumite avantaje: pentru ascultătorii simpli, istorioarele simple, intuitive, sunt mai ușor de ținut minte; de asemenea, prin parabole se pot biciui mai ușor păcatele, fără ca cei de față să fie atinși direct; parabolele dau posibilitatea de a feri, de a ascunde unele adevăruri sfinte sau taine dumnezeiești.²⁹

Exegeții au numărat 33 de parabole rostite de Mântuitorul Hristos, care se întrec în frumusețe unele pe altele și prin care se fac cunoscute, în mod discret, adevăruri dogmatice care depășesc puterea obișnuită de înțelegere. Ne amintim în acest sens și de principiul pedagogic enunțat de filozoful britanic *Herbert Spencer*³⁰: „pe cele abstracte le facem sensibile prin cele cunoscute”. Așa se explică faptul că parabolele conțin tablouri luate din toate genurile de ocupații cunoscute atunci în Țara Sfântă: agricultură, pescuit, gospodăria casnică din familie, relațiile sociale comune, tabieturile casei regale etc. La frumusețea lor stilistică și adâncimea mesajului omiletic, se adaugă valoarea actualității: oricare dintre ele pare a fi rostită pentru noi, cei de azi.

În concluzie, predica Mântuitorului are, în chip absolut, cele două calități necesare actului omiletic autentic: frumusețe și putere de convingere. Ambele dovedesc cu prisosință că Iisus a fost cel dintâi mare educator al omenirii, cum mărturisește profesorul Simion Mehedinți.³¹

Sfinții Apostoli nu au fost cărturari, dar Sfântul Duh le-a descoperit știința tainelor dumnezeiești și darul limbilor. Cunoscând bine adevărurile divine pe care aveau să le predice, fiind martori ai Domnului, și fiind profund convinși de aceste adevăruri, apostolii au avut putința să expună, în limbaj propriu, aceste adevăruri. Există o regulă în retorică după care cel care stăpânește bine ideile, adică cel ce are noțiunile clare în minte, le poate prezenta cu ușurință și în cuvinte. Sfinții Apostoli nu au învățat retorica în vreo școală specială, nici nu și-au cultivat o vorbire rafinată, în stilul retorilor antici, ci cu smerenie și-au însușit darurile primite de sus, pentru a spulbera părerea unora că lumea a fost cucerită prin măiestria cuvintelor omenești și nu prin dumnezeirea adevărilor creștine. Este exact ceea ce a exprimat *Sf. Apostol Pavel*: „Iar cuvântul meu și propovăduirea nu stau în dovezile meșteșugite ale înțelepciunii omenești, ci în dovedirea Duhului lui Dumnezeu”.

Disciplină de sine stătătoare, dispunând de un sistem tradițional de reguli și principii referitoare la elaborarea discursurilor, retorica este considerată, nu fără temei, o creație a grecilor. Ca în atâtea alte domenii, acestui popor cultivat și sensibil i se recunoaște și aici prioritatea, iar noțiunea de *aticism* – gustul fin și sigur, puritatea stilistică – definitorie pentru spiritul grec, s-a generalizat.

Unii cercetători apreciază că retorica era cunoscută și în vechea cultură chineză și indică. În China, se pare, în perioada secolului V-III î.Hr. existau școli de retorică considerate „unul dintre cele mai mari

²⁹ A se vedea, *Parabolele Domnului Hristos*, Casa de Editură Viață și Sănătate, (traducere I. Rusu Valentin), București, 2007.

³⁰ Filozof, sociolog, psiholog englez (1820-1903). Fondatorul „școlii organice” din sociologie.

³¹ Geograf român (1869-1962). A susținut o pedagogie în spiritul „școlii muncii”.

monumente ale istoriei chineze”.³² O astfel de școală era *Mo Tseu*, unde se studia teoria adeziunii, în care intrau preocupări de limbă, stil și argumentație.

Dar, retorica nu putea să apară, să înflorească și să se consolideze decât într-un sistem de guvernare democratic, în care puterea poporului să constituie esența organizării și conducerii sociale, iar dreptul să reglementeze corect conduita oamenilor.³³

Zorii democrației, afirmarea dreptului și a retoricii au apărut în Grecia antică, acum mai bine de 2500 de ani, grație unor minți luminate, pline de înțelepciune, vizionare, ce strălucesc și vor străluci veșnic.

Nimic nu ar fi fost posibil dacă nu ar fi existat legiuirile lui *Solon* (640-558 î.Hr.), reformele lui *Pericle* (490-429) sau contribuția altor învățați celebrii, filozofi, oameni politici și de stat.

Solon este cunoscut ca unul din cei mai *mari legiuitori* ai tuturor timpurilor și părinte al *democrației*.³⁴

A reformat Constituția Atenei și a elaborat personal numeroase legi civile și penale. A pus bazele dreptului familiei, ale dreptului bunurilor, precum și pe cele ale dreptului procesual. Oricine era vătămat în drepturile lui putea să-l acționeze în judecată și să-l urmărească pe vinovat. A abolit constrângerea prin corp; a interzis împrumutul de bani luând drept garanție persoana debitorului, ceea ce a reprezentat o imensă eliberare socială.

Solon își descrie propria reformă juridică, astfel: „Ea poate mai bine decât orice altceva să depună mărturie în favoarea mea la tribunalul istoriei, ea, mama slăvită a zeilor. Țara neagră din trupul căreia eu am smuls atunci stâlpii de hotar înfiți pretutindeni; sclavă odinioară, ea este azi liberă. Eu i-am readus la Atena, patria lor întemeiată de zei, pe nenumărații fii ai ei vânduți mai mult sau mai puțin pe drept, după cum i-am readus și pe unii care fuseseră împinși de cumplite nevoi să se exileze și care de atâta îndelungată rătăcire prin străinătăți, uitaseră limba de acasă; altora, rămași pe loc, dar care îndurau o nedemnă sclavie și tremurau la orice toană a stăpânilor lor, le-am redat libertatea. Am făcut asta prin puterea legilor îmbinând constrângerea cu dreptatea. Și am urmat acest drum până la capăt, așa cum m-am angajat.”

Solon, părintele democrației, a acordat drept de vot cetățenilor săraci; a inventat parlamentul bicameral, dublând Areopagul cu un Senat. A socotit astfel că „cetatea sprijinindu-se pe cele două sfaturi, ca pe două ancore, va fi mai puțin primejduită de zbuciumul valurilor, iar poporul se va arăta mult mai așezat”.

Pericle, zis și *Olimpianul*, a dat numele unei epoci (*a lui Pericle*), epoca de aur a Atenei³⁵, când acesta a devenit centrul economic, cultural, politic al lumii grecești antice.

³² A se vedea M. Gronet, *La pensée chinoise*, Edition Albin Michel, Paris, 1968, p. 343.

³³ Termenul de democrație provine din grecește: *demos*=popor; *cratos*=putere. Deci, „democrația” este sinonimă cu puterea poporului.

³⁴ A se vedea Philippe Malaurie, *op. cit.*, p. 18-22.

³⁵ Indro Montanelli, *Istoria grecilor*, Editura Artemis, București, 1996 (traducere de George Miciacio), p. 108 și urmă.

Ca șef al partidului democrat, a întărit rolul instituțiilor democratice, consolidând democrația ca regim politic. Atenienii nu s-au plictisit să-l tot aleagă, timp de aproape 40 de ani fără întrerupere (467-428 î.Hr.), în cele mai înalte funcții; i s-a recunoscut calitatea de *strategos autokrator*, dându-i-se mai multă putere decât îi acorda Constituția.

Să ne reamintim

În vorbirea curentă termenul de *retorică* circulă, având, în principal, sensuri peiorative sau neconforme cu esența sa.

De exemplu, se folosește sintagma „întrebare retorică”, cu semnificația unei întrebări căreia i se cunoaște deja răspunsul ori e pusă doar de dragul de a fi auzită. Se mai folosește terminologia „*retorica lui x*” (sau lui y), desemnând stilul de exprimare, de vorbire al acelei persoane.

Mai sunt întâlnite expresiile „*retorica disperării*” cu sensul de nemulțumire acută, mahnire profundă față de greutățile vieții sau cea din „*retorica dintre x și y*”, având semnificația unei dispute, neînțelegeri, certuri între x și y.

1.3. Rezumat

În cuprinsul acestei unități de învățare au prezentate cunoștințele referitoare la introducerea în studiul retoricii, noțiunea de retorică și retorica biblică

1.4. Test de autoevaluare a cunoștințelor

1. Definiți retorică.

.....

.....

2. Definiți elocvența.

.....

.....

.....

1.5. Bibliografie recomandată

- a. Alexandru Țiclea, *Retorica*, Editura Universul Juridic, București, 2012;
- b. Alexandru Țiclea, *Vorbirea și arta oratorică*, Editura Universul Juridic, București, aprilie 2015;
- c. Alexandru Țiclea, *Vorbirea și arta oratorică*, Ediția a II-a, Editura Universul Juridic, București,

nov.2015

d. Alexandru Țiclea, *Elogiul ... prostiei*, Editura Neverland, București, 2016;

e. Alexandru Țiclea, *Oratorie și procese celebre*, Editura Universul Juridic, București, 2023.

1.6. Teme de control

Realizați un referat de maximum 5 pagini în care să tratați *Retorica – artă și știin*

Unitatea de învățare 2. Retorica la vechii greci

2.1. Introducere

În cadrul acestei unități de învățare, studenților le este prezentată la vechii greci

Durata medie de parcurgere a acestui capitol este de aproximativ 2 ore.

2.2. Conținut

2.2.1. Retorica - o creație a grecilor

Disciplină de sine stătătoare, dispunând de un sistem tradițional de reguli și principii referitoare la elaborarea discursurilor, retorica este considerată, nu fără temei, o creație a grecilor. Ca în atâtea alte domenii, acestui popor cultivat și sensibil i se recunoaște și aici prioritatea, iar noțiunea de *aticism* – gustul fin și sigur, puritatea stilistică – definitorie pentru spiritul grec, s-a generalizat.

Unii cercetători apreciază că retorica era cunoscută și în vechea cultură chineză și indică. În China, se pare, în perioada secolului V-III î.Hr. existau școli de retorică considerate „unul dintre cele mai mari monumente ale istoriei chineze”.³⁶ O astfel de școală era *Mo Tseu*, unde se studia teoria adeziunii, în care intrau preocupări de limbă, stil și argumentație.

Dar, retorica nu putea să apară, să înflorească și să se consolideze decât într-un sistem de guvernare democratic, în care puterea poporului să constituie esența organizării și conducerii sociale, iar dreptul să reglementeze corect conduita oamenilor.³⁷

Zorii democrației, afirmarea dreptului și a retoricii au apărut în Grecia antică, acum mai bine de 2500 de ani, grație unor minți luminate, pline de înțelepciune, vizionare, ce strălucesc și vor străluci veșnic.

³⁶ A se vedea M. Gronet, *La pensée chinoise*, Edition Albin Michel, Paris, 1968, p. 343.

³⁷ Termenul de democrație provine din grecește: *demos*=popor; *cratos*=putere. Deci, „democrația” este sinonimă cu puterea poporului.

Nimic nu ar fi fost posibil dacă nu ar fi existat legiuirile lui *Solon* (640-558 î.Hr.), reformele lui *Pericle* (490-429) sau contribuția altor învățați celebrii, filozofi, oameni politici și de stat.

Solon este cunoscut ca unul din cei mai *mari legiuitori* ai tuturor timpurilor și părinte al *democrației*.³⁸

A reformat Constituția Atenei și a elaborat personal numeroase legi civile și penale. A pus bazele dreptului familiei, ale dreptului bunurilor, precum și pe cele ale dreptului procesual. Oricine era vătămat în drepturile lui putea să-l acționeze în judecată și să-l urmărească pe vinovat. A abolit constrângerea prin corp; a interzis împrumutul de bani luând drept garanție persoana debitorului, ceea ce a reprezentat o imensă eliberare socială.

Solon își descrie propria reformă juridică, astfel: „Ea poate mai bine decât orice altceva să depună mărturie în favoarea mea la tribunalul istoriei, ea, mama slăvită a zeilor. Țara neagră din trupul căreia eu am smuls atunci stâlpii de hotar înfiți pretutindeni; sclavă odinioară, ea este azi liberă. Eu i-am readus la Atena, patria lor întemeiată de zei, pe nenumărații fii ai ei vânduți mai mult sau mai puțin pe drept, după cum i-am readus și pe unii care fuseseră împinși de cumplite nevoi să se exileze și care de atâta îndelungată rătăcire prin străinătăți, uitaseră limba de acasă; altora, rămași pe loc, dar care îndurau o nedemnă sclavie și tremurau la orice toană a stăpânilor lor, le-am redat libertatea. Am făcut asta prin puterea legilor îmbinând constrângerea cu dreptatea. Și am urmat acest drum până la capăt, așa cum m-am angajat.”

Solon, părintele democrației, a acordat drept de vot cetățenilor săraci; a inventat parlamentul bicameral, dublând Areopagul cu un Senat. A socotit astfel că „cetatea sprijinindu-se pe cele două sfaturi, ca pe două ancoră, va fi mai puțin primejduită de zbuciumul valurilor, iar poporul se va arăta mult mai așezat”.

Pericle, zis și *Olimpianul*, a dat numele unei epoci (*a lui Pericle*), epoca de aur a Atenei³⁹, când acesta a devenit centrul economic, cultural, politic al lumii grecești antice.

Ca șef al partidului democrat, a întărit rolul instituțiilor democratice, consolidând democrația ca regim politic. Atenienii nu s-au plictisit să-l tot aleagă, timp de aproape 40

³⁸ A se vedea Philippe Malaurie, *op. cit.*, p. 18-22.

³⁹ Indro Montanelli, *Istoria grecilor*, Editura Artemis, București, 1996 (traducere de George Miciacio), p. 108 și următ.

de ani fără întrerupere (467-428 î.Hr.), în cele mai înalte funcții; i s-a recunoscut calitatea de *strategos autokrator*, dându-i-se mai multă putere decât îi acorda Constituția.

Autentic democrat fiind, cu talent oratoric, Pericle nu a abuzat de democrație, ci a pus-o în slujba cetățenilor.

El este cel care a introdus *solda* în armată cu scopul ca chemarea sub arme să nu însemne pentru cei săraci ruinarea familiei; a prevăzut un mic *stipendiu* pentru jurații din tribunale, cu scopul ca această funcție delicată să nu rămână un monopol al bogaților; a extins cetățenia asupra unei numeroase categorii de persoane lipsite de acest drept.

Pericle a fost și un mare protector al artelor și științelor. Pe vremea lui au fost ridicate numeroase construcții, printre care se numără *Partenonul*, cea mai bogată moștenire arhitecturală și de artă pe care ne-a lăsat-o Grecia.

Au adus o excepțională contribuție la dezvoltarea retoricii și alte personalități grecești de seamă, celebrii filozofi, oameni de cultură, retori vestiți, mânuitori ai cuvântului, ai artei și științei persuasiunii: *Pitagora, Corax, Tisias, Gorgias, Antiphon, Protagoras, Socrate, Isocrate, Demostene*.

Tot în Grecia au fost înființate și au funcționat celebrele școli unde s-a predat retorica: *Academia lui Platon*; gimnaziul *Lykeion* fondat de Aristotel; școala din insula *Rhodos*, deschisă de *Eschine* etc.

Superioritatea și primordialitatea grecilor constau, în primul rând, în aceea că ei au inventat, fondat și dezvoltat învățământul retoricii.⁴⁰

La greci, însăși cultura se făcea mai ales prin arta de a vorbi, care survenea ca mijloc didactic pentru formarea tinereilor generații de bărbați utili cetății lor.

Romanii i-au învins pe greci cu armele și i-au cucerit⁴¹, dar, la rândul lor, au fost învinși de cultura greacă.

Retorica a ajuns în antichitatea greacă și apoi romană la o mare perfecțiune, iar regulile stabilite atunci au format baza incontestabilă a existenței sale și astăzi.⁴²

Să ne reamintim

⁴⁰ Olivier Reboul, *op. cit.*, p. 6.

⁴¹ Înfrângerea războaielor Ligii aheene și distrugerea Corintului în anul 146 (î. Hr.) marchează sfârșitul independenței Greciei. Inițial sub supravegherea guvernatorului Macedoniei, ulterior Grecia este anexată acesteia și devine provincie romană.

⁴² Mircea I. Manolescu, *Artă avocaturii. Șapte prelegeri*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 147-148.

Disciplină de sine stătătoare, dispunând de un sistem tradițional de reguli și principii referitoare la elaborarea discursurilor, retorica este considerată, nu fără temei, o creație a grecilor. Ca în atâtea alte domenii, acestui popor cultivat și sensibil i se recunoaște și aici prioritatea, iar noțiunea de *aticism* – gustul fin și sigur, puritatea stilistică – definitorie pentru spiritul grec, s-a generalizat.

2.3. Rezumat

Unii cercetători apreciază că retorica era cunoscută și în vechea cultură chineză și indică. În China, se pare, în perioada secolului V-III î.Hr. existau școli de retorică considerate „unul dintre cele mai mari monumente ale istoriei chineze”.⁴³ O astfel de școală era *Mo Tseu*, unde se studia teoria adeziunii, în care intrau preocupări de limbă, stil și argumentație.

Dar, retorica nu putea să apară, să înflorească și să se consolideze decât într-un sistem de guvernare democratic, în care puterea poporului să constituie esența organizării și conducerii sociale, iar dreptul să reglementeze corect conduita oamenilor.

Zorii democrației, afirmarea dreptului și a retoricii au apărut în Grecia antică, acum mai bine de 2500 de ani, grație unor minți luminate, pline de înțelepciune, viziune, ce strălucesc și vor străluci veșnic

2.4. Test de autoevaluare a cunoștințelor

1. Argumentați de ce retorica este o creație a grecilor.

.....

.....

.....

.....

2. Care au fost școlile celebre unde s-a predat retorica.

.....

.....

.....

.....

.....

⁴³ A se vedea M. Gronet, *La pensée chinoise*, Edition Albin Michel, Paris, 1968, p. 343.

2.5. Bibliografie recomandată

- a. Alexandru Țiclea, *Retorica*, Editura Universul Juridic, București, 2012;
- b. Alexandru Țiclea, *Vorbirea și arta oratorică*, Editura Universul Juridic, București, aprilie 2015;
- c. Alexandru Țiclea, *Vorbirea și arta oratorică*, Ediția a II-a, Editura Universul Juridic, București, nov.2015
- d. Alexandru Țiclea, *Elogiul ... prostiei*, Editura Neverland, București, 2016;
- e. Alexandru Țiclea, *Oratorie și procese celebre*, Editura Universul Juridic, București, 2023:

Unitatea de învățare 3. Mari retori ai Romei Antice

3.1. Introducere

În cadrul acestei unități de învățare sunt prezentați retorii Romei Antice.

Durata medie de parcurgere a acestui capitol este de aproximativ 2 ore.

3.2. Conținut

3.2.1. Pitagora

Pitagora are merite deosebite: el este primul care a utilizat termenul de „philosophos” în loc de „sophos”, precum și cel de „cosmos”; este descoperitorul ideii de știință; este întemeietorul acusticii, deschizător de drumuri în astronomie, reformator moral; în domeniul matematicii și al geometriei s-a dovedit a fi un spirit genial etc.

Prin ideile sale, materializate prin așa-numitele *legi*, a contribuit într-o măsură considerabilă la organizarea cetăților grecești, prefigurând organizarea lumii moderne.

Ulterior, au venit vremuri tulburi în viața Crotonei și a activității lui Pitagora: războiul cu cetatea rivală *Sybaris*, răzmerița, poporul a preluat puterea și au fost abolite constituțiile, s-a instaurat haosul și agitațiile necontrolate. A apărut un anume *Cylon*, pe care maestrul îl refuzase să facă parte din Ordin. Acesta a ridicat populația împotriva lui *Pitagora*, caracterizat ca un „străin periculos, un conspirator împotriva cetățenilor pe care îi disprețuia”.

A urmat masacrul împotriva adeptilor. Pitagora însă, a dispărut misterios, sfârșitul său rămânând o enigmă. Nu i s-a găsit niciodată trupul și nici nu i-a fost descoperit locul înmormântării. El continuă să dăinuiască însă, prin geniala sa contribuție la dezvoltarea civilizației omenești.

În fața mulțimii ce-i frecventa lecțiile, Pitagora a rostit o serie de discursuri: către tineri, către conducătorii poporului, către femei și copii.

Tinerilor le făcea elogiul studiului, care trebuie să fie scopul tuturor eforturilor tinereții, le amintea necesitatea moralei care trebuie să fie o preocupare constantă a tuturor. Face elogiul prieteniei, prima dintre virtuțile omenești, cea mai mare comoară pe care o poate poseda un tânăr. „Un prieten - spunea el – este un alt sine – însuși”. În doi, povara este mai ușor de purtat, lacrimile și bucuriile pot fi împărtășite. Iar prietenia adevărată exclude egoismul.

Pitagora îi învață pe tineri să disprețuiască plăcerile deșarte, care distrug trupul și slăbesc sufletul,

să-și iubească părinții, să-i cinstească și să-i respecte pe bătrâni, fiindcă aceștia, încărcăți de zile, sunt bogați în experiență.

El a mai relevat un adevăr puțin înțeles atunci, dar și astăzi: fericirea nu constă în acumularea de bogății materiale, care corup inima în loc să o slujească, ci în darurile spiritului și strălucirea bunătății.

Adresându-se conducătorilor, Pitagora le spune că ei, în calitate de deținători ai puterii politice, sunt, de fapt, datori Cetății.

Mare și frumoasă, Cetatea le-a fost încredințată pentru a fi păstrată și transmisă mai departe, neatinsă și înfrumusețată, urmașilor.

Armonia – insistă el – îi este la fel de necesară cetății cum este cea a anotimpurilor, ea nu poate fi dobândită decât prin iubire și înțelegere între cetățeni.

Anarhia este cea mai rea dintre toate relele pentru că provoacă dezordine și încalcă regulile stabilite pentru ordinea în cetate. Le cere conducătorilor poporului să nu caute să întreacă cetățile vecine prin putere militară sau prin bogăție nemăsurată, ci prin dreptate și bună-credință, fiindcă buna-credință păzește de ruina interioară, iar dreptatea păzește pacea exterioară.

Pitagora îi somează să nu le dea copiilor tristul spectacol al libertinajului, ci să restabilească sfîntenia căsătoriei și să-și repudieze concubinele.

Conducătorul trebuie să fie păstorul oilor sale, nu călăul lor.

În discursul către *femei și copii*, Pitagora considera femeia unul din stâlpii societății; însoțitoare a bărbatului și mamă a copiilor lui, ea este parte activă la bucuriile și necazurile sale.

Femeia are contribuția ei de muncă și de responsabilitate în viața socială.

Dar, totodată, *Maestrul* le critică pe cele ce trăiesc într-un lux nesăbuit, care fac excese în veșminte și podoabe. Acestora le cere să revină la simplitate, să renunțe la excesul de bogăție care creează desfrâu și decadență. Copiilor le recomandă să fie buni și să rămână puri. Să fie prieteni și să nu se certe între ei. Să nu facă paradă de bogățiile părinților lor, fiindcă bunurile materiale nu sunt greu de câștigat, dar sunt ușor de pierdut. Dacă unul suferă o jignire, să știe să-și stăpânească mânia, să fie mărinimos cu adversarul, să nu-i păstreze ranchiună, să-i ierte fapta și să nu încerce să se răzbune.

3.2.2. Antiphon – orator și profesor

Antiphon (480-411 î. Hr.), este primul dintre cei zece oratori antici enumerați de *Plutarh*⁴⁴ în „Viațile celor zece oratori”. Are marele merit de a fi elaborat o formă organizată, un *prototip pentru discursul judiciar*. El împarte pledoaria în cinci segmente: exordiu, *prokataskeue* (pregătirea auditoriului), narațiunea, probele și epilogul. Cea mai mare atenție era acordată de către orator argumentației, unele tipuri de argumente fiind împrumutate de la predecesori; a formulat argumente tip pentru a servi cauzelor celor mai diverse; a elaborat teoria verosimilului. De exemplu, conform acestei teorii este neverosimil ca

⁴⁴ Scriitor, istoric și filozof grec (46-120). Reprezentant al Academiei platoniene. Autor al unei culegeri de 46 de biografii ale unor oameni de stat greci și romani.

victima să fi fost ucisă de un hoț, căci nu a fost jefuită, și nici de un companion de orgii pentru că l-ar fi văzut ceilalți etc., apoi, eliminând pe rând toate ipotezele, se ajungea la persoana culpabilă.

Antifon spunea ca în exordiu (începutul pledoariei) să susții că nu ai nici experiența, nici talentul de a vorbi și că acestea aparțin adversarului, din cauza căruia s-a pornit și procesul; „să spui – învăța el – că vorbești în interesul tuturor și să lauzi dreptatea și înțelepciunea judecătorilor”.⁴⁵

Opera lui Antiphon cuprinde manuale, discursuri și tetralogii. Acestea din urmă sunt discursuri pe teme imaginare, structurate conform următoarelor momente: acuzarea, apărarea, replica acuzării și replica apărării. După cum observăm, aceste părți coincid cu etapele desfășurării proceselor din epocă. Se spune că Antiphon ar fi scris o *Techné* și o culegere de exordii și epiloguri. De la el ne-au rămas trei discursuri și mai multe tetralogii⁴⁶.

*Tucidide*⁴⁷ îi face un portret sugestiv: „Antiphon a fost unul dintre fruntașii atenieni care aveau mare putere să gândească și să spună ceea ce gândise, dar care nu se prezenta de bună voie nici în fața poporului și nici în vre-o altă adunare, de aceea era foarte bănuț de popor din pricina faimei dibăciei sale. Într-adevăr, el era singurul om în stare să ajute cu sfaturi pe cei care înfruntau dezbaterile atât în fața judecății, cât și, mai ales, în fața poporului”. Antiphon era o „eminență cenușie” a partidului aristocrat și un foarte bun orator, care știe să se disculpe cu măiestrie atunci când e cazul. Se presupune că adunase un material destul de vast – exordii și perorații – pe care îl folosisese la redactarea unor manuale de retorică și a discursurilor.

Inteligența și diplomația sa se bazau pe o profundă cunoaștere a afectelor umane, a pasiunilor care îi mișcau sufletește pe concetățenii săi. El este autorul primelor pledoarii scrise din istoria retoricii.

3.2.3. Contribuția lui Corax și a elevului său Tisias.

Numele lui *Corax* și ale elevului acestuia *Tisias* sunt legate de începuturile retoricii (judiciare), ca disciplină riguroasă.

Căderea tiranilor, în special a lui *Trasibul* din Sicilia (465 î.Hr.), a fost urmată de numeroase procese de revendicare a unor proprietăți imobiliare pe care șefii absoluți ai polisurilor siciliene și le însușiseră. De aceea, s-a afirmat că retorica s-a născut din procesele de proprietate, dar la fel de bine se poate spune că ea s-a născut din libertate.⁴⁸

Corax și *Tisias* au formulat îndreptare pe care părțile trebuiau să le respecte într-un litigiu: *Cicero* notează (în „*Brutus*”) că înainte de ce doi retori „nu se respecta nicio regulă, nicio metodă, dar se vorbea îngrijit și cei mai mulți își citeau discursul.”

⁴⁵ Olivier Reboul, *op. cit.*, p. 11.

⁴⁶ Tetralogiile sunt modele de discursuri juridice (pledoarii), elaborate în scop didactic, pentru pregătirea retorică a elevilor. Sunt avute în vedere, în același timp, atât discursurile acuzării, cât și cele ale apărării.

⁴⁷ Istoric și om politic atenian (460-396). Admirator și sprijinitor al lui Pericle (490-429, om politic atenian sub conducerea căreia Atena atinge apogeul). Tucidide a scris „Istoria războiului peloponezian”, purtat între Sparta și Atena (413-411).

⁴⁸ Olivier Reboul, *op. cit.*, p. 9.

Corax era discipolul lui *Empedocle*⁴⁹; el a adunat într-o culegere regulile practice, însoțite de exemple necesare în practica judiciară; acestea au fost publicate de *Tisias* într-o lucrare intitulată „*Techne retorike*”. Era prezentată o schemă tip a planului discursului ce cuprindea, ca orientare, mai multe puncte: preambul, expoziție, mărturii, indicii, probe, insinuație, elogiul, blamul. Fiecare punct din această schemă tip era însoțit de explicații privind câteva din cauzele existente atunci.

În legătură cu cei doi retori, ni s-a transmis **Dilema lui Corax**,⁵⁰ o poveste celebră (menționăm că în grecește corax înseamnă corb):

„Un oarecare Tisias, auzind spunându-se că retorica este arta de a convinge s-a dus la Corax, pentru a se pregăti în această artă. Dar odată ce el nu a mai avut nimic de învățat, a vrut să îl frustreze pe profesorul său de banii promiși. Chemat în fața judecătorilor, Tisias, se spune, a recurs la următoarea dilemă: Corax, ce ai promis să mă înveți? – Artă de a convinge pe care tu ai vrut. – Fie, reluă Tisias: Sau m-ai învățat această artă și atunci suferă pentru că eu te conving să nu primești onorariul, sau tu nu m-ai învățat și atunci eu nu-ți datorez nimic pentru că tu nu ți-ai ținut promisiunea. Dar Corax, se spune, a ripostat la rândul său printr-o altă dilemă: – Dacă tu reușești să mă convingi să nu primesc nimic, va trebui să mă plătești, pentru că eu mi-am ținut promisiunea și te-am învățat. Dacă tu, din contră, nu reușești să mă convingi, trebuie să mai iei lecții și cu atât mai mult trebuie să mă plătești. În loc de verdict, judecătorii se mulțumiră să zică: „La un corb înțepcitor (răutăcios) un pui la fel” (sau mai pe românește, cum e turcul și pistolul, ori ce naște din pisică șoareci mănâncă).

3.2.4. Sofiștii și lecțiile lor.

Sofiștii sunt cei dintâi profesori autentici de retorică, responsabili, în mare parte, atât de erorile, cât și de reușitele acestei discipline.

Termenul de *sofist* avea sensul de „învățat, savant”.⁵¹ Deosebit de cultivați, *sofiștii* cutreieră orașele, dând lecții tinerilor, cu plată, inițiindu-i în practica oratorică, esențială pentru câștigarea puterii în cetate.

Cea mai importantă contribuție a sofistilor la dezvoltarea retoricii ca disciplină constă în atotputernicia omului și a judecății sale individuale asupra lumii. Pentru a-și susține adevărul propriu, sofiiștii îi pun la dispoziție omului o tehnică a argumentării, o știință care va fi dedicată în întregime convingerii interlocutorului, auditoriului.

Retorica devine, grație sofistilor, un instrument de cunoaștere și autocunoaștere interdisciplinar.

În centrul preocupării lor se află omul, capacitatea sa de cunoaștere, pe care ei o consideră cu totul relativă și nesigură. Argumentarea lor era deosebit de subtilă, căutând să asigure întotdeauna succesul,

⁴⁹ *Empedocle* (490-430 î.Hr.), filozof, medic și poet grec, este unul din primii învățați cu preocupări în domeniul artei cuvântului. Despre el se cunoaște că a jucat un rol de seamă în politica Agrigentului; a devenit șeful facțiunii populare, a abolit senatul, respingând tirania ce i se oferise și a adoptat o constituție democratică (Diogene Laertius. VIII, 63-66).

⁵⁰ Preluată din Olivier Reboul, *op. cit.*, p. 10.

⁵¹ „Sophistes” adică „învățător care formează spiritele” sau „profesor de înțelepciune”. El cuprinde atât pe cei care se ocupau cu știința, cât și pe cei care predau retorica. Sofiiștii au format curentul cultural cu aceeași denumire pe la mijlocul secolului V-IV î.Hr.; erau intelectuali cu vaste cunoștințe.

chiar dacă uneori, cauza apărută nu oferea prea multe posibilități de argumentare.

Pentru *sofist*, lumea înconjurătoare nu are nici valoare în sine, ea nu există prin sine însăși, ci numai în raport cu ființa umană care o percepe și o judecă. De altfel, *Protagoras* unul dintre cei mai cunoscuți sofști, va spune: „omul este măsura tuturor lucrurilor”.

O asemenea gândire conduce în mod firesc la agnosticism: din moment ce nimic nu mai e sigur, înseamnă că adevărul asupra originii și esenței acestei lumi nu mai putea fi cunoscut. Dar nu numai atât; niciun adevăr nu poate fi accesibil cunoașterii umane, pentru că totul este doar aparență, impresie de moment a celui care percepe un fenomen.

Lecțiile lor erau urmărite de tineri cu deosebit interes; sofștii le vorbeau despre arta elocinței, despre filozofia vieții și lupta politică.

Așadar, sofștii sunt cei dintâi profesori de retorică, iar sfaturile lor erau căutate mai ales de cei tineri, care erau însetați de glorie, dorind să ajungă la conducerea cetății. Însă pentru a participa cu succes la viața politică nu e suficient să cunoști filozofia, arta, literatura, astronomia, gramatica. Este indispensabilă capacitatea de a convinge, pe care numai retorica o poate dezvolta.

Cei mai iluștrii dintre ei sunt: *Protagoras din Abdera* (485-411 î.Hr.), *Gorgias din Leontinoi* (485-380 î.Hr.) și *Prodicos din Keos* (360-398 î.Hr.).

3.2.5. Platon - viața și opera sa.

Platon (427-347 î.Hr.) a fost în primul rând un mare filozof și gânditor al antichității și doar într-o anumită măsură retor. Dar, ne oprim puțin asupra lui pentru „*bogăția retorică*” de care a dat dovadă în scrierile sale.

Numele său adevărat era Aristocles, Platon fiind o poreclă, însemnând cel „lat”, „întins”, datorită aspectului său fizic. După tată se trăgea dintr-un rege, iar după mamă, se înrudea cu *Solon*⁵², unul din cei 7 înțelepți ai Greciei și mare legiuitor.⁵³

Căutând să deprindă măiestria cuvântului, *Platon* s-a îndreptat spre *Socrate*, înțeleptul atât de original, care trăia în mijlocul cetății „*vorbind unora și altora, întrebându-i, punându-i în încurcătură, trezindu-le neliniștea și nesiguranța*”.

El era expresia cea mai desăvârșită a acestei arte, pe care o folosea în scop pedagogic și purificator totodată, pentru aflarea drumului spre virtute și înțelepciune.

Se spune că la vârsta de 20 de ani, când l-a cunoscut pe *Socrate*, *Platon*, uimit de arta discuției, a controversii pe care o stăpânea acesta, și-a ars toate producțiile literare anterioare și nu și-a mai părăsit maestrul până la moartea acestuia. Prin arta dialogului, printr-un ansamblu de procedee logice, îndeosebi prin inducție, *Socrate* s-a străduit să definească o serie de concepte de bază ale istoriei culturii, cum ar fi

⁵² Om de stat atenian (640-558).

⁵³ A se vedea pentru amănunte, Constantin Noica, *Viața lui Platon*, în *Platon, Euthyphron, Apărarea lui Socrate, Criton*, Editura Humanitas, București, 1997, p. 11-41; Leon Robin, *Platon*, (traducere de *Lucia Magdalena Dumitru*, Editura Teora, București, p. 9-49).

Binele, Frumosul, Adevărul etc. Geniile acestor doi filozofi – de la primul nu ne-a rămas nimic scris, în schimb de la *Platon* s-a păstrat întreaga operă, care prezintă și ideile filozofice ale lui Socrate, aflat mereu în prim planul dialogurilor platoniciene –, geniile lor, spuneam, s-au împletit atât de strâns încât, toată ascuțimea critică a câtorva veacuri de analiză filozofică, plus erudiția și sensibilitatea de interpretare a filozofilor din veacul al XIX-lea nu au fost în stare să le despartă.

Când Socrate a murit, Platon avea douăzeci și opt de ani. El pleacă din Atena, poate și din teama de a nu fi urmărit și lovit ca discipol al celui care fusese osândit să bea cucută. A călătorit prin lume 12 ani. La Megara l-a întâlnit pe *Euclid*, filozoful, alt discipol al lui Socrate (care a trăit între 450-380 î.Hr.).

Călătorește în Egipt pentru a se iniția în vechea înțelepciune a preoților egipteni.

La patruzeci de ani se întoarce la Atena, cumpără un teren în grădinile lui Akademos, unde întemeiază viitoarea „Academie”. Din câte știm, școala avea săli de cursuri, bibliotecă, un templu consacrat muzelor (*museion*), locuințe (un adevărat campus universitar).

La această Academie se predă și retorica (de către discipolul lui Platon, Aristotel).

Se pare că opera (scrisă) a lui Platon ni s-a transmis în întregime. Cu excepția volumului de *Definiții* și celor treisprezece *Scrisori*, opera sa este alcătuită din Dialoguri.

Acestea sunt grupate în trei categorii:

I. Dialoguri de tinerețe: *Hippias Minor*, *Hippias Maior*, *Protagoras*, *Apărarea lui Socrate*, *Criton*, *Alcibiade*, *Charmide*, *Laches*, *Lysis*, *Euthyphron*, *Gorgias* (sau despre retorică);

II. Dialoguri de maturitate: *Menexen*, *Menon*, *Euthidem*, *Cratyl*, *Banchetul*, *Phaidon*, *Statul*, *Republica*, *Phaidros*;

III. Dialoguri de bătrânețe: *Parmenide*, *Theetet*, *Sofistul*, *Politicul*, *Omul politic*, *Timaios*, *Critias*, *Philebos*, *Legile*.

Aceste trei categorii de dialoguri sunt tot atâtea etape în evoluția filozofiei lui Platon. Pentru marele filozof, lumea perceptibilă este într-o continuă schimbare și de aceea asupra ei nu putem avea decât o opinie, o părere, care este subiectivă, bazată pe senzații și percepții.

Dincolo de această lume iluzorie, trecătoare, există o altă lume, a ideilor – spune Platon –, eternă și imuabilă, ce constituie adevărata existență. Ideile întruchipează perfecțiunea, veșnic aceeași, iar lucrurile nu sunt decât copii ale ideilor. Aceste idei se află în suflet, care fiind etern, la rândul său, ca și ideile, își aduce aminte de ele, cunoașterea nefiind altceva decât o reminiscență, o reamintire a ideilor primordiale.

Ideile sunt modele, prototipuri eterne ale unor concepte abstracte. În ierarhia ideilor, primul loc îl ocupă ideea de Bine, care înalță sufletul. După *Platon* e mai bine să înduri o nedreptate decât să o faci. Răul și nedreptatea sunt boli pentru suflet, iar scopul filozofiei este tocmai de a-l conduce pe om în lumea ideilor.

Societatea perfectă, imaginată de *Platon* (în *Republica*⁵⁴) trebuie să aibă în vârful piramidei sociale pe

⁵⁴ A se vedea Platon, *Republica* (traducere de Dumitru Vangelis), Editura Antet, București.

filozofi, apoi militarii și, în sfârșit, la bază, pe cei ce muncesc.⁵⁵

3.2.6. Activitatea și opera lui Aristotel

Aristotel, denumit și *Stagiritul*⁵⁶, după orașul natal în care s-a născut, Stagir (colonie grecească în inima Traciei), a trăit între anii 384-322 î.Hr.

Este considerat mintea enciclopedică a antichității; a sintetizat în opera sa ansamblul cunoștințelor filozofice și științifice dobândite de antichitatea greacă până la el. A pus bazele multor discipline noi: logica, psihologia, etica, politica, estetica, zoologia.

Elev și discipol al lui Platon a studiat și a fost profesor la Academia acestuia vreme de 20 de ani unde a predat chiar Retorica.

El însuși fondează o școală un *gimnaziu* (liceu), care să concureze cu Academia lui Platon. Lecțiile le predă nu stând la catedră, ci plimbându-se cu învățăceii prin campus. De aici denumirea metodei sale de predare – *peripatetica* (la plimbare).

Se pare că școala sa a fost sprijinită material de Alexandru Macedon, având în vedere că acesta, în timpul tinereții sale a beneficiat de învățătura marelui gânditor grec.

Aristotel a fost mai întâi om de știință și apoi filozof. El a fost primul care a încercat să clasifice speciile animale, împărțindu-le în „vertebrate” și „nevertebrate”, să schițeze a teorie a genezei și să instruiască trăsăturile de caracter ereditare; a răspuns la problemele filozofice ale sufletului prin cele anatomice ale trupului.⁵⁷

În timp ce la Platon realitatea era umbra unor principii absolute, a ideilor eterne, *Aristotel* considera că realitatea este întruchipată în lucrurile existente deja în mod individual. N-are rost să dublăm această realitate, presupunând că există alta deasupra ei, alcătuită din tipare eterne. Esența este în lucruri, universalul nu există alături și separat de lumea contingentă. Meritul lui constă și în fixarea anumitor concepte filozofice: materie, formă, act, substanță; acesta din urmă fiind individuală (o statuie, de exemplu), ea e alcătuită din materie (aramă) și formă (chipul sculptat de artist).

Aristotel este întemeietorul științei logicii; el a dat gândirii științifice o metodă: silogismul, un instrument indispensabil în demersul rațional, mai precis al raționamentelor prin care gândirea umană poate ajunge la adevărata natură a lucrurilor.

În ceea ce privește sufletul omului, acesta este o „entelehie”, un act al corpului. La naștere, el este ca o *tabula rasa* în care se imprimă apoi experiența vieții.

Aristotel studiază omul ca *zoon politikon*, ca animal politic, prezența sa în activitatea politică fiind

⁵⁵ Departe de a fi un pesimist sau sceptic, *Platon* a notat: „Cu cât gândesc mai mult, cu atât mă întreb mai tare dacă-mi folosește la ceva”.

⁵⁶ *Stagiritul* este, ca figură de stil, metonimie de loc.

⁵⁷ Indro Montanelli, *op. cit.*, p. 277.

caracterizată de morală, iar scopul acestei activități fiind fericirea individuală și socială.⁵⁸

Orice activitate – spunea Aristotel – are un scop. Dar scopul care trebuie urmărit este *binele* pentru că numai el procură fericirea. Supremul bine este exercitarea rațiunii, ceea ce înseamnă practicarea științei, artei, prudenței, înțelepciunii, prieteniei. Toate valorile sunt întrupate într-una singură: *virtutea*.

În concepția sa, dreptul este o virtute care aduce fericirea și armonia; el permite omului să realizeze ceea ce există mai rațional în el și deci mai omenesc; legea tinde să-i facă pe oameni mai buni.⁵⁹

Aristotel are un mare respect pentru legi. Datorită lor, grecii sunt oameni civilizați, se supun unui principiu de ordine și libertate și nu sunt expuși arbitrarului și despotismului barbar. Domnia legii este superioară și trebuie să înlocuiască regimul demagogilor.⁶⁰

Aristotel mai afirma că sunt trei forme de guvernare care prezintă riscul unei degenerări: monarhia în tiranie, aristocrația în oligarhie, democrația în demagogie. Cea mai bună formă de guvernare este cea care se adaptează condițiilor istorice respective și firii oamenilor.⁶¹

Cele mai importante opere ale lui Aristotel sunt: *Organon*, *Retorica*⁶² (publicată, se pare, în anul 338 î.Hr.), *Poetica*, *Etica nicomahică*, *Despre suflet*.

El subliniază că în timp ce dialectica este tehnica discuțiilor, un îndreptar în arta conversației și a argumentării, retorica este tehnica discursurilor (*techne ton logon*). În acest fel, ea poate fi considerată o ramură a dialecticii, fiindcă amândouă urmăresc să obțină prin cuvântare o convingere (*pithanon*), să persuadeze auditoriul, fiecare însă cu mijloace proprii.

Dialectica apelează la silogism și inducție, retorica la pasiunile auditoriului, spune Aristotel. Scopul său este să extindă cercetarea în domeniul opinabilului – valori, credințe, aparențe, verosimil.

În concepția sa⁶³, „genurile retoricii sunt în număr de trei, atâtea câte sunt, de altfel, și clasele de auditori ai discursurilor. Căci discursul este format din trei elemente, și anume: cel care vorbește,

⁵⁸ De reținut sunt următoarele idei ale lui Aristotel:

- „Pentru a fi un bun conducător trebuie ă fi fost mai întâi condus”;
- „Critica este un lucru bun pe care poți să-l eviți, nespunând nimic, nefăcând nimic și nefiind nimic”;
Dar, „să nu faci nimic e tare greu. Nu știi niciodată când ai terminat” (*Leslie Nielsen*).

⁵⁹ Philippe Malaurie, op. cit., p. 34.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 36.

⁶¹ Una din afirmațiile celebre ale lui *Aristotel* este: „Mulțumesc zeilor că m-am născut grec și nu barbar, liber și nu sclav, bărbat și nu femeie”.

Concepții asemănătoare privind superioritatea bărbatului asupra femeii, caracteristice nu numai antichității, au și alți gânditori. *Xenofon* de pildă, spunea că „femeia trebuie să vadă cât mai puțin, să audă cât mai puțin, să pună cât mai puține întrebări, să aibă grijă de casă și să dea ascultare soțului”, iar *Sofocle* considera că: „podoaba cea mai de preț a femeii este să tacă, iar viața unui bărbat valorează mai mult ca viața a o mie de femei”.

Pitagora mergea chiar mai departe: „există un principiu bun, care a creat ordinea, lumina și bărbatul; există și un principiu rău, care a creat haosul, tenebrele și femeia”.

Chiar și mai târziu, *Sf. Augustin* nota: „Trupul unui bărbat e superior trupului unei femei în aceeași măsură în care sufletul e superior trupului”.

Sf. Augustin a trăit între anii 345-430. A fost caracterizat: „bărbat plin de elocvență și foarte învățat” (*vir elegantissimus et doctissimus*), un geniu în slujba credinței și un sfânt”, „un scriitor de geniu”, „Doctor al harului”, „Doctor al smereniei și al rugăciunii” etc. (Bernard Sesé, *Sfântul Augustin*, Editura Humanitas, București, 1996, p. 7-8).

⁶² A se vedea Aristotel, *Retorica* (traducere, studiu introductiv și index, de Maria Cristina Andrieș; note comentarii de Ștefan-Sebastian Matei), Editura Iri, București, 2004.

⁶³ *Ibidem*, p. 101-103.

subiectul despre care el vorbește și cel căruia el îi vorbește, iar scopul se referă la acesta din urmă, adică auditorul. Or, trebuie ca auditorul este sau un spectator, sau un judecător, și că judecătorul se pronunță fie asupra faptelor petrecute, fie asupra faptelor viitoare. Pe de o parte, cel care se pronunță asupra faptelor viitoare este, de exemplu, membrul Adunării, pe de altă parte, cel care se pronunță asupra faptelor petrecute este, de exemplu, judecătorul, în sfârșit, cel care se pronunță asupra valorii unui fapt sau a unei persoane este spectatorul, încât reiese cu necesitate că sunt trei genuri de discursuri oratorice: deliberativ, judiciar, demonstrativ.

Deliberării îi este proprie când susținerea, când combaterea; căci întotdeauna cei care deliberează în vederea unui interes particular și cei care adresează o cuvântare în vederea unui interes comun fac unul sau altul din aceste două lucruri. De cauza judiciară ține, pe de o parte, acuzația, pe de altă parte, apărarea; iar părțile în cauză îndeplinesc în mod necesar oricare din aceste două roluri. În sfârșit, genului demonstrativ îi este propriu, pe de o parte, elogiul, pe de altă parte, blamul. Perioadele de timp proprii fiecăruia dintre aceste genuri sunt: pentru cel care deliberează, viitorul, căci vorbitorul deliberează asupra unor fapte eventuale, fie că le susține, fie că le combate; pentru cel care pledează, trecutul, căci întotdeauna în legătură cu fapte petrecute pe de o parte acuză, iar pe de altă parte apără; în sfârșit, pentru genul demonstrativ — prezentul, căci în privința unor fapte actuale laudă sau blamează toți vorbitorii, adesea, însă, ei folosesc mai mult faptele trecute, evocându-le, și faptele viitoare, presupunându-le.

Pe de altă parte, scopul oricărui discurs este obținerea credibilității, deoarece oratorul trebuie să fie „demn de încredere”. Obținerea credibilității este cheia oricărei acțiuni practice, iar caracterul, patosul și discursul sunt cele trei elemente necesare pentru a obține convingerea. Un orator persuasiv trebuie să fie în primul rând credibil din punct de vedere etic; trebuie apoi să miște (*movere*) afectiv auditorul, iar în al treilea rând, pentru a nu cădea în demagogie ieftină, trebuie să argumenteze și să convingă rațional.

Aristotel dă retoricii o definiție mai adecvată, deși mai modestă: ea nu mai este „arta de a convinge pe oricine”, ci arta „de a descoperi tot ceea ce într-un caz dat conține un potențial persuasiv”.

Face apoi o raportare la medicină care nu conduce la vindecare în mod sigur, ci îi oferă doar bolnavului șansa de a se vindeca.

Obiectul retoricii este convingerea auditoriului pornind de la fapte verosimile.

Apoi retorica e necesară pentru că adevărul și dreptatea au mai multă forță naturală decât contrariile lor. Ar fi o greșeală de neiertat din partea avocatului să nu fie în stare să le asigure triumful.

Marele profesor este de părere că mijloacele de sensibilizare ale auditorului, cum sunt *capatio benevolentiae* și chiar seducția prin forma artistică a discursului, nu sunt decât „necesare” și nu „onorabile”. În partea a III-a a lucrării sale există un pasaj semnificativ pentru destinul Retoricii. „În justiție n-ar trebui să recurgem decât la fapte și probe evidente pentru a obține decizia judecătorului, dar din cauza imperfecției morale a acestuia, mijloacele retorice devin un rău necesar”.

Aristotel spunea că retorica trebuie să se sprijine pe psihologie: „câte feluri de suflete, atâtea feluri

de discursuri trebuie să existe și oratorul trebuie să știe la ce oameni se va potrivi un anumit fel de discurs. Psihologia oratorului îl va învăța să discearnă cazul în care va trebui să vorbească sau să tacă, să fie concis, vehement sau înduioșător”.

Meritul lui Aristotel este că i-a dat retoricii un sistem coerent de gândire. Retorica presupune un studiu logic, o argumentare temeinică, cunoașterea psihologiei și a caracterelor, o stilistică, toate legate între ele prin reflexia filozofică. Tocmai această reflecție permite să integrăm retorica în sistemul de cunoștințe.

3.2.7. Demostene

Demostene, care a trăit în aceeași perioadă cu Aristotel (384-322 î.Hr.), a fost cel mai mare orator al Greciei antice și unul din cei mai de seamă oratori ai tuturor timpurilor. Dar, spre deosebire de Aristotel, care a trăit în preajma lui Filip al II-lea, regele Macedoniei și al fiului acestuia, Alexandru cel Mare, căruia i-a fost profesor, Demostene s-a ridicat cu deosebită energie împotriva acestora, mobilizând poporul atenian contra agresorilor macedoneni.

El s-a născut în *demosul Paiania* din Atica, fiind fiul unui bogat armurier. Tatăl său moare când el are 7 ani și rămâne în grija unor tutori care îi vor fura averea.

Studiază la Academia lui *Platon* și ia lecții de la *Euclid* din Megara.⁶⁴ Pentru a-i da în judecată pe tutori, să-și recupereze bunurile, se pregătește trei ani cu oratorul *Isaios*, reputat pentru cunoașterea dreptului și pentru succesele lui juridice.

Carierea politică a lui Demostene a fost strălucită, dar totodată sinuoasă. Ea este marcată permanent de eforturile grecilor de a face față amenințărilor macedonenilor. În prima perioadă a activității sale politice (351-340 î.Hr.), în calitate de șef al opoziției, combate partidul aflat la putere și se străduiește să-i mobilizeze pe greci împotriva lui Filip. Din această perioadă datează marile discursuri politice, *Filipicele* (*Philippikos*) și *Olintienale* (*Olynthiokoi*).

În cea de-a doua perioadă (340-338 î.Hr.), ca șef al partidului aflat la putere pregătește lupta împotriva lui Filip. Timp de paisprezece ani Filip nu putut să facă un pas fără a se găsi în fața lui Demostene. Proiectele lui abia concepute, erau denunțate Greciei de la tribuna politică de marele patriot atenian.⁶⁵

În perioada următoare, după lupta de la Cheronea (338 î.Hr.) unde alianța tebano-ateniană este înfrântă, Demostene, învins, se ocupă în special cu combaterea atacurilor adversarilor săi (în special a lui *Eschine*). Acuzat de corupție și condamnat la o amendă peste puterile lui este obligat să se exileze. Revine în Atena, fiind chemat printr-un decret al poporului și reîntoarcerea lui este un adevărat triumf (323 î.Hr.). Însă, în anul următor (322 î.Hr.) armata ateniană a fost zdrobită la *Crannon*, de succesorul lui Alexandru cel Mare, *Antipatros*, și toată Atica căzu în mâinile macedonenilor. Demostene urmărit de

⁶⁴ Gheorghe Adamescu, *Curs de retorică*, Editura Librăriei „Steinberg”, București, 1899, p. 161.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 162.

învingători, s-a refugiat în insula *Calauria*, adăpostindu-se în templul lui *Poseidon*, unde se sinucide⁶⁶ (avea 62 de ani).

După moartea lui, în Grecia îngenuncheată, elocvența a început să lăncezească, ceea ce l-a determinat pe *Cicero* să remarce că ulterior în Grecia n-a mai fost nici un orator demn de acest nume.

Demostene reprezintă un exemplu grăitor că oratoria se dobândește prin muncă, și ea nu este numai un dar natural. La început nu a avut succes; de la tribuna politică a fost respins cu huiduieli în două rânduri⁶⁷. Ca să ajungă orator a făcut eforturi supraomenești, care au rămas exemple peste veacuri. *Plutarh*, marele istoric, povestește că pentru a-și corija defectele de vorbire lua pietricele în gură; pentru a elimina ticul nervos de ridicare a umărului, își agăța o sabie de gât, care îl înțepa la orice atingere; pentru că vorbea încet și pentru a se obișnui cu zgomotul mulțimii, își declama discursurile pe malul mării; pentru a putea studia în liniște se ascundea într-o peșteră; pe *Tucidide*, vechiul istoric l-a studiat până la epuizare. Și la 25 de ani și-a încercat din nou puterile, acum a avut succes. De aici încolo avea să triumfe întotdeauna în fața altor oratori și va deveni unul din cei mai mari oratori ai lumii.

Discursurile lui nu erau un joc de figuri de stil, o broderie de argumente și contraargumente, dar *cuvintele lui aveau forță și vehemență, erau impetuoase, demne*. Îl caracteriza o mare energie în gândire care reușea să încălzească inimile și să mobilizeze la acțiune. Își pregătea auditoriul cu o frază sau două și apoi ataca în plin subiectul care îl preocupa.

Prin discursurile politice, cele trei „*filipice*” (de la Filip) și tot atâtea „*olintiene*” (de la Olint) – cetate grecească, ca și cel asupra situației din *Chersones* (o altă cetate grecească), Demostene dorea să trezească un popor celebru la rândul său, pentru spiritul său de dreptate, umanism, de cultură, dar care începuse să degenereze. Marele orator încearcă să conștientizeze atenienii împotriva indolenței și venalității; el le reproșă că pactizau cu dușmanul, că își trădează patria. (Timp de 14 ani Demostene s-a opus macedonenilor).⁶⁸

Demostene a fost nu numai un mare orator și conducător politic, ci și un jurist de seamă al Atenei. S-au păstrat patru discursuri judiciare: *Împotriva legii lui Leptines*, *Împotriva lui Midias*, *Asupra ambasadei necredincioase* și *Pentru coroană*.⁶⁹

3.2.8. Cicero

Marcus Tullius Cicero ⁷⁰ (106-43 î.Hr.) a fost cel mai de seamă orator al Romei antice și chiar al lumii, un titan al promovării și afirmării retoricii. Niciun studiu în materie nu poate face abstracție de

⁶⁶ Andrei Marin, *Biografia lui Demostene*, în *Demostene, Eschine, Licurg, pagini alese din oratorii greci*, Editura pentru literatură, 1969, p. 7-8.

⁶⁷ Gheorghe Adamescu, *op. cit.*, p. 161.

⁶⁸ A se vedea Alexandru Țiclea, *Retorica*, Editura Universul Juridic, București, 2012, p.54-56.

⁶⁹ Idem, p.56-58.

⁷⁰ Ca orice cetățean roman, *Cicero* purta 3 nume (*tria nomina*): un prenume (*praenomen*), adică Marcus, un nume de gintă ori gentiliciu (*nomen gentile sau gentilicum*), adică Tullius și un supranume ori poreclă (*cognomen*). Într-adevăr, Cicero înseamnă mazăre (în latinește) și vine de la un bunic.

activitatea și opera sa.⁷¹

A studiat cu pasiune filozofia, istoria și dreptul, inclusiv în școlile din Atena și Insula Rhodos, cu cei mai renumiți profesori și jurisconșulți ai vremii. S-a îngrijit de vocea și dicția sa, și-a cultivat limbajul și gestică cu scopul de a deveni avocat, orator și om politic renumit. A reușit cu prisosință.

Se povestește că în insula *Rhodos*, unde a studiat retorica cu *Apollonius*, *Cicero* a susținut un discurs cu o măiestrie ieșită din comun. Toți cei prezenți au aplaudat cu căldură și l-au felicitat pe tânărul orator, cu excepția lui *Molon*, șeful școlii, care rămăsese trist și gânditor. La nedumerirea lui *Cicero*, grecul a explicat: „de aici încolo, patriei mele nu îi mai rămâne decât avantajul de a ști că tu ai luat elocvența și ai dus-o la Roma”.⁷²

După doi ani s-a întors acasă, așa cum mărturisește, aproape transformat, căci marea încordare a vocii i se potolise, vorbirea nu mai era înfierbântată, plămânii i se întăriseră și căpătase robustețe fizică.

A urmat o carieră strălucită de avocat și om politic, devenind cel mai mare orator al antichității, un gigant care continuă și azi să influențeze cultura umanității.

Cicero a lăsat posterității o operă imensă⁷³, cuprinzând discursuri, tratate (*De oratore*, *Brutus*, *Orator*) și lucrări mai mici de retorică: *Partitiones oratoriae* (Despre părțile discursului), *De optimo genere oratorum* (Despre cel mai bun fel de elocință), *Topica* (Locurile comune); opere filozofice: *Hortensius*, *De finibus bonorum et malorum* (Definiri ale răului și binelui în sine), *Tusculanae disputationes* (discuții de la Tusculanum), *De natura deorum* (Despre natura zeilor); opere politice: *De republica*, *De legibus* (Despre legi), *De officiis* (Despre îndatoriri), precum și o bogată corespondență, din care s-au păstrat 16 cărți de scrisori, cele mai multe destinate prietenului său *Atticus*.⁷⁴ *Cicero* rămâne primul prozator latin și nimeni nu a depășit niciodată bogăția, puritatea, eleganța și armonia stilului său. Discursurile lui sunt modele de justete și precizie, de naturalețe și vivacitate, încărcate câteodată de patetic sau de ironie fină. Iar lucrările sale filozofice sunt monumente istorice și în același timp, modele de elocință.⁷⁵

Nu a fost domeniu al culturii de care *Cicero* să nu se fi ocupat. De aceea, el a fost considerat cel mai cultivat dintre romani.

Tocmai bogăția acestei culturi i-a hrănit elocvența înăscută și l-a propulsat în fruntea marilor oratori.

Cicero a fost admirat și apreciat chiar de marile personalități cu care a fost contemporan.

Octavian Augustus, cel proclamat primul împărat al Romei⁷⁶ după căderea republicii, deși acceptase ca *Cicero* să fie trecut pe lista proscrișilor și ucis de *Marcus Antonius*, îl considera un mare

⁷¹ A se vedea G. Guțu, *Viața și opera lui Cicero*, Opere alese, în *Cicero*, Editura Univers, București, 1973, p. 5-63.

⁷² Pierre Larousse, *Grand dictionnaire universel*, tome quatrième, Paris, p. 278.

⁷³ A se vedea Horia C. Matei, *op. cit.*, p. 136.

⁷⁴ A se vedea *Marcus Tullius Cicero, Epistolae ad Atticum* (scrisori către *Atticus*), versiune românească de prof. Constantin Popescu Mehedinți, Colecția „Ovidium” 1979.

⁷⁵ Pierre Larousse, *op. cit.*, p. 278.

⁷⁶ Între anii 27 î.Hr. – 14 î.Hr. Nepot și fiu adoptiv al lui *Iulius Cezar*.

om de cultură care și-a iubit sincer patria; om de stat, orator și un strălucit scriitor. De altfel, *Augustus* a regretat pierderea lui Cicero. Poate ca o reparație l-a numit pe Quintus, fiul oratorului, *augur* apoi *consul* și, în sfârșit, i-a încredințat Syria ca proconsul.⁷⁷

*Plinius cel Tânăr*⁷⁸ dorea să-l egaleze în „lucrări”, iar *Seneca*⁷⁹ își îndemna elevii să-l citească pe Cicero. *Quintilian* spunea că *Cicero* nu este numele unui om, ci numele elocvenței. Cine ajunge să-l admire, acela să știe că a reușit în arta vorbirii.

Cicero începe o carieră strălucită de avocat cu puțin timp înaintea împlinirii vârstei de 25 de ani.

Primul său discurs judiciar care s-a păstrat, rostit în anul 81, este *Pro Quinctio* (în apărarea lui *Quinctius*).⁸⁰

Cel mai important proces, în care Cicero s-a situat pe poziția acuzatorului, este cel al lui *Verres* (în anul 70 î.Hr.), care l-a consacrat definitiv ca cel mai mare avocat al Romei antice.⁸¹

Ca om politic, Cicero, în activitatea sa de pretor și mai ales consul, a rostit importante discursuri politice. Cele mai cunoscute dintre ele sunt *Catilinarele* și *Filipicele*.⁸²

Cicero considera elocvența arta supremă: „Nimic – spune el – în „*De oratorie*” prin intermediul lui *Crassus* – nu mi se pare mai încântător decât să captivezi prin puterea cuvântului atenția unei adunări, să încânți mintea ascultătorilor, și să le determini voințele într-un sens sau altul.”⁸³ Aceasta este prin excelență arta care a înflorit întotdeauna la orice popor liber, mai ales în statele așezate și pașnice. Căci ce poate fi mai minunat decât ca, dintr-o mulțime nesfârșită de oameni, să se ridice unul care să poată face singur... ceea ce natura le-a dat tuturor puțința să facă?”⁸⁴

Într-o cetate liberă – afirmă Cicero – elocvența este arta supremă –, iar figura adevăratului orator – icoana cea mai nobilă a omului și cetățeanului.

Un orator – în concepția lui Cicero – trebuie să întrunească o serie de calități, afirmând tot în „*De oratore*”: „unui orator trebuie să-i pretindem *ascuțimea de minte a logicianului, cugetarea filozofului, exprimarea aproape ca a poetului, memoria jurisconsultului, vocea tragegianului și, aș zice, gesturile unui actor celebru. De aceea, nu se poate găsi nimic mai rar pe lume decât un orator desăvârșit.*”

Cicero cunoștea bine istoria, care, pentru el, are o importanță extraordinară: „a nu ști ce s-a întâmplat înainte de a te fi născut înseamnă a rămâne tot timpul copil. Căci ce înseamnă o viață de om, dacă nu se împletește cu amintirea faptelor din trecut cu viața înaintașilor? Pe de altă parte, evocarea timpurilor vechi și citarea exemplelor dau discursului, pe lângă un farmec deosebit, autoritate și

⁷⁷ Mircea Duculescu, *Octavianus Augustus*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 170.

⁷⁸ Om politic și scriitor roman (62-113). Nepot al lui Plinius cel Bătrân (24-79), istoric, filozof și literat roman.

⁷⁹ Lucius Annaeus Seneca (55 î.Hr. – 41 d.Hr.) numit *Retorul*, scriitor latin. A publicat Culegeri de exerciții retorice („Declamații”, „Controverse”).

⁸⁰ A se vedea Alexandru Țiclea, *op.cit.*, p.59-61.

⁸¹ G. Guțu, *op. cit.*, p. 151-159.

⁸² A se vedea Alexandru Țiclea, *op.cit.*, p.63-69.

⁸³ După mai bine de 2000 de ani, *Winston Churchill*, cunoscutul om politic și de stat englez, renumit orator, (1874-1965) considera: „Dintre toate talentele cu care a fost hărăzit omul, niciunul nu este la fel de prețios ca harul oratoriei. Cel ce îl are se bucură de o putere mai durabilă decât cea a unui rege” (James C. Humes, *Vorbele de duh ale lui Winston Churchill*, Editura Hamangiu, București, 2008, p. 79).

⁸⁴ G. Guțu, *op. cit.*, p. 33.

credit.”⁸⁵

Așa se explică la marele orator varietatea exordiului și perorației în diferitele discursuri, trecerea de la un ton grav la cel spiritual și ironic. Puterea lui de invenție era extraordinară; stăpânind perfect arta de a crea emoții din cele mai felurite, cucerind auditorul, încântându-l, făcându-l să râdă, să plângă, să se distreze, să se indigneze, să disprețuiască, să se înduioșeze, după cum cerea cauza și scopul urmărit.

Stilul lui Cicero este inimitabil. Marele orator este, de altfel, considerat creatorul prozei latine moderne; însemnătatea lui stă în calitățile stilului său și numai ca stilist dovedește o singură conștiință a vorbirii lui.⁸⁶

Elocvența și literatura – afirma Cicero – se adresează omului ca om, atinge interesele lui esențiale: morale, civice, sufletești. El spunea că în oratorie, ca și în literatură, spre deosebire de alte domenii, judecata celor competenți coincide cu judecata publicului; aplauzele acestora și nu aprecierile retorilor fac succesul oratorului. Concluzia lui: *Limbajul oratorului trebuie să fie limbajul tuturor și să fie în același timp artistic și ales.*

În concepția lui Cicero, oratorul nu este avocatul care-și petrece viața pe băncile instanțelor de judecată și nici cercetătorul specializat într-un domeniu anumit, unul din cei care dezbat prin unghere astfel de lucruri, practicând un fel de vorbire potolită și fără vlagă; *ceea ce este propriu oratorului este vorbirea profundă și împodobită, adaptate gândirii și sentimentelor omului, a omului ca om, ținând seama de natura și cultura lui, de interesele lui morale și civice, de tradiție, legi și moravuri, de reacțiile sale sufletești, pe care trebuie să le domine, căci oratorul este un luptător, iar scopul lui nu este să vorbească, ci să învingă.* Dar pentru acesta... rostul vorbirii lui este să convingă, să placă și să miște totodată (docere, delectare, permovere). *Aceasta nu o poate face decât oratorul cu deosebire dotat, care s-a ridicat printr-o formație complexă, și nu doar prin retorică, la nivelul unei personalități excepționale, prin calitățile înnăscute mai întâi (natura et ingenium), prin cultură, apoi și în sfârșit, prin zel și pasiune (studiu et ardor).*

Acțiunile minții oratorului trebuie să fie iuți și ascuțite, pentru ca acesta să poată găsi mereu idei noi și bogate, care să poată fi larg desfășurate și prezentate cu ornamentele artei, cu substanță, bine stăpânite de memorie. La aceste daruri ale minții se adaugă însușirile fizice: volubilitate a vorbirii, voce sonoră, plămâni buni, constituție robustă, înfățișare plăcută.

Oratorul trebuie să posede o largă cultură, să cunoască științele care-l privesc pe om: filozofia, literatura, istoria, dreptul, arta guvernării, instituții și legi.

După părerea lui Cicero, nimeni nu va putea ajunge orator desăvârșit dacă nu va cunoaște tot ce s-a creat mare și important în toate științele. Oratorul nu trebuie să-și însușească doar știința de a vorbi (*doctrina dicendi*). Nimeni n-a putut înflori și străluci vreodată în elocvență dacă este lipsit nu doar de

⁸⁵ Și Winston Churchill, îndemna la studierea istoriei deoarece „în istorie se află toate secretele artei guvernării” (James C. Humes, op. cit., p. 32).

⁸⁶ Th. Monsen, *Poemische Geschichte*, II, p. 620.

arta vorbirii, dar și de toată *sapientia* (adică cunoștințe din toate domeniile, înțelepciune, judecată profundă). De aceea, elocvența este arta cea mai grea; *trecutul ne arată* – remarcă Cicero – *că au existat mai mulți generali, oameni politici, filozofi, poeți, matematicieni excelenți, decât oratori mari*. Explicația numărului mic de astfel de oratori constă în aceea că elocvența constă într-o totalitate de calități, hrănite de toate științele despre om. Dacă eu aș vrea să formez pentru oratorie pe un om cu totul necultivat –, l-aș da pe mâna acestor inși, care stăruie tot timpul asupra unui singur lucru, bat zi și noapte în aceeași nicovală.

Elocvența este cea mai grea dintre toate artele, fiindcă pretinde deopotrivă calități naturale, fizice și spirituale – o îndelungată și stăruitoare practică și o solidă educație literară.

Oratorul – scrie Cicero – *trebuie să știe la perfecție ce are de spus într-un discurs, cum să-și dispună ideile și în ce fel să le expună (despre invențiune, dispozițiune, acțiune și elocuțiune); stilul său se distinge net de cel al filozofilor, sofistilor, istoricilor, poezilor*. Oratorul trebuie să știe să convingă (*docere*), să placă (*delectam*), să emoționeze (*permovere*). Stăpân pe practica celor trei genuri oratorice, el le va combina cu îndemânare în raport cu cerințele cauzei sale. De asemenea, oratorul trebuie să știe să generalizeze un caz particular, să amplifice anumite elemente ale cauzei susținute, să cunoască bine caracterele oamenilor, iar în privința formei, să se folosească cu iscusință și strălucire de figurile de vorbire și de cugetare.

Succesul unui discurs este asigurat în mare măsură de îmbinarea cuvintelor, de armonia frazei, creată prin simetrii și antiteze, de ritmul oratoric, bine ales și construit.⁸⁷

3.2.9. Socrate

Cea mai mare figură a istoriei gândirii grecești din care vor deriva, direct sau prin intermediari, toate curentele ulterioare ale filozofiei.⁸⁸ Într-adevăr, vestita *Academie* a lui *Platon* a fost fondată având la bază ideile lui Socrate. Tot „socratice” au fost școlile întemeiate de *Aristippos* la Cyrene, de *Euclid* la Magara, precum și *Școala cinică*, întemeiată de *Anthistenes*.⁸⁹

Socrate nu făcea parte din rândul sofistilor⁹⁰, dar avea multe puncte comune cu aceștia și era prieten cu cei mai renumiți dintre ei.

Ca un paradox, Socrate nu a scris nimic. Tot ceea ce se știe despre învățătura lui se datorează discipolilor săi *Platon* și *Xenofon*.⁹¹

Marele filozof și-a închinat viața promovării valorilor morale, educării atenienilor în spiritul

⁸⁷ G. Guțu, *op. cit.*, vol. I, p. 45-47, și vol. II, p. 317-318.

⁸⁸ Léon Robin, *La pensée grecque et les origines de l'esprit scientifiques*, La renaissance du Livre, Paris, 1932, cit. de Ovidiu Drămbă, în *Istoria culturii și civilizației*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 625.

⁸⁹ Adelina Piatkowschi, *O istorie a Greciei antice*, Editura Albatros, București, 1988, p. 231.

⁹⁰ A se vedea *supra*, Cap. II, pct. 4.

⁹¹ Platon ne-a lăsat mărturie despre marele filozof în „Apărarea lui Socrate” și într-o serie de dialoguri printre care: „Gorgias”, „Protagoras”, „Criton”, „Banchetul”, „Fedon”, iar Xenofon în: „Apologia lui Socrate”, „Amintiri”, „Economul”.

Xenofon (430-355) a fost istoric, filozof și scriitor grec.

respectării regulilor cetății. Metoda lui de a-i învăța pe oameni era *dialogul*.

Socrate afirma că *singurul lucru pe care îl știe cu certitudine este că nu știe nimic*.⁹² El învăța că scopul omului nu este acumularea unui mare număr de cunoștințe, ci *dragostea de înțelepciune* – „filozofia”.⁹³ Omul trebuie să fie în permanență în căutarea binelui și adevărului. Numai astfel se nasc comportamente juste și virtuose. Socrate considera că „*nimeni nu face rău în mod voit ci din neștiință*”, din faptul că ignoră căutarea binelui și adevărului. Numai această căutare îi conferă omului fericirea sufletească ce constă într-o comportare corectă, dreaptă și respectarea aproapelui, a legilor cetății și a zeilor.⁹⁴

Un celebru îndemn rostit de el este „Cunoaște-te pe tine însuși!”⁹⁵

Meritul deosebit al lui Socrate este, după Cicero, că „a coborât cel dintâi filozofia din cer, a așezat-o în orașe, a introdus-o până și în locuințele oamenilor și a obligat-o să studieze viața, moravurile, ce este bine și ce este rău.”

Ca om, Socrate era deosebit de cumpătat, putea răbda de foame și de sete, cetățenii asistau uimiți cum de-a lungul unei zile întregi stătea nemișcat, cufundat în meditație. A trăit în sărăcie, răbdând cu înțelepciune ieșirile violente ale Xantipei, prototipul soției rele și cicălitoare.⁹⁶

Ca soldat, marele filozof era un luptător neînfricat, pregătit în orice clipă să se apere cu toată dârzenia. Modest, nu dorea decorații de vitejie; îndura mai bine decât toți asprimită vietea de soldat; suporta foamea și frigul fără să crâcnească.⁹⁷

În anul 403 î.Hr. regimul celor treizeci de tirani este înlăturat, dar democrației, care iau puterea, permit dezlănțuirea unei „vânători de vrăjitoare” împotriva celor suspectați de colaborare cu vechiul regim.

Socrate este acuzat de impietate și de introducerea a unor zei noi – acuzație stârnită de mărturisirile sale cu privire la un *daimon* ce-i dicta faptele și vorbele (vocea conștiinței superioare, cenzura morală).⁹⁸

El s-a apărat singur și a refuzat ajutorul celui mai mare logograf (un fel de avocat) de atunci, Lysias.

Convins de nevinovăția sa și poate prea încrezător în forța cuvântului său, în personalitatea și

⁹² Poate plecând de la ideea lui Socrate, *William Shakespeare* (1564-1616), strălucit reprezentant al dramaturgiei universale scria: „puțini sunt cei care știu cât de mult ar trebui să știe pentru a afla cât de puțin știu”.

Adevărata cunoaștere, glumea *Voltaire* (1694-1778), scriitor și gânditor francez, „este să știi cât de mare îți e prostia”.

Filozoful englez *Bernard Russel* (1872-1970) era de părere că „proștii sunt siguri pe ei, inteligenții sunt plini de îndoieli”.

Dar, cu cât spicul de grâu are mai puține boabe, cu atât stă mai drept și mai semeț (proverb malayisian).

⁹³ Tot Socrate consideră că „adevărata înțelepciune înseamnă să-ți recunoști propria ignoranță”.

⁹⁴ Ovidiu Drămbă, Socrate, în *Istoria culturii și civilizației*, op. cit., p. 624-625.

⁹⁵ Cel ce se cunoaște pe sine cunoaște totul” afirma mai târziu Sf Issac Sirul.

⁹⁶ Conform lui *Diogene Laertios*, Socrate spunea că a trăit cu o femeie aspră, așa cum unor călăreți le plac caii focosi, dar întocmai ca și aceștia, după ce-i domolesc, pot ușor să-i stăpânească pe ceilalți, „tot așa eu, obișnuindu-mă cu Xantipa, voi învăța să mă comport cu ceilalți oameni”. Mai aflăm că odată Xantipa îl certă și apoi îl udă cu apă, iar el spuse prietenilor săi prezenți; „nu vă spuneam eu, tunetele Xantipei se vor sfârși cu ploaie?” Despre țipetele soției sale Socrate afirmă că s-a obișnuit cu ele ca și cu o roată care scârțâie continuu.

El se amuza spunând: „cel ce are noroc de o nevestă bună, va fi fericit. Cine nu, va deveni filozof”.

Cicero nu era nici adeptul căsătoriei, dar nici al celibatului: „Indiferent ce cale alegi, te vei căi”.

„O căsătorie bună este cea care reunește o nevestă mută cu un soț surd” - *Michel de Montaigne* (1533-1592), scriitor și filozof francez.

⁹⁷ Despre aceste amănunte aflăm din *Dialogul lui Alcibiade*; a se vedea Socrate omul. *Chipul lui Socrate în dialogurile lui Platon*, studiu introductiv și selecția textelor de Cristian Bădiliță, Editura Humanitas, București, 1996, p. 39-43.

⁹⁸ Pentru detalii legate de desfășurarea procesului a se vedea Alexandru Țiclea, op.cit., p.75-83.

cunoștințele sale, el nu a făcut eforturi pentru a strânge probe în apărare ori pentru a-și pregăti pledoaria.

Este fără nici o îndoială că apărarea lui Socrate exprima adevărul, iar argumentele și logica lui erau puternice, capabile să înlăture acuzațiile aduse. Dar, tot atât de adevărat este și faptul că discursul nu putea fi pe placul judecătorilor; era ofensator de vreme ce filozoful îi acuza indirect și pe ei că se ocupă de averi, de bogăție, în loc să se îngrijească de cuget, de spirit, pentru cultivarea virtuții.

Dă dovadă de înaltă demnitate, de mândria unui mare înțelept, care se detașează de masa oamenilor și nu recurge la rugăminți, la lacrimi, vaiete și ploconeli pentru a impresiona instanța și a scăpa de pedeapsă.

Socrate nu se dezmințe nici de această dată; el continuă să dea lecții, să fie moralizatorul cetății. Nu se crede în fața unei judecăți, ci în fața unei mulțimi dispusă să-l asculte, nu-l interesează că în joc e viața lui.

În ultimul său cuvânt, Socrate explică cauzele pentru care a fost condamnat la moarte.

Apărarea pe care Socrate singur și-a făcut-o n-a reușit, așadar, să înlăture pedeapsa cea mai gravă cerută de acuzatorii săi. A fost însă o apărare cinstită, sinceră, fără niciun artificiu, făcută în spiritul adevărului și a înaltelor convingeri și virtuți morale și filozofice ale sale. Greșeala lui Socrate a fost aceea că el nu s-a situat la proces pe poziția unui inculpat acuzat de fapte grave, ci pe aceea de înțelept, filozof, mentor spiritual al cetății, ceea ce, evident, nu era pe placul heliaștilor. Aceștia ar fi vrut ca acuzatul să le ceară iertare și să-i considere mai puternici și însemnați decât el, de care depinde soarta lui. De altfel, se poate aprecia că Socrate a primit pedeapsa capitală nu pentru că a fost găsit vinovat de faptele de care a fost acuzat, ci pentru că i-a ofensat și desconsiderat pe judecători.

Apărându-se însă astfel, probabil că Socrate s-a supus îndemnului pitagoric: „*Omule de geniu prigonit! Respinge tribunalul poporului! E drept ca turma să-și judece păstorul?*” Dar, nu a avut în vedere o altă idee genială a lui Pitagora: „*Poporul crede orice fără să vadă și condamnă fără să te audă*”.

3.3. Rezumat

În această unitate de învățare au fost prezentați marii retorii Romei Antice.

3.4. Test de autoevaluare a cunoștințelor

3. Enumerați și comentați *Legile lui Pitagora*.

.....

.....

.....

.....
.....
.....
4. Comentați *Dilema lui Corax*.
.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
5. Comentați maxima : *Omul este măsura tuturor lucrurilor a celor ce sunt, întrucât sunt și a celor ce nu sunt, întrucât nu sunt*".
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
6. Comentați *Procesul lui Socrate*.
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

7. Ce trăsături trebuie să întrunească un orator din punctul de vedere al lui Cicero?
.....
.....
.....
.....

3.5. Bibliografie recomandată

- a. Alexandru Țiclea, *Retorica*, Editura Universul Juridic, București, 2012;
- b. Alexandru Țiclea, *Vorbirea și arta oratorică*, Editura Universul Juridic, București, aprilie 2015;
- c. Alexandru Țiclea, *Vorbirea și arta oratorică*, Ediția a II-a, Editura Universul Juridic, București, nov.2015
- d. Alexandru Țiclea, *Elogiul ... prostiei*, Editura Neverland, București, 2016;
- e. Alexandru Țiclea, *Oratorie și procese celebre*, Editura Universul Juridic, București, 2023:

Unitatea de învățare 4. Începuturile retoricii în România

4.1. Introducere

În cuprinsul acestei unități de învățare sunt prezentate începuturile retoricii în România.

Durata medie de parcurgere a acestui capitol este de aproximativ 2 ore.

4.2. Conținut

4.2.1. Oratoria lui Mihail Kogălniceanu

Mihail Kogălniceanu a fost numit „*Demostene al românilor*” de *Timotei Cipariu*,⁹⁹ ceea ce este grăitor pentru talentul său oratoric. Într-adevăr, el a fost unul dintre marii noștri oratori; nu numai că a rostit un număr impresionant de discursuri, dar conținutul lor era plin de idei valoroase, iar forma atrăgătoare, frumoasă, sensibilă, capabilă să captiveze, să miște, să îndemne la acțiune.

George Călinescu scrie că în discursurile lui Kogălniceanu se găsesc daruri de compoziție și de claritate, și dă ca exemplu, cuvântul rostit la *Academia Mihăileană* din 24 ianuarie 1843. De asemenea, Călinescu arată că oratoria lui Kogălniceanu se caracterizează printr-o mare franchețe în expresie, un ton discret, autoritar, plin de umor, cu definirea plastică a situațiilor, ajutată câteodată prin gest. Marele critic redă câteva expresii ale oratorului: „Am violat legea, dar am scăpat țara”; „Cine umblă după minister, aibă parte de el”; „Să mă trăznească Dumnezeu, mai înainte de a conspira contra regimului”. Kogălniceanu a creat metafore oratorice ca aceea despre transfugi numiți „fluturii politici”.¹⁰⁰

Se menționează că lui Mihail Kogălniceanu, ca orator, îi era caracteristică improvizația, dar și pregătirea temeinică asupra subiectelor abordate. Numeroasele însemnări păstrate dovedesc că la marile sale discursuri se servea pe planuri arhitectonic și logic concepute¹⁰¹. Punctul forte al lui erau argumentele, pe tărâmul cărora nu a fost înfrânt niciodată. „Fără să menajeze pe adversari, Kogălniceanu dovedea cu argumente solide inconsistența tezelor potrivnice și consecințele practice nefaste ale lor, iar în încheiere, îmbrăcând concluziile în cuvinte înflăcărare, captiva auditoriul și pe această cale”.¹⁰²

Cuvânt introductiv la Cursul de istorie națională.

⁹⁹ Dan Berindei (coordonator), *Studiu introductiv, Mihail Kogălniceanu, Opere, III*, Editura Academiei, 1987, p. 5.

¹⁰⁰ George Călinescu, *op. cit.*, p. 183-184.

¹⁰¹ Virgil Ionescu, *op. cit.*, p. 135.

¹⁰² *Ibidem*.

(Iași, 24 noiembrie 1843 – selecție)¹⁰³

„După priveliștea lumii, după minunile naturei, nimic nu este mai interesant, mai măreț, mai vrednic de luarea noastră aminte decât *Istoria*.

Istoria, domnilor mei, după zicerea autorilor celor mai vestiți, este adevărata povestire și înfățișare a întâmplărilor neamului omenesc; ea este rezultatul vârstelor și a experienței. Se poate, dară, cu drept cuvânt numi glasul semințiilor ce au fost în icoana vremii trecute. Karamzine¹⁰⁴ o numește testamentul lăsat de către strămoși strănepoților, ca să le slujească de tălmăcire vremii de față și de povățuire vremii viitoare...

Istoria, după Biblie, trebuie să fie, și a fost întotdeauna, cartea de căpitanie a popoarelor și a fiștecăruia om îndeosăbi; pentru că fiștecare stare, fiștecare profesie află în ea regulile de purtare, sfat la îndoierile sale, învățătură la neștiința sa, îndemn la slavă și fapta bună.

Domnitorul, prin istorie, se deșteaptă la nobila ambiție de a face lucruri mari și drepte și prin urmare de a trăi în viitorime. Lauda neștearsă și nemurirea cu cari sunt încununăți ocârmuitorii cei buni, defăimarea și hula care sunt întotdeauna partea celor răi; e mai cu neputință ca să nu le insufle în inimă dorința spre bine și spre virtute, dacă inima lor nu le este încă stricată prin cangrenarea lingușirei. Cele mai înalte izbânzi, cele mai slăvite fapte, nu vedem oare că s-au îndemnat prin istorie? Spre pildă, biruința Asiei, după mărturisirea tuturor istoricilor vechi, s-a pricinuit prin deasa cetire a „Iliadei” de către Alexandru cel Mare. Cine nu știe că acest falnic izbânditor purta neconținut cu sine, într-o cutie de aur, poema lui Omer; și ce este „Iliada” altă decât o istorie în versuri, cea mai veche și cea mai frumoasă din toate! Fără a merge în veacuri așa depărtat cum s-a văzut mai în zilele noastre un alt Alexandru, Carl XII¹⁰⁵, deșteptându-și geniul spre a izbânzi și slavă, prin citirea vieței Macedoneanului... Care, dar, împărat, care domn nu trebuie să tremure dinaintea istoriei, acestui strășnic tribunal, ce are să-i giudice cu aceeași nepărtinire, precum odinioară egiptenii giudicau pre regii lor ieșiți din viață?

Dătătorul de legi, bărbatul de stat în istorie învață tocmelele ocârmuitorilor, puterea și slăbiciunea lor, pricinile de sporire sau de scădere a staturilor, felurile de guvern sub care au înflorit mai mult, legile care au avut înflorirea cea mai priincioasă sau cea mai sărăcăcioasă asupra puterii, asupra culturei, asupra moralului noradelor.

Oșteanul, în istorie, găsește pildele cele mai drepte și mai adevărate despre strategie; cărturarul, filozoful în ea văd înaintea duhului omenesc, rădăcinile sale, decoperirile geniului, pricinile neștiinței, superstiției și a întunericului.

Simplul particular, în cetirea istoriei, găsește mângâiere pentru relele de față; ea îi arată că, printr-o tristă fatalitate, perfecție n-a fost niciodată în lume, virtutea mai întotdeauna a fost prigonită în

¹⁰³ Discursul este preluat din Mihail Kogălniceanu, *Texte social politice alese*, Editura Politică, București, 1967 (coordonator Dan Berindei), p. 104-110; 217-218; 224-231; 241-262; 315-317; 382.395.

¹⁰⁴ Istoric rus.

¹⁰⁵ Carol XII, regele Suediei.

viață și că răsplata ei, cele mai multe ori, nu i-a venit decât după moarte.

Istoria singură poate, ca într-o panoramă întinsă, să ni se arate împărățiile trecute, înainte de mii de ani; ea ne face privitori la luptele, la revoluțiile, la sfaturile, la serbările întâmplare de la începutul lumii; ea scoate din morminte pre strămoșii noștri și ni-i înfățișează ca vii dinaintea ochilor, cu toate virtuțile, cu toate patimile, cu toate năravurilor lor. Ea, dară, ne leagă cu vecia, puind în comunicație sămânțiile trecute cu noi, și iarăși și pre noi cu sămânțiile viitoare, cărora are să le trădeze povestirea faptelor noastre.

Pe lângă toate aceste, istoria mai are și neprețuitul dar de a judeca cu nepărtinire faptele contemporanilor noștri, pe care noi nu avem curagiul sau destoinicia de a-i cunoaște drept și adevărat.

Studierea istoriei, domnii mei, a fost din toate timpurile ocupația de predilecție a oamenilor gânditori. Niciodată, însă, n-a avut importanța și universalitatea de care se bucură astăzi. La cei vechi, ea era partea numai a oștenilor și a filozofilor, din pricina scumpetei manuscripturilor. Astăzi, însă, orișunde nația este ceva înaintată, istoria este cetirea obștească a tuturor stărilor, până și celor înjosite... Această norocită popularitate a istoriei vine, mai ales, din două pricini. Cea dintâi este că astăzi fieștecine cetățean are drept și îndatorire de a se ocupa cu trebile statului, că fieșcine dorește a ști care sunt și cum se păzesc drepturile naționale, câștigate de cătră strămoși; și unde poate cineva să le găsească mai bine deslușite decât în istorie? A doua pricină, și cea de căpetenie, este aflarea tiparului...

Dacă istoria, îndeobște, adevă a neamului omenesc, este așa de interesată în rezultatele sale, cu cât mai mult trebuie să ne fie istoria patriei, a locului unde am văzut ziua! Omul, întotdeauna, înainte de neam, și-a iubit familia, înainte de lume, și-a iubit neamul și partea de pământ, fie mare, fie mică în care părinții săi au trăit și s-au îngropat, în care el s-a născut, a petrecut dulcii ani ai copilăriei ce nu se mai întorc, a simțit cea dintâi bucurie și cea dintâi durere de bărbat. Acest simțământ, nu cunosc încă nici un neam, nici o seminție cât de brută, cât de sălbatecă care să nu-l aibă.

Ce interes mare trebuie să aibă istoria națională pentru noi, îmi place a crede că și dumneavoastră o înțelegeți ca și mine. Ea ne arată întâmplările, faptele strămoșilor noștri, care prin moștenire sunt și a noastre. Inima mi se bate când aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ștefan cel Mare, lui Mihai Viteazul; da, domnilor mei! Și nu mă rușinez a vă zice că acești bărbați pentru mine sunt mai mult decât Alexandru cel Mare, decât Anibal, decât Cezar; aceștia sunt eroii lumii, în loc că cei dintâi sunt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia de la Războieni are mai mare interes decât lupta de la Termopile, și izbânzile de la Racova și de la Călugăreni îmi par mai strălucite decât cele de la Maraton și Salamina, pentru că sunt câștigate de către români! Chiar locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase decât locurile cele mai clasice. Suceava, Târgoviște sunt pentru mine mai mult decât Sparta și Atena! Baia, un sat ca toate satele pentru străini, pentru români are mai mult preț decât Corintul, pentru că în Baia, avanul rigă a Ungariei, Matei Corvinul, viteazul vitezilor, craiul crailor, cum îi zicea Sixt VI, rănit de sabia moldoveană, fu pus în fugă și uită drumul patriei noastre!

Trebuința istoriei patriei ni este neapărată chiar pentru ocrotirea drepturilor noastre împotriva națiilor străine. Neavând istorie, fieștecare popor dușman ne-ar putea zice cuvintele d-lui Aaron¹⁰⁶: „Începutul ce ai este necunoscut, numele ce porți nu este al tău, nici pământul pe care locuiești; soarta ta așa a fost ca să fii tot după cum ești; leapădă-te de începutul tău, schimbă-ți numele sau primește pe acesta ce ți-l dau eu, ridică-te și du-te din pământul pe care locuiești, căci nu este al tău și nu este în zadar, căci tu nu poți fi mai bine de cum ești”. Și, într-adevăr, toate aceste cuvinte ni s-au zis de către străini, începutul nostru ni s-a tăgăduit, numele ni s-a prefăcut, pământul ni s-a sfâșiat, drepturile ni s-au călcat în picioare numai pentru că n-am avut pe ce să ne întemeiem și să ne apărăm drepturile.

O asemenea carte ar trebui să fie pentru noi ceea ce „Iliada” era pentru greci. Și să mă credeți, domnilor, că și istoria noastră are întâmplări, are portreturi cari nicidecum n-ar rămânea mai jos decât eroii celor vechi, dacă acestora li s-ar scoate aureola poetică cu care pana geniului i-a înfrumusețat. Totul este că veacurile eroice și mitologice au trecut de mult, că astăzi poezia nu se găsește nici măcar în versurile poeților și că numai un Omer a fost în lume.

Negreșit că istoria Spartei, a Atenei, a Romei are mai mult interes decât a noastră pentru tot străinul; dintâi, pentru că grecii și romanii sunt popoare care până acum rezumă civilizația și lumea veche; al doilea, pentru că înrăurirea lor încă până astăzi se păstrează asupra noastră prin pravilele religioase și civile, prin științe, prin arte, prin pământul ce l-am moștenit de la dâșii și, în sfârșit, pentru că toată instrucția clasică a junimei încă astăzi se razimă pe istoria grecilor și a romanilor; și mai ales pentru că faptele acestor popoare s-au scris de niște bărbați ca Tucidid, ca Tacit, ca Titus Livius. Sub aceste priviri eu singur mărturisesc interesul istoriei grece și romane; dară în ce se atinge de curagiul individual, de îndrăzneala faptelor, de statornicia apărării, de mărinimia și bărbăția voievozilor noștri, care, deși pe un teatru strâmt și cu mici mijloace, au săvârșit lucruri uriașe, în toate acestea, domnilor mei, nu mă tem de a zice că istoria noastră ar fi mai jos decât istoria orișicărui popor vechi sau nou...

Pe lângă acestea, istoria românească mai are un interes și mai universal. Patria noastră, printr-o soartă vrednică de toată jalea, a fost menită din cea mai bătrână vechime să fie teatrul năvălirilor și a războaielor străinilor...

Eu privesc ca patria mea toată această întindere de loc unde se vorbește românește și ca istorie națională, istoria Moldaviei... a Valahiei și a fraților din Transilvania. Această istorie este obiectul cursului meu întinzându-mă cum se înțelege de la sine, mai mult asupra întâmplărilor Moldaviei, nu voi trece sub tăcere și faptele vrednice de însemnat a celorlalte părți a Daciei, și mai ales a românilor din Valahia, cu care suntem frați și de cruce, și de sânge, și de limbă, și de legi. Prin urmare, vă rog să însemnați că eu nu voi descrie faptele deosebit după ani și zile, ci într-un chip colectiv.

Până acum toți acei ce s-au îndeletnicit cu istoria națională n-au avut în privire decât Biografia domnilor, nepomenind nimic de popor, izvorul a tuturor mișcărilor și isprăvilor și fără care stăpânitorii

¹⁰⁶ Florian Aaron (1805-1887), istoric ardelean.

n-ar fi nimica. Mă voi sili să mă feresc de această greșeală de căpetenie; ci, pe lângă istoria politică a țărilor, atât cât voi fi ajutat de documenturile și tradițiile vechi, voi căuta a vă da și o idee lămurită asupra stării sociale și morale, asupra obiceiurilor, prejudecăților, culturii, negoțului și literaturii vechilor români. Departă de a mă pune la ocăritul vremii trecute, îmi voi face o deosebită datorie să vă înfățișez acea veche întocmire guvernamentală, acea adunare de pravile fundamentale, cunoscute sub numele de obiceiul pământului, sub care patria noastră s-a păstrat mai multe veacuri tare și puternică.

Istoria românilor, ca și a tuturor națiilor moderne, se împarte în istorie veche, de mijloc și nouă; fieștecăre din aceste se subîmparte în mai multe perioade, care toate se încep cu vreo epocă însemnată...

Istoria nouă se începe cu veacul cel mai cumplit care vreodată a apăsător țările noastre. Toate elementele de naționalitate și de patriotism sunt de mult pierdute! Legile fundamentale ale țării se calcă în picioare; adunările obștești, sub nume de Divanuri, se fac numai niște formalități fără interes. O aristocrație ignorantă, sprijinită de Poartă și de cler, pe de o parte ține în lanțuri un popor de mai bine de două milioane de oameni, iar pe de alta se face stavilă chiar binelui ce unii din domnii fanarioți vroiesc a face; drepturile țării, care din care se silește să le vândă mai cu mic preț și mai degrabă; izvoarele de înavuțire publică se întrebuițează numai în folosul unor familii privilegiate.

Valahia este încongiurată cu cetăți turcești, zidite pe pământul ei! Fără ajutor dinlăuntru românii scapă toate privilegiurile de mântuire (...).

Pacea de la Adrianopol se încheie între Rusia și Turcia, și drepturi pierdute de veacuri ni se întorc înapoi. Kisseleff, un nume pe care românii nu trebuie să-l rostească decât cu recunoștință și dragoste, este însărcinat cu regenerația patriei, cu punerea în lucrare a pravilelor menite să ne facă o nație, până la împlinirea celei mai mari făgăduințe, până la cea mai temeinică închizășluire a naționalității noastre, adică *numirea de domni pământeni și pe viață, pe tronurile Moldaviei și Valahiei*.

Până aici, domnii mei, vine istoria ce am să vă înfățozez. Sprijinul cel mai temeinic ca să pot ajunge la țelul dorit îl aștept de la indulgența dumneavoastră și de la nădejdea măgulitoare că prin preelecțiile mele voi putea deștepta în dumneavoastră un duh de unire mai de aproape între toate ramurile neamului românesc și un interes mai viu pentru nație și patrie. Acesta mi-ar fi cea mai scumpă răsplătire și cea mai bună îmbărbătare în trudnicul meu drum..."

Este o lecție excepțională de deschidere a unui curs de istorie.

Definirea istoriei, importanța ei pentru fiecare categorie socială, plasarea istoriei naționale în contextul universal reprezintă o gândire profundă, cu idei geniale, a unei mari personalități. Patriotismul său de mare forță intelectuală este prezent în fiecare cuvânt, ca și dezideratul unirii tuturor românilor, dezrobirii lor de sub stăpânirea străină.

Discurs la alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca Domn al Moldovei
(Iași, 5/17 ianuarie 1859)

„Măria ta,

După o sută cincizeci și patru de ani de umilire și degradare națională, Moldova a intrat în vechiul său drept consfințit prin capitulațiile sale, dreptul de a-și alege pe capul său, pe Domnul.

Prin înălțarea ta, pe tronul lui Ștefan cel Mare, s-a reînălțat însăși naționalitatea română. Alegându-te de capul său, neamul nostru a vrut să împlinească o veche datorie către familia ta, a voit să răsplătească sângele strămoșilor tăi, vărsat pentru libertățile publice.¹⁰⁷

Alegându-te pe tine Domn în țara noastră, noi am voit să arătăm lumii ceea ce toată țara dorește: la legi noi, om nou.

O, doamne! Mare și frumoasă-ți este misiunea! Constituția din 7/19 august ne însemnează o epocă nouă; și Măria ta ești chemat să o deschizi. Fii dar omul epocii; fă ca legea să înlocuiască arbitrariul; fă ca legea să fie tare; iar Tu, Măria ta, ca Domn, fii bun și blând, fii bun, mai ales pentru aceia pentru care mai toți Domnii trecuți au fost nepăsători sau răi.

Nu uita că, dacă 50 de deputați te-au ales Domn, însă ai să domnești peste două milioane de oameni.

Fă, dar, ca domnia ta să fie cu totul de pace și de dreptate; împacă patimile și urile dintre noi și reintrodu în mijlocul nostru strămoșească frăție.

Fii simplu, Măria ta, fii bun, fii Domn cetățean; urechea ta să fie pururea deschisă la adevăr și închisă la minciună și lingușire.

Porți un frumos și scump nume: numele lui Alexandru cel Bun. Să trăiești dar mulți ani!

Ca și dânsul, fă, o Doamne, ca, prin dreptatea Europei, prin dezvoltarea instituțiilor noastre, prin simțămintele tale patriotice, să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale nației noastre, când Alexandru cel Bun zicea ambasadorilor împăratului Bizanțului că: România nu are alt ocrotitor decât pre Dumnezeu și sabia sa!

Să trăiești Măria ta!”

Este un discurs tipic de ceremonial. Oratorul își manifestă bucuria că s-a terminat cu perioada domniilor fanariote impuse de Poartă și că românii își pot alege *singuri* Domnitorul.

Folosește o interesantă hiperbolă: „prin desemnarea lui Alexandru Ioan Cuza ca Domnitor s-a reînălțat însăși naționalitatea română”.

În continuare, Kogălniceanu îi dă sfaturi noului Domn, cu predilecție, să fie bun, în special cu cei mulți, să fie imparțial și să slujească adevărul.

Discurs în Comisia Centrală pentru fixarea Capitalei Principatelor Unite la București.
(Focșani, 1/13 octombrie 1859 – selecții)

„.... Statornicind că reședința domnitorului Principatelor Unite trebuie să fie la București, noi nu

¹⁰⁷ Se referă la ascendenții lui Cuza executați în timpul perioadei fanariote.

facem decât a constata un fapt și o trebuință mare, totodată nu ieșim din situațiunea lucrurilor făcute de către însăși Europa în urma recunoașterii îndoitei alegeri. Nu violăm Convențiunea!

Dl Radu Rosetti vine și zice că din cauze naționale se opune adoptarea articolului 145 din proiect, adică la destinarea Bucureștilor drept capitală a Principatelor Unite! Din cauze convenționale aş putea-o înțelege, însă până acum nu l-am văzut profesând un prea mare entuziasm, un respect prea scrupulos pentru Convențiune! Dar când vine și zice că numai cauze naționale s-ar opune la adoptarea art. 145, dă-mi voie a-l întâmpina și a-i zice că tocmai interesele naționale reclamă ca domnitorul să-și aleagă de reședință orașul București.

Capitalele, domnilor, nu se improvizează; singur onor nostru președinte a zis capitalele sunt sau rezultatul împrejurărilor, ori mai bine zicând a secuilor și al dezvoltării naționale, sau rezultatul voinței prea puternice al unui monarh ca Petru cel Mare! Dl Radu. Rosetti uită că pe lângă voința lui Petru cel Mare au trebuit încă doi seculi și jumătate pentru ca Petersburgul să fie capitala Rusiei; și apoi, bărbați ca Petru cel Mare nu se nasc în toate zilele.

Așadar, numai cazul întâi, adică: împrejurările și dezvoltarea națională, într-alte cuvinte interesele politice și sociale rămân, care ar putea să ne hotărască capitala! Tocmai acestea, domnilor, au făcut Bucureștii capitală *de facto* a României, până când va sosi ziua mult dorită de a fi capitala și *de jure*.

Pentru mine, domnilor, ca și pentru toți acei din Moldova care s-au luptat pentru Unire, care și astăzi profesează această sacră religiune sinceramente și nu cu restricțiuni mentale, spre a mă servi de expresiunea domnului Rosetti, Unirea nu poate să fie aducătoare de pagube, nu unui oraș, dar unei singure familii, dar unui singur individ. Ce poate face fericirea, întărirea și îmbogățirea unei țări și a unei națiuni nu poate să facă nenorocirea, slăbirea și sărăcia nimănui în parte...

Nu domnilor, nici Iași, nici alt oraș nu va pierde prin facerea Unirii sau prin statornicirea Bucureștilor de capitală a Principatelor Unite.... Unirea n-are să introducă putere și viață în toate vinele corpului național și social al României?

...Unirea n-are să dea o puternică impulsune și dezvoltare tuturor bogățiilor și intereselor noastre?... Prin Unire principiile egalitate și civilizatoare coprinse la art. 46 din Constituțiune n-au să se aplice cu o energie și o ușurătate îndoită?...Prin Unire administrațiunea n-are să dobândească, o mai multă unitate de acțiune și prin urmare o emulație și o activitate mai mare pentru binele public, pentru dezvoltarea bunei stări a districtelor și a orașelor noastre?

Cu greu dar ni se va putea dovedi că strămutarea domnitorului la București ar aduce după sine ruina a mii de familii din Iași, căci este de știut că atunci când tot trupul se întărește deosebitele mădulare nu pot slăbi!

Văd că domnul Rosetti atinge o altă combinațiune născută în Moldova, în timpul luptelor din 1857; vrea a menține fundarea unei capitale nouă. Într-adevăr, combinațiunea s-a fost pus pentru

moment pe tapet de un poet, poetul doinelor.¹⁰⁸ Știți însă, domnilor, că poeții sunt oameni cei mai puțin practici din lume! Și de aceea nimeni adoptând-o ca un ceva seros, ideea sa, ca toate ideile nenorocite, a căzut în râul poeziilor, în râul uitării! O capitală nu se improvizează, a zis-o între alte cuvinte domnul Rosetti. Rămâne dar ca să alegem între Iași și București. Numai rostind numele acestor două orașe, mai rămâne îndoială cui se cuvine preferință? V-am spus ce este Iașii. Dați-mi voie să vă spun părerea mea și în privirea Bucureștilor. Orașul București este de secole făcut pentru ca să fie capitala României. Aproape de arterul principal al comerțului, al bogăției Principatelor Unite, Dunărea, pe drumul cel mare al Occidentului către Orient, cu o populațiune numeroasă, compactă și eminent românească, Bucureștii este apoi singurul oraș care are elementul cel mai puternic al unei țări – clasa sau starea de mijloc. Nicăierea, în niciun alt oraș al României, nu există un centru de lumini mai mari, un popor cu aspirațiuni mai naționale și mai liberale, un spirit public mai neatârnat. Nicăieri opinia publică n-a putut a se dezvolta și a domni mai mult decât în București. Și ce ar fi domnilor o capitală fără opinie publică? Răspunsul ni-l dă Iașii, unde guvernul, scutit de puternicul control al glasului obștesc, cu toată rostirea și închezlaşuirile legilor, și mai înainte și acum își permite acturi arbitrare și o atotputernicie autocratică, care în București nici o administrațiune nu și le-ar putea învoi decât sub amenințare de cea mai aspră răzbunare! Exemple le-am avut în 15 iunie 1848 și în 24 ianuarie 1859!¹⁰⁹ Răul ce produce o capitală fără opinie publică, și prin urmare fără control asupra lucrărilor guvernului, îl avem sub ochi. Vedeți actele zilnice ale miniștrilor din Iași, vedeți administrațiunea Moldovei în comparațiune cu administrațiunea Țării Românești!

...Așadar, domnitorul Principatelor Unite, neputând petrece viața sa în trăsură de poștă, nefiind chemat de a exersa profesiunea de curier, trebuie să aibă o rezidență statornică, și care poate, prin urmare, a fi alta mai folositoare pentru țară, mai priincioasă pentru dezvoltarea și consolidarea libertății și egalității decât Bucureștii?

Preferând dar în tot felul să văd pe domnul nostru în București, încunjurat de un popor român și cu nașterea și cu inima, primind impulsionea unei opinii puternice și liberale, și de acolo ca dintr-un centru de lumină răsplătind în toate părțile Principatelor Unite, și prin urmare și în Moldova, măsurile sale guvernamentale întemeiate pe legalitate și controlate de cea mai mare putere a seculului nostru, opinia publică, votez dar pentru București ca rezidență obișnuită a domnitorului Principatelor Unite și votând așa socot că votez pentru binele țării mele.”

Argumentele folosite de orator au fost decisive în ceea ce privește desemnarea capitalei Principatelor Unite – orașul București și nu Iași, Focșani sau alt oraș:

¹⁰⁸ Vasile Alecsandri.

¹⁰⁹ Se referă la intervenția populației bucureștene care împiedicase instaurarea unui regim reacționar după abdicarea lui Bibescu, ca și la intervenția hotărătoare a bucureștenilor în zilele alegerii lui Alexandru Ioan Cuza.

- Bucureștiul este aproape de calea de comunicație Dunărea – bogăția Principatelor;
- acesta avea o populație numeroasă, compactă și preponderent românească;
- avea clasă de mijloc, majoritară în oraș;
- opinia publică era activă și-l putea sprijini (și controla) pe Domnitor.

4.2.2. Delavrancea – mare orator

Dacă Cicero a fost considerat de către discipolii săi „*sinonimul elocinței*”, contemporanii și posteritatea recunosc în Delavrancea „*simbolul artei oratorice române*”¹¹⁰, Titu Maiorescu îl considera „cel mai mare orator român”, iar George Ranetti propunea, în glumă evident, să se introducă în Codul penal un nou articol, în care să se stipuleze că „acuzatul pe care îl apără Delavrancea este inocent din oficiu, dar Delavrancea să-și rostească pledoaria pentru desfătarea publicului”¹¹¹. Eugen Lovinescu¹¹², auzindu-l pledând, s-a gândit la ceea ce Eschine spunea elevilor săi despre un discurs al lui Demostene: „... să-l fi auzit pe însuși monstrul rostindu-l...”. Evocându-l pe „Delavrancea, orator judiciar, Lovinescu exclamă: „*L-am auzit pe însuși monstrul... de la miezul nopții și până în zori l-am ascultat pe Delavrancea: peste capu-mi înfrigurat a trecut ca o limbă de foc elocința marelui orator... Cuvintele lui zburau învălmășite, icoanele ropoteau, frazele se desfășurau șerpuitoare, largi priveliști se deschideau, graiul românesc se lumina de o podoabă nebănuită...*”¹¹³

La extraordinarul dar de a vorbi se adăuga „*o voce care era și vioară și violoncel, inteligența lui pătrundea sensul muzical al vocalelor, energia consoanelor, expresivitatea tăcerii, alternările dintre mișcări, în frazare. Începea cu glas sfios, ca și când ar fi pipăit cu vocea atenția publicului, încetul cu încetul tonul urca sub presiunea inspirației, ridicat pe aripi invizibile, și emoția care-l poseda se comunica întotdeauna mulțimii, fie că vorbea la Parlament, la Ateneu sau în aer liber. Mlădierea acestui glas se insinua, răscolea, cucerea, biruia opoziția*”¹¹⁴.

„Delavrancea a avut în glasul său acel fluier fermecat al basmelor, cu care a încântat pe toți contemporanii săi, iar gesturile au avut acea putere de sugestie pe care o au hipnotizatorii, adormind vigilența adversarilor și însuflețind pe călătorii obosiți de drumul stâncos”¹¹⁵.

Pledoarii magnifice, capodopere ale geniului, a rostit avocatul, marele maestru Delavrancea în procesul Caragiale – Caion (1902), și în cel al arhitectului Socolescu (1903), aceasta din urmă cunoscută și sub denumirea de *Inocent*, singurele pledoarii care s-au păstrat.¹¹⁶

¹¹⁰ Cella Dima, *De la vorbire la elocință*, Editura Albatros, 1982, p. 224.

¹¹¹ Doru Cosma, I.L. Caragiale, plagiator?, în *De la Dante la Zola, pe urmele unor procese celebre*, Editura Sport Turism, 1978, București.

¹¹² Critic și istoric literar (1881-1943).

¹¹³ Eugen Lovinescu, *Delavrancea*, în *Biblioteca marilor procese*, anul I, mai-iunie 1924, nr. 4-5, p. 5-6.

¹¹⁴ Cella Delavrancea, *Trei voci de neuitat*, în *op. cit.*, p. 355.

¹¹⁵ Emilia St. Milicescu, *op. cit.*, 1940, p. 174.

¹¹⁶ Pentru detalii, a se vedea Alexandru Țiclea, *Retorica*, Editura Universul Juridic, București, 2012, Procesul Caragiale-caion și Procesul arhitectului Socolescu, p.131-152.

*Pledoaria lui Delavrancea*¹¹⁷ în procesul Caragiale – Caion (1902).

Marele orator și avocat folosește introducerea (sau exordiul) pledoariei sale pentru a pregăti jurații, introducându-i în atmosfera specifică procesului pe care îl au de judecat, precum și pentru a le capta bunăvoința (*captatio benevolentiae*). Arată că, din nenorocire, cazul aflat în fața curții dovedește că *o natură rea* nu se îndreaptă de învățătură, că învățământul umanitar și universitar, uneori, înmulțește naturile perverse ale îndeletnicirilor dezonorante. Subliniază apoi, caracterul periculos al calomniei: „Prin calomnie se poate vătăma un om în onoarea lui, se poate zdruncina în mijloacele lui de existență, dar se poate când ura nu mai are margini, să se izbească în onoarea, în mijloacele de existență și în rațiunea de a fi a cuiva... Pe un Caragiale, care și-a închinat viața întreagă dramaturgiei naționale, a-l acuza că a furat capodoperele lui, va să zică *a-i păta onoarea lui, a-i împrăști mijloacele lui de existență, a-i spulbera* chiar și rațiunea lui de a fi fost până astăzi și de astăzi înainte... Ce vor mai produce operele teatrale când le tăgăduiești atracția originalității lor? Și ce semnificație ar mai avea o asemenea existență pentru el însuși și pentru ceilalți, dacă izbutești – fie și prin calomnie – să convingi opinia publică că credința în dramaturgul ei a fost o tristă aluzie și o lungă înșelăciune?”

Desigur, pledează Delavrancea – dacă I.L. Caragiale ar fi fost doar criticat, acesta nu ar fi în măsură să-l deranjeze în asemenea măsură încât să se adreseze justiției. „Ce i-ar fi păsat autorului glorificat de un popor de atacuri, fie și nedemne, de abuzuri, fie și înveninate, de patimile oarbe, fie desfrânate? Ceea ce se dobândește cu știință, cu răbdare, cu muncă și talent, nu se clatină de furia celui dintâi venit... Dar, însă, când Caion... plămăiește aparențe care pot înșela pe marea majoritate a cititorilor, când nu mai este vorba de o acuzațiune de cea mai mare greutate, ci de niște fapte materiale, în virtutea cărora deocamdată Caragiale e zugrăvit ca un plagiator, ca un scriitor fără scrupul, ca un furt ordinar, ca un jefuitor al muncii și al talentului unui autor străin... problema se schimbă. Caragiale nu se mai poate bizui pe originalitatea lui recunoscută, pe talentele lui enorme... Ce pot gândi oamenii în fața faptelor concrete, în fața probelor materiale, în fața documentelor? Acestei mulțimi i se cuvenea o probă contrarie, tot așa de materială ca și proba acuzațiunii, astfel calomniatul ar fi fost învins, pe nedrept, dar învins”. Fapta lui Caion e gravă pentru că „mai înainte de a calomnia a comis un alt delict... a inventat un autor, a inventat un traducător, a plămuit câteva pagini pe care le-a tipărit cu litere chirilice și a încercat astfel armat de probe materiale să zguduie și să distrugă o fală națională. Pentru a izbuti în calomnie a săvârșit un fals. Niciodată curtea nu a judecat o calomnie căptușită cu un alt delict tot așa de dezonorant ca delictul principal”.

Trecând la discuția și analiza propriu-zisă a mijloacelor și argumentelor care formează esența pledoariei sale, Delavrancea se oprește mai întâi asupra celei de a doua acuzații: furtul literar după *La puissance des ténèbres* de Lev Tolstoi. Arată că această nouă acuzație a fost inventată de Caion atunci când a constatat că prima acuzație – fabricată de el cu atâta migală – a fost demascată. „Când și-a văzut... toată clădirea infamiei spulberată de dovezile noastre, amețea vinovatului prins l-a făcut să declare... că

¹¹⁷ Textul pledoariei este publicat în *Biblioteca marilor procese*, Ediția *Curierul judiciar*, anul I, mai-iulie, 1924, nr. 4-5.

Tolstoi a scris o operă sub pseudonimul de Kemeny, că Kemeny e Tolstoi, că *Nenorocul* este *La puissance des ténèbres*, că *Năpasta* lui Caragiale, regret că trebuie să pronunț cuvântul... furată după *La puissance des ténèbres*".

Marele avocat și scriitor continuă cu o analiză literară profundă, evidențiind deosebirile de substanță dintre cele două opere: „La puissance des ténèbres! Înfricoșătoare putere a întunericului! Conștiințe distruse, bigotism orb, abis al beznei! Credință, crimă, cruzime, lacrimi... și nimeni nu-și dă seama de ceea ce face, de ce vrea; crimele se săvârșesc de cei care nu vor să le săvârșescă; și cei care vor crimele nu le-ar săvârși... Ce asemănare ar fi posibilă cu drama lui Caragiale? Niciuna. Caragiale nu se ocupă de întunecimea minții. Aici o femeie de o voință extraordinară, în serviciul dreptății, vrea cu orice preț să descopere și să pedepsească pe asasinul primului ei bărbat. Anca e toată drama (figura de stil folosită aici este litota – n.n.). În înverșunarea ei de a descoperi crima, consimte să se mărite cu acela pe care îl bănuia că e ucigașul, în scopul de a descoperi teribilul adevăr. Conflictul psihologic de o emanație profund tragică, nu urmărește, de la început și până la sfârșit, decât un scop: justiția”. Analizează îndeaproape personajele dramei lui Tolstoi, punându-le în opoziție cu cele ale dramei lui Caragiale. După ce evidențiază caracterul femeilor din puterea întunericului (Anissia, Matrena, Akulina) exclamă: „Ce asemănare posibilă ar fi domnilor, între aceste trei femei... și Anca, singura femeie din drama lui Caragiale? Anca iubea pe Dumitru, primul ei bărbat și îl plânge întreaga ei viață, și toată viața ei nu urmărește decât descoperirea și pedepsirea asasinului. *Anca e o energie curată, un suflet eroic, o voință extraordinară, o conștiință limpede și pune legea și dreptatea de pe pământ mai presus de ideea religioasă* (se face aici un frumos portret moral – n.n.). Anca nu comite nici o crimă, ci face suprema jertfă de a se mărita cu Dragomir ca să-l chinuiească până va mărturisi și va ispăși crima. E evident, domnilor, că *de la Anissia, Matrena și Akulina, trei fiare inconștiente, trei monștrii ai întunecimii, nu poți nici să te inspire, darămite să imiți că să ajungi la concepția Ancă*".

Comparând bărbații din Tolstoi cu bărbații din Caragiale, Delavrancea arată: „În *Năpasta*, Dumitru, victima, nu există. La ridicarea cortinei fusese ucis de 9 ani. Dragomir, al doilea bărbat al Ancăi, din dragoste și gelozie, pândise pe Dumitru în pădurea din Corbeni și-l ucisese. O crimă din iubire. Se însoară cu o femeie pentru care devenise ucigaș, și ar fi fost fericit dacă Anca, în timp de 9 ani, nu l-ar fi privit cu niște ochi tăioși, nu l-ar fi ars cu glas de foc, nu l-ar fi turtit cu cuvintele ei, în anumit scop și nu i-ar fi *răscolit sufletul*, până ce ajutată și de Ion, nu l-ar fi prins în mărturisirea păcatului, Dragomir nu ar fi avut remușcări...” Delavrancea ajunge, pe bună dreptate, la convingerea că Dragomir nu se aseamănă cu niciunul din personajele lui Tolstoi. Nici cu *Ignatici*, un *bătrân bolnav și avar* ce moare otrăvit de Anissia, nici cu *Nikita*, „un senzual fără voință, un ușuratic fără scrupuli, un nestatornic care nu iubește serios nicio femeie” și nici cu *Akim*, „un bătrân tutuit, prost în neputința de a lega două cuvinte”. Și trage concluzia: Tolstoi și-a propus să dovedească, în înfricoșarea lui dramă, puterea întunecimii și triumful credinței simple și profunde în Akim, care crede și nu bea și nu fumează.

Caragiale a creat un caracter, pe care Anca și prin Anca triumfă dreptatea omenească. În Tolstoi, lumea e vânturată în vârtejul întunecimii, al inconștienței, în valurile bigotismului, ale credinței, ale senzualității... Țăranii lui Caragiale sunt conștienți, ageri la minte, știu ce fac, știu ce vor... La Tolstoi, vagul, confuziunea, într-o epopee grandioasă. La Caragiale, lumină perfectă într-o dramă profund emoțională.”

În continuarea pledoariei sale, marele avocat se întoarce la prima calomnie pentru care s-a pornit procesul. Evidențiază, mai întâi, demersurile pe care le-a făcut împreună cu Caragiale pentru a găsi și consulta această operă. „Am fost la Brașov, am fost la Budapesta, Caragiale a alergat în toate părțile; a trudit, a cheltuit; s-a adresat la toate autoritățile competente, și astăzi posedăm un lung șir de dovezi despre perversitatea calomniatorului și despre falsurile plăzmuite.” Pentru a demonstra ceea ce afirmă, prezintă curții un catalog cu lucrările tipărite la Brașov în perioada 1535-1886, lucrare datorită lui Julius Gross, profesor și bibliotecar, în care nu sunt menționați nici dramaturgul Istvan Kemeny, nici traducătorul Alexandru Bogdan și nici drama *Nenorocul*. De asemenea, prezintă o publicație procurată de la Budapesta, „*Viața și operele scriitorilor maghiari*”, alcătuită de savantul maghiar *Maghyar Irók*, din care rezultă că din cei 33 de Kemeny nici unul nu este Istvan, și nici o dramă cu titlul *Nenorocul* nu există. Depune la instanță, în același sens și alte dovezi, scrisori ale unor scriitori și critici maghiari și români.

Delavrancea a considerat să facă apoi un portret al lui Caion. Și instanța află cum acesta pentru a acredita calomnia tipărise cu litere chirilice două foi pe care le-a prezentat ca fiind rupte din volumul în care se află drama *Nenorocul*. Pentru că foile „trebuiau să aibă aerul de vechime ca la 1848... hârtia modernă a fost supusă la tortură, fiind artificial îngălbenită la foc”. Anterior, acest Caion – relevă Delavrancea – publicase „în traducere” niște nuvele proprii atribuindu-le lui *Ibsen*¹¹⁸, uzurpase paternitatea unei lucrări literare de *Maupassant*¹¹⁹, făcuse mare vâlvă în jurul descoperirii unui document istoric privitor la *Mircea cel Bătrân*¹²⁰, care a fost denunțat ca fals de către istoricul *Dimitrie Onciul*¹²¹, întocmise pe coperta unei broșurele scrisă de el o listă fantezistă de lucrări proprii tipărite în limba franceză pentru a-și crea aureola unui autor cu o vastă activitate științifică. „Iaca omul, domnilor magistrați, pe care-l judecați. E complet în felul lui. Nu se sfiește de la nimic. Urăște pe Caragiale? Îl calomniază și calomnia și-o debitează în termeni înfiorători de murdari. Dar, ca să poată calomnia, el, Caion, pe un Caragiale, simte trebuința de a inventa oameni și opere? Inventează. Dar, atât nu-i e de ajuns simte și trebuința de a fabrica documente false? Le fabrică și le publică... Vrea să se illustreze ca istoric? Nu rezistă de a minți o țară întreagă asupra evenimentelor ei.” Zugrăvind chipul calomniatorului, Delavrancea avertizează: „... să nu se invoce tinerețea (lui). Ar fi o ofensă adusă tinereții și tineretului.

¹¹⁸ Henrik Ibsen (1828-1906), dramaturg și poet norvegian.

¹¹⁹ Guy de Maupassant (1850-1893), scriitor francez. Este autorul, printre altele, a romanului „Bel-Ami”.

¹²⁰ Mircea cel Bătrân este unul dintre marii domnitori ai Țării Românești (în perioada 1386-1418).

¹²¹ Dimitrie Onciul (1856-1923), a fost istoric, academician și profesor universitar. A înființat școala de istoriografie românească.

Tinerimea e grațioasă, e generoasă, e entuziastă. Greșelile unui tânăr se resimt de inocență și dezinteresare, iar nu de calcul, de ură și perversitate. Copilărie e... să inventezi un autor, o dramă și un traducător, în scop de a înjosi un scriitor ilustru? Copilărie e... să falsifici documente, să le îngălbenești la lumânare, să imprimi cu litere chirilice și să afirmi că le-ai rupt dintr-un volum pe care îl posezi, făgăduind a-l dăruia Academiei?... Copilărie e... să inventezi documente istorice?... Copilărie e să anunți că ai publicat deja trei volume în limba franceză?...”

Delavrancea a continuat, relevând gravitatea calomniei în raport cu reputația lui Caragiale și cu marile sale merite în înfăptuirea unei dramaturgii originale: „Cum domnilor?... Un popor întreg admiră pe Caragiale... Admirațiunea trece peste Carpați. Bunul lui nume trece peste hotarele neamului românesc. Și pe acest om să-l acuzi, sprijinit de falsuri, că operele lui sunt jafuri literare? Dar asta înseamnă a izbi în credința, în admirațiunea și în fala românilor! Și ce s-ar fi întâmplat dacă criticul impostor n-ar fi prins? Ce s-ar fi întâmplat dacă nu am fi adunat noi această mulțime de probe? O mândrie a țării ar fi fost veștejită, nu numai Caragiale înfierat! Că suntem un popor care ne sărbătorim pungașii, că gloriile noastre se întemeiază pe jaf, că geniul nostru e o rușine, că nu avem nici conștiință, nici demnitate? Și când mă gândesc că omul acesta a vegheat jumătate din nopțile sale pentru a ne crea o dramaturgie originală... cu cât talentul lui e mai mare și osteneala mai covârșitoare... cu atât calomnia e mai odioasă și încercarea mai nedemnă de asprimea legilor!”

Deși nu avea legătură directă cu cauza, Delavrancea se referă la unele acuzații anonime care s-au adus operei lui Caragiale, dar o face pentru a reliefa caracterul profund umanitar și educativ al lucrărilor sale. „A! Știu, cunosc acuzațiunile puerile ce i s-au dus lui Caragiale – Ai atacat libertățile publice! Ai batjocorit Constituția! Ai zeflemisit Egalitatea! Ai ponegрит Democrația! – Nu, domnilor *spiritul profund și ascuțit al lui Caragiale a denunțat șarlatania și ușurința, a rechemat la realitate pe naivii zvăpăiați, a zugrăvit zăpăceala și denaturarea spiritului național*. Rolul lui a fost de a contribui la *însănătoșirea vieții noastre publice*. Și, în fond, în dramaturgia lui nu este răutate, ci iubire. Caragiale nu urăște pe Cațavencu, pe Dandanache, pe Ipigescu, pe conu Leonida. El nu își calomniază nici personajele create.”

În final, Delavrancea a cerut ca instanța să aibă în vedere persoana calomniatului și a calomniatorului, perversitatea de care a dat dovadă inculpatul în alegerea mijloacelor întrebuintate și să pronunțe o *hotărâre care să restabilească demnitatea ultragiată a marelui scriitor*.

Pledoaria lui Delavrancea în procesul arhitectului Socolescu

Pledoaria a fost rostită în noaptea de 27 septembrie 1903; a început la 9 seara și a încheiat după patru ore și jumătate.

Fără să facă vre-o introducere, avocatul a început direct să atace poziția părții civile, care s-a transformat în acuzare: „Acuzatorii și-au schimbat rolurile. Partea civilă, trecând peste reprezentantul ministerului public, a devenit acuzațiunea principală. Scopul e evident. A voit să-și sporească drepturile și să se încarce cu o autoritate pe care i s-a părut că renunțase dl procuror general”.

Combate apoi susținerea avocatului părții civile *Take Ionescu*¹²², în sensul că procesul este unul obișnuit și că o zi pentru judecarea lui ar fi fost suficientă, folosind cu succes interogația: „Atunci, cum își explică d-sa răbdarea juraților și a Curții, emoțiunea crescândă a opiniei publice, lunga și pasionanta acuzațiune și mulțimea acesta, reprezentând toate clasele sociale ale Capitalei, abia încăpând în sală, suferind fără cârtire și așteptând neclintită de patru zile și două nopți?”

În continuare, *încearcă să sensibilizeze curtea* în privința acuzatului: „... nu apărăm un vinovat ci un prigonit de soartă... Noi, cei de aici, susținem că ne apărăm o parte din tinerețea noastră și o parte din iluziile noastre care ne-au mai rămas, că luptând pentru el, luptăm pentru generația acelor care au împlinit 45 de ani. Crescuți în respectul legilor și în frica lui Dumnezeu, nu putem admite criminalitatea tocmai la unul din cei mai distinși reprezentanți ai ei...”. Foarte frumos, folosind comparații și metafore dintre cele mai poetice adaugă: „Priviți la un cadru de copaci de aceeași vârstă, crescuți pe aceeași înălțime, în aceleași condițiuni de climă și sol... Oricât s-ar deosebi, ca esență, copacii între ei, unii pe alții se susțin, împărtășindu-și umbra în timp de secetă, sprijinindu-se să nu fie frânți în timp de vijelii. Și dacă trăsnetul izbește pe unul, peste golul celui dispărut se întind ramurile celor dimprejur, ca niște brațe în pregătire spre a ajuta în momente de primejdie... Procesul lui este procesul nostru. Acuzându-l pe el, acuzați o generație întreagă, o acuzați că a fost capabilă, după o cultură universitară, dintr-o dată și din senin, să producă un oribil incendiar...”

Delevrancea îl atacă fără menajamente pe reprezentantul ministerului public, care a cerut pedeapsa cu moartea pentru Socolescu „cu gluma pe buze, cu ușurința în inimă...” Onoratul reprezentant al ministerului public a fost pur și simplu crud, fără spirit... A siluit trecutul d-lui Socolescu, cu o înverșunare funestă pentru domnia sa și pentru înalta sa misiune, în scop de a născoci antecedente care să explice crima ca un rezultat fatal al unei presupuse perversități... Vă trebuie antecedente, d-le procuror? Și le-ați găsit? Nu, ci ați ofensat bunul simț general și ați călcat cu o impietate dureroasă peste ce are omenirea mai nobil și mai generos. Ați făcut indirect apologia egoismului și a instinctelor dușmane oricărui ideal. *Antecedentele d-lui Socolescu le-ați redus la temperamentul energic, combativ, gata de a intra în luptă, capabil de a se jertfi, de a cădea sau de a triumfa.* În acest temperament ați văzut semnele viitorului criminal... Ați izbit în ce are un suflet mai înalt, în ce are o societate mai serioasă ca trăinicie și puțință de mărire. *Cunosc societăți care au trăit în virtutea unui ideal de frumusețe, în virtutea puterilor de civilizație, în numele dreptului și al credinței. Cunosc societăți care s-au dezvoltat și au cucerit lumea prin eroismul lor secular.* Dar nu cunosc societăți viabile cu tinerime fără avânt, cu bărbați fără temperament, cu cetățeni incapabili de a se jertfi pentru o idee, cu o populație de filozofi domoli, resemnați... A! Domnilor, când veți șterge rasa combativilor să puneți cruce societății noastre!”(aplauze)

Combătând cu tărie acuzațiile procurorului general, face totodată un portret al arhitectului

¹²² Pledoaria lui Take Ionescu este reprodusă în continuare la pct.3.9.4.

Socolescu, scoțând în relief înaltul său profesionalism: „Socolescu a venit din țările clasice cu o admirație înflăcărată pentru tot ce e pomenire a măririlor istorice, și cu tovarășii săi de deziluzii a început lupta pentru arta națională. Și a luptat cu temperament, cu energie, hotărât să îndure toate urmările învinsului”. Delavrancea face, pe bună dreptate, mare caz de greșeala procurorului general care, în rechizitoriu, a rostit cuvinte total neinspirate: „ce m-a revoltat mai mult (la Socolescu) este calmul, seninătatea acestui om”, întrebând: „ce judecată este asta? Ce psihologie? Iată un acuzat care revoltă ministerul public prin seninătatea lui și prin temperamentul lui violent. Dacă n-ar fi în joc viața și onoarea unui om, drama aceasta ne-ar părea o comedie în care rolul principal l-ar fi interpretat, cu deplin succes, reprezentantul ministerului public”.

Nu-l cruță de critică nici pe adversarul său, avocatul Nicolae Xenopol, care, zice Delavrancea, a cerut „*peirea lui Socolescu*”, cu ironie și abia ținându-și râsul, adăugând că nu-și aduce aminte „să fi întâlnit vreun călău care să-și fi condus victima la eșafod”, de „niciun executor care să fi făcut glume privind convulsunile celor decapitați”. Și nu scapă prilejul de a trage concluzia, favorabilă clientului său: „O singură scuză poate avea această atitudine, *Xenopol nu crede în vinovăția lui Socolescu*”.

Revine asupra pledoariei lui Take Ionescu, cel mai redutabil adversar din proces; acesta a prezentat instanței, cu amabilitatea lui caracteristică – un sipet de chei, fără să spună, se pare, mai nimic: „neputând afirma, a insinuat prin mișcări, prin surâs, prin reticențe, prin expresivitatea generală a omului extraordinar”. Nu se sfiește apoi să afirme „că *la dl. Take Ionescu confuziunea s-a aliat cu perfidia*”. Avocatul Take Ionescu, în pledoaria sa adresându-se juraților, a exclamat: „*aș dori din toată inima – din toată – ca dl. Socolescu să fie nevinovat, dar am convingerea absolută că este vinovat, și nu mă tem decât de sentimentul d-voastră!*” Delavrancea combate această afirmație și prin cuvinte frumoase și convingătoare *face apologia instituției juraților*, cu scopul, evident, de a le capta binevoința (*captatio benevolentiae*): „Domnilor jurați, eu nu cerșesc milă pentru nevinovat, eu nu vă zic să renunțați la judecată, dar vă cer să fiți bărbați întregi, așa cum se cuvine, așa cum e plăsmuit omul să fie, așa cum l-a făcut Dumnezeu, care nu-și cedează locul avocaților ca să-i pocească făpturile... Domnilor, justiția juraților este singura care se apropie de justiția divină. Justiția d-voastră, ca și justiția divină, afundă sau înalță, distruge sau salvează, fără ca noi să știm de ce. Din taina nepătrunsă de sus și din misterul conștiinței d-voastră, fulgeră verdicte înaintea cărora ne închinăm ca în fața unei puteri indiscutabile, hotărârea celui de sus și a d-voastră, neavând nici un motiv pe care să-l știm...”

Delavrancea continuă să acuze parchetul și instrucția (judecătorul de instrucție) care nu au efectuat experiențele ce se impuneau în pregătirea procesului. Se întreabă, dacă Socolescu a preparat focul, cum a putut coborî el singur biblioteca grea de stejar cu uși de fier, de la etajul unu la parter, pe o scară înaltă și învârtită? Și îi învinuiește pe cei doi reprezentanți ai statului că nu au experimentat dacă este posibil acest lucru. Îi critică, totodată, că nu au experimentat câte ore ard lumânările cumpărate de Socolescu anterior incendiului, deși le-a cerut acesta.

Concluzia lui e directă: „Ați refuzat să faceți experiența pentru că v-ați speriat de rezultatul ei, care ar fi fost împotriva afirmațiilor dumneavoastră!” Delavrancea mai învederează că, dacă se experimenta, s-ar fi constatat fără putință de tăgadă că focul din pod nu putea fi văzut din bulevard și str. Polonă, așa cum s-a reținut în rechizitoriu; în schimb, hârtia din geamuri nu era opacă și prin ea se puteau vedea flăcările de afară. Se adresează celor doi reprezentanți ai autorității: „Nu știți cum se procedează aiurea? N-ați citit cu câtă înțelepciune și răbdare se fac toate experiențele, absolut toate, înainte de a se cere capul sau onoarea unui inculpat?” Le amintește apoi o altă omisiune: „A cincia experiență pe care n-ați făcut-o. Dacă Socolescu ar fi voit să-și incendieze casa, de ce ar fi făcut atâtea focare în loc să lase deschis gazul aerian? Explozia ar fi provocat un incendiu pe care nimeni nu l-ar fi putut stinge”. Și combate afirmația, conform căreia gazometrul ar fi fost deschis – deci pericolul de explozie exista – prezentând instanței adresa de la Compania de gaz care atesta că gazul a fost închis din stradă din dispoziția lui Socolescu, anterior plecării sale la Berlin. Delavrancea devine necruțător cu acuzarea: „Da, știu că vă trebuia și acest neadevăr ca să colaboreze cu celelalte, la pieirea unui nevinovat. În numele societății pe care o reprezentați, aveți o îndoită datorie de îndeplinit față de justiție și față de propria onoare. Regret și deplâng că nu v-ați îndeplinit-o!” Constată că instrucția (pregătirea procesului) a fost incompletă, dar inacțiunea a fost deliberată pentru a nu fi „spulberate cele cinci capete de primă ordine ale acuzațiunii”.

Marele orator știe să impresioneze jurații și publicul, exprimând idei mărețe: „Generația noastră, domnilor, va regreta, desigur, că forțele ei au fost prea mici în raport cu idealul ei prea mare. Să dea Dumnezeu ca cei care vor începe să încărunească ca și noi, să nu ajungă într-o zi ca să regrete erori judiciare care să le amărască bătrânețile și să le micșoreze, chiar față de propria lor conștiință, tinerețea pierdută în ambițiuni dezonorante!”

Un loc aparte în pledoarie este consacrat combaterii expertizei grafologice, conform căreia anonima primită de Socolescu, prin care se anunța iminența unui incendiu, era scrisă chiar de... destinatar. „În privind grafologiei cu morfologia ei...” – începe Delavrancea, ceea ce provoacă râsete și aplauze – oratorul se întreabă dacă acesta este sau nu știință și cât de exactă este. Trebuie să remarcăm că nu scapă niciun prilej de a i se adresa expertului. „Afirmă dl. dr. chimist Minovici că grafologia este o știință pozitivă? Ne-a spus d-sa care sunt legile neîndoielnice ale acestei noi științe? Nu. Și nici nu putea să ne vorbească despre legi grafologice pentru un singur motiv: fiindcă nu există (râsete). Ne-a arătat d-sa cu care știință pozitivă se înrudește grafologia? Nu. Nu, pentru că nimeni nu a avut curaj înainte de d-sa, și cum d-sa nu este părintele noii științe, nu ne putea confirma gradul ei de rudenie cu chimia, care *admite încă îndoieli în ipoteze*. Dl. expert s-a simțit obligat să vă ție un discurs, preparat ca un act de expertiză, despre importanța grafologiei... Și d-sa nu era chemat să facă elogiul științei celei noi, ci să-și dovedească afirmațiunea că dl chimist *se credea obligat la atâtea elogii pentru știința pe care n-a învățat-o la universitate, uitând, într-o umbră modestă, chimia pe care într-adevăr a studiat-o.*”

„Asemenea elogi necerute și nedatorate nu se explică. Între chimie și grafologie este repulsie. Una este știință în toată puterea cuvântului pentru care o viață întreagă nu e prea mult. Și cealaltă e încă o mică speculă pe mici ipoteze și pe dibuiri care au dus pe oameni la greșeli, zăpăcind justiția și contribuind la osândirea multor nevinovați... După atâția ani de cultură să nu știm ce este aceea o știință! Știința are legile ei constante, verificate. Fenomenele supuse legilor ei se reproduc cu siguranță în același sens, identice, ori de câte ori le demonstrează omul de știință. Și totuși spiritul științific este prin excelență îndoielnic până la proba deplină a unei afirmațiuni. Cu tot progresul tuturor științelor, ipoteza joacă un rol decisiv la cuceririle spiritului uman. Văd doctori în medicină între d-nii jurați. Să ne spună ei dacă după o practică de 20-30 de ani nu au îndoieli serioase și dacă siguranța absolută și îndărătnică nu este condamnată de cele mai multe ori în știința medicală. Văd ingineri. Să ne spună d-lor dacă rezistența materialelor nu are coeficient de toleranță când e să aplice în realitate adevărurile abstracte și absolut verificabile în știința pură... Și numai grafologia să fie infailibilă!... Nu, d-lor, asemenea pretenție este ilariantă... Dl expert este chimist, a învățat ani de zile chimia la universitate, dar apare și ca grafolog și desfid pe d-l doctor Minovici ca să ne spună unde ar fi existând în lume o facultate de grafologie...” (râsete).

Delavrancea redă apoi dialogul pe care, cu o abilitate extraordinară, l-a purtat cu grafologul dr. Minovici pe probleme de chimie – domeniu în care acesta, deși doctor în știință, s-a arătat nesigur –, în scopul de a demonstra fragilitatea concluziilor în domeniul Grafologiei: „Am pus o serie de întrebări chimistului, tot d-lui dr. Minovici. Și ce ne-a răspuns? Nimic sigur. Așa de puțin sigur, că într-un moment mi s-a făcut milă de chimie, umilită de impertinența Grafologiei. – Cât timp arde o lumânare „Rosa extra” sau „Amsterdam extra”? N-am făcut experiența. – Aproximativ, foarte aproximativ. – Apoi, depinde. – De ce depinde? – De împrejurări, de curent, de gradul de căldură. – Foarte bine. Să-și aleagă împrejurările. – Nu știu, depinde. – O cârpă îmbibată în gaz, cât timp ține mirosul? – Depinde. – De ce depinde? – De gradul de căldură. – Prea bine. – Vara, în vara asta, în casele incendiate, cam cât ar fi ținut mirosul, aproximativ, cu o largă toleranță, de săptămâni chiar. – Eu nu am fost cu d-voastră la descinderea locală de ieri că v-aș fi spus dacă mai miroase. – Vă mulțumim. Noi nu v-am întrebat dacă un om cu nas ar putea să miroasă. Nu avem nevoie de nasul d-lui expert, ci de știința d-sale (ilaritate). – Ar mai putea mirosi, după trei luni, niște covoare muiate în benzină? – Depinde. N-am făcut experiență. Cum explică dl chimist că o lumânare a ars până la cârpa muiată în gaz și s-a stins fără ca cârpa să fi luat foc? Și știți, d-lor jurați, și acest răspuns: depinde! Apoi nefericita de chimie este d-lor știința pozitivă, bine întemeiată. Și ați văzut că omul științei are îndoieli, precauțiuni, așa că de multe ori nu ne-a răspuns nimic pozitiv. Cum se explică curajul grafologiei? Și se explică d-lor. Orice ar fi afirmat în chimie puteam să controlăm, tocmai că chimia este o știință serioasă. Dar orice ar fi afirmat în grafologie nu s-ar fi putut controla de nimeni, tocmai din cauză că grafologia nu este o știință.”

Delavrancea intră în intimitatea scrisului: „Ce este scrisul, ce raport are scrisul cu sufletul nostru,

și cât se depune din sufletul nostru în forma literelor și în curgerea lor?”... E un raport, e o parte, e o imagine a psihicului nostru, dar numai când scriem în goana calului, când scrisul a ajuns inconștient, cel puțin instinctiv. Când copii învață primele litere și se muncesc voit, conștient să lege literele pentru a forma un cuvânt, scrisul *tuturor se aseamănă*, este cvasi identic. Încetul cu încetul *literele curg mai repede, legătura dintre ele nu mai ține de voință* și ajunge în sfârșit la o diferențiere de la om la om. Și dacă cineva se ingeniază ca să imite scrisul cuiva este oarecum posibil ca să dovedești falsul studiind bine scrierea celui imitat, mai mult decât pe aceea a imitatorului. *Grafologii cu minte, dacă au norocul să dovedească falsul, au bunul simț de a nu afirma categoric care anume este falsificatorul*”.

Concluziile expertului grafolog sunt combătute cu argumente puternice: „Prima dovadă, decisiva dovadă, în virtutea căreia dl. chimist Minovici v-a afirmat categoric că dl. Socolescu ar fi autorul cărții poștale este următoarea: *A luat o părticică a unui accent* dintr-un rând scris de dl. Socolescu și a supus-o la microscop. Și ce a descoperit? Vă reproduc iarăși cuvintele d-lui grafolog. A descoperit *o identică vibrațiune marginală în amândouă părțile de accent...* (publicul izbucnește în râs). Iată de ce vi se cere condamnarea lui Socolescu! Iată vibrațiunile aberante din părticelele de accent supuse la tortura microscopului. Să vă probez că e vorba mai mult de aberațiuni decât de vibrațiuni?” Delavrancea ajunge la concluzia că „vibrațiunile accentului” nu puteau fi aceleași din două motive foarte importante, de care nu s-a ținut seama, și anume: scrierile comparate nu au fost realizate în aceleași condiții și unul a fost scris cu cerneală, iar altul cu creionul. Cartea poștală care se pretinde a fi scrisă de Socolescu, a fost întocmită – arată Delavrancea – „cu multe zile înainte de incendiu, în liniște, cu calm, cu voință, singur în biroul său, nevăzut de nimeni,” iar scrisul cu care s-a făcut comparația a fost realizat „la cabinetul d-lui judecător de instrucție, sub teribila acuzație de incendiator, sub ochii judecătorului și ai expertului, scos din carceră, maltratat... Ei domnilor – se întreabă avocatul – e cu puțință ca un om să aibă aceleași vibrațiuni, în accente și litere, în două situații așa contrarii? Ar trebui ca mâna să meargă la fel în primejdie ca și în siguranță... Ar trebui ca să avem o identică stare sufletească în primejdie ca și în siguranță și psihologia protestează contra acestui ultragiu adus sufletului omenesc!”

Solicită să se facă o nouă experiență din care va reieși că „vibrațiile marginale” sunt cu totul altele atunci când se scrie cu cerneală. Delavrancea devine vehement, așa cum o face de mai multe ori în cursul pledoariei: „Dați de o parte, d-le doctor, dați de o parte d-le procuror general, d-lor jurați, experiența fixată sub microscop. Faceți una nouă care să verifice imposibila d-voastră experiență. Supuneți, acum, la microscop, două părticele de accent ale aceluiași om, una cu cerneală și alta cu creionul, și veți vedea deosebirile fatale de vibrațiuni marginale, iar nu identitatea pe care o minte sănătoasă și un spirit științific nu pot s-o admită”. Înlătură cu dibăcie și cu puternice argumente concluziile expertului grafolog, conform cărora litera „a” este aceeași în ambele scrieri, și că arhitectul Socolescu scrie „ferestete” împreunat, iar „asigurare” cu doi de „s”: „D-l Socolescu face un „a” nemțesc, știu acesta nu de acum, ci de 20 de ani de când eram împreună la Paris. În acest „a” este o mică buclă

interioară între ovalul ei și linia alipită ovalului. În cartea poștală scrisă, evident, de un om simplu, „a” este format dintr-un semioval ca un fel de „c” și dintr-un fel de „e”. Mâna nedeprinsă cu scrierea n-a putut să închidă bine ovalul și s-a coborât tăind în interior a doua parte a ovalului. Un asemenea „a” este *caracteristic la toți copiii începători și la toți oamenii maturi cu mâna greoaie, cu degetele groase și nepreparate că să fie condeiul*, enormă dificultate pentru ei tocmai prin ușurința lui”. Învederează în continuare „că sunt mulți, foarte mulți, care nu din ignoranță, *împreună verbul cu pronumele imediat următor*” ca la „fereștete”, aceasta fiind o caracteristică nu numai a arhitectului Socolescu, iar despre cuvântul asigurare arată că cel puțin 50% din oameni „dublează” pe „s” între două vocale, căci altfel, după ei, ar trebui să pronunțăm „z”. Se adresează expertului: „Și v-ați uitat d-le doctor, cum stă scris, cu litere de aur pe un fund (fond, fundal) negru la societățile de „asigurare”? Nu cumva o fi scris cu doi de „s”? Și în acest caz... nu care cumva... scrisoarea... e...” (mare ilaritate – Lasă să se înțeleagă, scrisă chiar de un agent al unei asemenea societăți?).

Delavrancea aduce la cunoștință Curții că în altă cauză grafologul, tot dl. Minovici, cu fotografia, cu lupa lui „ajunsese la concluzia că o scrisoare anonimă, compromițătoare” fusese scrisă de o anumită persoană, iar ulterior a fost descoperit asasinul. „Jurații l-au condamnat. Vă rog să mă dezmințiți! Se adresează el vehement expertului grafolog. Aici, în fața Curții, în fața juraților și a publicului!... A! Tăceți?... Bine domnilor, tăcerea d-voastră este un omagiu adus norocului – știți la ce fac aluzie – și un blam mai elocinte decât amărăciunea mea, adus grafologiei românești” (Aplauze).

În continuare, oratorul speculând inadvertența din pledoaria adversarului său, Take Ionescu, arată că după acesta, „Socolescu nu este un tip pervers comițând crima de incendiu: Socolescu atinge culmea perversității scriindu-și cartea poștală anonimă” (Aplauze. Râsete). Ceea ce, desigur, era o mare anomalie!

Delavrancea învederează că o anonimă prin care se anunță un eveniment iminent neplăcut pentru cineva nu este un act de perversitate, ci „ar atinge cel mai înalt grad de noblețe în generozitate”. Concluzia lui: cartea poștală putea fi scrisă de unul din miile de lucrători de-ai lui Socolescu care l-au iubit pentru că s-a purtat cu ei cinstit și omenos... Încheind cu analiza expertizei grafologice, declară: „Iată domnilor cum se năruie șubreda construcție grafologică și aparent logică, că dl. Socolescu și-ar fi scris sie însuși acea carte anonimă”.

Următoarea parte a pledoariei este consacrată servitorului lui Socolescu, Zaharia. Delavrancea consideră că acesta i s-a părut „cheia misterului”. „El s-a întors de la gară acasă cu câteva ore înaintea sinistrului. El a revenit, de la nevastă-sa, o jumătate de oră înainte de izbucnirea focului. În paza lui se lăsase imobilul. El a văzut primul focar. El a fost neconținut, de dimineată până seara, în curte, pe scări, prin odăi,... până în momentul incendiului” și „oricine ar fi dat foc, el știe”. Cu toate acestea, servitorul a fost declarat nevinovat și pus în libertate. Chiar dacă focul ar fi fost pus de Socolescu, servitorul ar fi trebuit să știe.

În continuare, Delavrancea relevă situația celor doi inși care au fost văzuți în seara incendiului la orele 9-10 ieșind din gangul caselor incendiate și tot „doi inși tineri, bine îmbrăcați” au văzut primii focul, au alarmat vecinii, au deșteptat servitorul și împreună cu acesta au stins primul focar din pod. După care ei au dispărut. Oratorul se întreabă: „Cum se explică misterul în care s-au confundat acești inși?... Toată lumea s-a întrebat și se întreabă cine sunt acești doi tineri, acești doi bravi, acești doi eroi a căror modestie întrece mult incomparabilul lor eroism? De ce nu s-au prezentat d-lui procuror chiar în noaptea focului? E imposibil să admitem că după ce au stins focarul din pod au plecat indiferenți lăsând în urma lor incendiul izbucnit cu o furie extraordinară. De ce nu s-au prezentat d-lui judecător de instrucție? De ce nu apar astăzi în fața d-voastră? Le-a fost rușine de o faptă lăudabilă sau se temeau ca nu cumva să fie recunoscuți în cei doi inși care ieșeau pe poarta caselor cu două ore înainte de incendiu? Iată de ce am acuzat pe d-l judecător de instrucție că nu și-a făcut datoria...”

Delavrancea combate afirmațiile făcute de adversarul său Take Ionescu care mai mult de o oră s-a referit la cutiile de focare și a ajuns la concluzia că au fost confecționate de arhitectul Socolescu pentru că un răufăcător nu ar fi putut intra pe poartă cu ele. Marele avocat se întreabă: „Unde a văzut d-sa cutiile despre care v-a vorbit? În dosar nu se povestește de cutii construite într-adins pentru focare. În actul de acuzație, nici o vorbă. Ministerul public, nici o aluzie. Dv., domnilor, ați fost la fața locului... În salon nici urmă de focar. La celelalte focare, ați văzut cu ochii d-voastră, nu cutii construite de ocazie, ci sipete (sertare) scoase de pe la birouri, ba la focarul din pod un scăunel mic. Tăgăduiește dl. procuror general?... Nu!... Atunci întreb pe reprezentanții „Daciei”: ce înseamnă această lipsă de scrupul în năpustirea lor asupra unui adversar? Nu pricep, vă declar că nu înțeleg nimic, rămân uimit și mă refer la conștiința juraților... suprema mângâiere... A! Nu, domnilor, nu veți zdrobi pe un nevinovat chiar dacă peste el ați turna un munte de neadevăruri!”

Delavrancea se referă la o altă afirmație de-a lui Take Ionescu, conform căreia preparatul focarelor putea dura 3-4 zile și ca urmare Socolescu s-a izolat de exterior încuind cele două rânduri de porți și prin „tunelul” astfel creat a transportat în liniște bunurile pentru a le pune foc.

Avocatul, demonstrând că acest lucru nu ar fi fost posibil, devine necruțător: „Admirabilă invențiune! S-a izolat perfect, d-le Take Ionescu, prin fantasticul tunel creat de abundența d-tale imaginație! Da, da ați uitat însă câteva lucruri de nimic care vă răstoarnă întreaga construcție. Ați uitat pe pictorul care lucra în fiecare zi de la 7 dimineața până la 7 seara. Unde lucra?... În casă la etajul întâi, în odaia care comunică cu salonul și cu sufrageria și cu biblioteca. Și în salon, în bibliotecă și în sufragerie au fost trei focare, cele mai importante. Cum ar fi cărat Socolescu lemnele, cum ar fi răsturnat mobilele grele, unele imposibil de cărmuit de un singur om, fără ca pictorul să nu vadă și să nu audă nimic? Și acest martor nu a văzut, n-a auzit nimic”, ca nici servitorul Zaharia, de altfel.

Delavrancea se ocupă apoi în pledoaria sa de problema lumânărilor care au servit la incendiu, lumânări cumpărate anterior de Socolescu. Acesta, la primul interogatoriu, declarase că a cumpărat un

pachet de lumânări, iar la al treilea interogatoriu „strâns de aproape” mărturisește că a cumpărat două pachete, adică 10 lumânări, din care 7 (șapte) au fost folosite la focare. De aici acuzarea și partea civilă au tras concluzia că Socolescu este vinovatul. Marele orator constată: „E o construcție cu aparențe serioase. Recunosc. Dar, nu rezistă, domnilor jurați, ca orice ce se întemeiază pe neadevăr”. Socolescu a recunoscut de la început că el a cumpărat lumânările și a indicat și băcanul. Și dacă a făcut acest lucru „mai putea să ascundă, cu intențiune numărul lor? E evident că nu. Nu era nici copil, nici nebun, pentru că totul era ușor de verificat. „Demonstrația părții civile e tot atât de șubredă ca și aceea a Ministerului public relativ la lumânări. Dl. procuror general s-a opintit să vă convingă că dl. Socolescu a cumpărat „pe furiș fundurile de lumânări”, pe motivul că... a refuzat un băiat de prăvălie să i le ducă acasă. „Asta e va să zică a cumpăra „pe furiș”! A cumpăra „pe furiș” înseamnă că tu, om cunoscut, să te duci ziua, la amiaza mare, la un băcan care te cunoaște, într-o prăvălie, să stai de vorbă, să întrebi de cele mai bune lumânări, să iei pachetele și să pleci cu ele de-a dreptul acasă. Asta înseamnă va să zică a cumpăra „pe furiș”! Valoarea cuvintelor s-a răsturnat în așa hal în capul ministerului public încât probabil că a cumpăra „fățiș” ar însemna faptul: să te duci noaptea la o băcănie din marginea capitalei, unde n-ai mai intrat niciodată, unde nu te cunoaște nimeni, cu gulerul hainei ridicat până la nas și cu pălăria îndesată până peste sprâncene” (râsete).

Într-adevăr, adaugă Delavrancea, rămâne o contradicție, cea a numărului de lumânări cumpărate și întreabă: „Cum d-le Take Ionescu, unui inocent nu-i e permis să uite, un moment, nimic, absolut nimic, când îl arestezi fără veste, când îl arunci în carceră, când fără nicio milă, îl abandonezi în întuneric, pe o rogojină, în prada celor mai ascutite dureri...? Ce fel vă închipuiți natura omenească? Dar inocentul are familie, părinți, soție, frați, surori, copii și până să se pronunțe justiția, teroarea îl zguduie... Și în culmea chinurilor fizice și morale inocentul nu poate uita nimic? Asta e psihologie de călăi! (Aplauze)... Delavrancea se adresează apoi procurorului general: „Așa d-le procuror general, așa un nevinovat nu poate, în cele mai cumplite împrejurări, să uite nimic și nu-i e iertat să rectifice nimic! Așa? Mă adresez conștiinței d-voastră, minții și inimii d-voastră...” Redă apoi un dialog pe care l-a avut cu judecătorul de instrucție în care acesta afirma că nu-și mai aduce aminte de numele grefierului și conchide: „Dl judecător Săbăreanu, liber, stăpân pe el însuși, omul legii, el acuzator în fața acuzatului...și la-ți auzit. A uitat nu un fund de lumânări, ci un grefier, grefierul pe care îl impune legea ca nu cumva să nu se transforme în inchizitor. Ei, domnilor, ori vă mențineți sistemul, și îi aplicați toată rigoarea lui și d-lui Săbăreanu, ori mărturișiți că ați lucrat cu patimă contra domnului Socolescu. Cum se prăvălesc toate construcțiile d-voastră materiale și morale, cum vi se distrug faptele, cum vi se spulberă teoriile! Pasiunea este ruina judecătorului! Și credeți-mă, societatea vă refuză serviciul de a-i spori numărul criminalilor cu numărul inocenților”.

Delavrancea devine categoric și atacă problema de ordin general: „Din acest proces o concluzie se impune tuturor: nu mai merge cu sistemul de astăzi al judecătorilor de instrucție” (Aplauzele prelungite

au confirmat deplina dreptate a avocatului, care a adăugat că nu atacă magistratura, ci sistemul).

„Voi termina, domnilor cu mobilul crimei. Și de la început vă declar că în pretinsul mobil ce i se impută d-lui Socolescu, eu văd dedesuptul *Daciei*. Ce caută ea aici? Adevărul? Justiția? Nimeni n-o crede. Voiește să obțină despăgubirea de 5000 lei? Nimeni n-o crede că a pus patru avocați de frunte, printre care cel mai însemnat al baroului nostru, în scop de a câștiga o reparațiune bănească de cel mult de 5000 lei. Cu această sumă ea nu ar acoperi nici pe jumătate onorariul celor patru glorii ale baroului. Atunci a venit aici ca să piardă bănește în acest proces! Nimeni n-o crede. Sau voiește să se apere – și i-aș înțelege-o – de presupusele învinuiri ce i-am duce noi. De la început însă, am declarat că nu acuzăm pe *Dacia* că ne-ar fi pus foc...” *Dacia* însă „s-a năpustit asupra d-lui Socolescu, nu s-a cutremurat de nici un mijloc, a pus mâna pe orice armă și la falsurile din dosar a adăugat invențiile sale... Când s-a ridicat acea vijelie care a durat trei ore și jumătate, am avut impresia provocată de cruzimea și plăcerea *Daciei* că suntem în timpul de decadentă a Imperiului roman... lumea se adunase la circ, lacomă de spectacol... în mijlocul arenei stă despuiat martirul creștin... asupra lui se repede fiara furibundă... Iacă martirul... asupra lui s-a dat drumul fiarei cuvântului... trei ore l-a sfârtecat... și el a suferit fără geamăt, întărit de credința în justiție și de tăria unei conștiințe curate!” (Aplauze prelungite).

„*Ce mobil ar fi avut dl. Socolescu ca să-și dea foc casei lui, mobilierului lui, cărților și tablourilor lui? Și-a asigurat imobilul, mobilele și biblioteca pe o valoare exagerată și prin incendiu a voit să se încaseze prima de la Dacia. Iată mobilul, după dumneavoastră*”. Dar, „*ați pornit de la o teză care este o ofensă generală adusă tuturor asiguraților. Ați afirmat că mai toți asigurații, pe acest tip de criză, ar fi fericiți să-și transforme în bani tot avutul lor asigurat. Protestez în contra acestei injurii adusă românilor. Dacă ar fi așa de tocită noțiunea de cinste în România, Dacia ar fi dat faliment și desigur n-ar fi ajuns cea mai bogată societate din țară... Socolescu suferea de criză ca și colegii lui arhitecți. Ei și? Atât e de ajuns ca cineva să devină criminal? Atunci toți cei cu profesii liberale, toți lucrătorii, toți comercianții ar forma o masă scârboasă de candidați la crimă, pândind ocazia de a prăda, de a incendia, de a asasina. Sau nu cumva ați descoperit că între arhitectură și crimă legăturile sunt mai strânse, că bosa de arhitect se confundă cu bosa criminalului din naștere?*”

Delavrancea continuă cu ridiculizarea reprezentanților societății *Dacia*, pentru care cărțile din biblioteca lui Socolescu nu aveau decât o minimă valoare. „Cum d-lor... cartea care v-a nutrit primele aspirațiuni... volumul care v-a deșteptat primele iluzii... paginile care se leagă de cele mai nobile sentimente, rândurile care v-au răscolit sufletul și v-au mângâiat de primele dureri ale tinereții... nu mai au nici o valoare când începeți să încărunțiți...? Viața să fie, clipă după clipă, fără nici o legătură între ele? Vârsta, încetul cu încetul, ne scoboară în rândul animalelor cu o slabă conștiință numai în prezent?... Locul unde *ne-am născut*, casa în care am trăit, obiectele pe care *le-am cumpărat cu dragoste*, tablourile pe care *ne-am deschis ochii*, cărțile pe care *le-am citit* și în care au căzut de multe ori cele mai calde și curate lacrimi, tot, tot, toate amintirile, tot ce ne deșteaptă în noi șirul vieții cu toate evenimentele ei,

n-au nici un preț pentru filozofii *Daciei*... Tristă concepție despre om! *Concepție mecanică, din care a dispărut sufletul, scârbit de sunetul banului!*... Ați râs de un roman – nu știu de care – cumpărat acum 20 de ani cu doi lei și cincizeci de bani, pus astăzi în inventar cu același preț. Depinde de cine citește, de ce citește și de când citește. *Un volum poate fi o părticică din viața noastră, și nu găesc parte din viața mea pe care să o vând cu doi lei și cincizeci de bani, nici s-o dau la licitațiune publică.* Și cu ce nepăsare – sunt sigur, afectată – vorbeați de tablouri!... O pânză... câteva urme de pensulă... un cadou, vechi și acela... Atât... *Regret și mi-e milă! Eu, d-lor, am un mic tablou din 1864, de la marele Grigorescu, pe care nu l-aș lichida cu „Dacia” pe nici un preț, chiar dacă ar înțelege arta prin prisma idealului etern...*”

Delavrancea revine la *mobilul crimei*, adică la motivul pentru care Socolescu și-a pus foc locuinței și întreabă: *„De unde știți că ar avea nevoie de bani? Nu ne-ați spus. Să admitem că ar avut nevoie de bani. Afară de crimă, nu mai există nici un mijloc să și-i procure?* Un om care a învârtit afaceri de milioane, al cărui fond imobiliar trece *peste un milion* – chiar dacă ținem socoteală de datoriile lui, după cum vi s-a dovedit cu date necontestate – un om fără nici o datorie în piață, nu ar fi putut să se împrumute cu o datorie de câteva mii de lei? Am chemat aici doi bancheri de frunte din piața noastră... și fiecare din ei v-au afirmat că l-ar fi împrumutat oricând de la 10 până la 20.000 lei. Iată în ce mod ar fi avut banii imediat. Și, în plus, nu a rezultat de nicăieri că Socolescu era într-o situație grea și avea nevoie de bani. De asemenea, învederează că oricum despăgubirea de la „Dacia” nu ar fi fost plătită imediat. *„Câte operațiuni până să ajungă la plată! Delegați care să inventarieze, experți care să evalueze pierderile totale și stricăciunile parțiale, discuția, dovedirea cu acte și martori că ai avut obiectele consumate în incendiu, ciocnirea frontală între cerere și ofertă, în sfârșit, judecata care se impune în toate cazurile când e vorba de o despăgubire mai mare. Să nu uităm că societatea, potrivit poliței, nu plătește interese la suma datorată nici chiar de la intentarea acțiunii. Din această cauză procesele cu „Dacia” durează ani de zile... Ei d-lor de la „Dacia” – li se adresează Delavrancea – „unde e mobilul? Cum credeți că Socolescu și-ar fi expus trecutul lui nepătat, toate aspirațiile lui, onoarea lui, a soției lui, speranțele lui legitime de o viață fericită, în schimbul unui proces nesfârșit?...”*

Verdictul marelui avocat este clar: *„Nici o dovadă că dl. Socolescu a comis crima. Interes nu avea, mobilul nu există. Și cum v-ați explica un fenomen, imposibil de explicat, că un om curat, absolut cinstit, până la vârsta de 45 de ani, dintr-o dată și din senin, să treacă peste cinstea lui? Și ce vă închipuiți că este cinstea? Credeți că este ușor să vă lepădați de ea când v-a guvernat o viață întreagă?... Pentru crimă, ca și pentru onoare, simt căi lungi de străbătut, cu momeli, cu tentațiuni, cu fericiri nefaste și cu stăpâniri de sine adeseori dureroase. Cine de mic minte, apoi își trădează colegii, apoi fură câte ceva, în societate speculează, înșeală pe amici, gustă din fructul combinațiunilor necurate, după temperament, încetul cu încetul, ajunge la escrocherie sau la crimă... Cine din contra, s-a deprins cu adevărul, cu realitatea, cu munca grea, cu respectul dreptului, în el se pronunță marea poruncă a onoarei,*

de sub imperiul căruia nu-i scapă, la început conștient, mai în urmă instinctiv, nici unul din actele vieții... *Cinstea e bogăția săracului și noblețea bogatului, săracului îi dă credit, bogatului simpatie...* Ar trebui un obstacol imposibil de învins ca să oprească un suflet curat dincolo de jumătatea vieții, din calea lui presărată poate cu deziluzii, dar pururea luminată de un ideal. În lumea morală, ca și în lumea fizică, oprirea bruscă este o explozie de energie. În lumea morală explozia e nebunie. După 45 de ani de cinste nepătată, ar fi trebuit o zguduire fundamentală în capul lui Socolescu, ca dintr-o dată să devie criminal; ar fi trebuit ca nebunia să izbucnească, singura cauză care i-ar fi amortit conștiința, i-ar fi distrus într-o clipă modul lui de a fi, legea propriei lui existențe. Oricât de jos s-au scoborât vremurile care ne apasă și oricât de vast ar fi curentul decepțiunii, acel care s-a deprins, până peste declinul vieții, să considere onoarea ca o poruncă a conștiinței și ca o mângâiere în cele mai mari dezastre, trece senin, ca și cum n-ar vedea și n-ar auzi, prin mijlocul tentațiunilor și al păcatelor fermecătoare...”

După patru ore și jumătate de pledoarie energică, inteligentă, abilă, străbătută de o înaltă elocință, Delavrancea, ostenit, încheie: „Dar destul... Puterile mă părăsesc și răbdarea juraților e pe sfârșite... Toți suntem cuprinși de același sentiment de dreptate. În conștiința tuturor s-a coborât aceeași lumină, același adevăr... ca și cum toți am forma o singură ființă enormă cu aceeași convingere, cu aceeași dorință ca să redea amicilor și societății, curat ca mai înainte, pe martirul unei funeste erori judecătorești... Sfârșesc, d-lor jurați, încredințat că în unanimitate veți zice: inocent!”

După încheierea pledoariei, publicul aplaudă călduros și ovaționează, iar Delavrancea este îmbrățișat de prieteni și cunoscuți. Verdictul de achitare a lui Socolescu este primit de mulțime cu un mare entuziasm.

Cella Delavrancea își amintește că tatăl ei s-a întors de la proces în mijlocul nopții „cu obrajii supti, privirea ștearsă, cravata strâmbă, gulerul mototolit... Mama a strigat: Ce s-a întâmplat? El a răspuns fără glas: achitat! Și lacrimile au curs șiroaie pe fața lui istovită”.¹²³

¹²³ Cella Delavrancea, *Amintiri*, în „Revista fundațiilor” nr. 8/1942, p. 296.

4.2.3. Nicolae Titulescu – mare orator¹²⁴

Ca orator – afirmă *Jaques de Launay* – Titulescu a demonstrat cele mai frumoase calități ale sale: concentrarea gândirii și inteligența abstractă. Facultatea de concentrare era prodigioasă. Era capabil, în indiferent ce loc, de a se izola pentru a se dăruia studiului aprofundat al unui dosar, pentru a-și ordona ideile.

Nicolae Titulescu cu o memorie uluitoare, cu o inteligență vie și cu o mare putere de muncă, avea darul extraordinar de a vorbi elegant și frumos. Academicianul jurist *Traian Ionașcu* îl considera „primul din cei mai mari oratori ai timpului său”.¹²⁵

Savel Rădulescu, prieten și confident, îl caracteriza: „o inteligență cu totul excepțională, vie, rapidă, ascuțită, scilipitoare, depășind cu mult pe cea obișnuită, însușindu-și specificul și relațiile ideilor, pentru a ajunge la realizări și soluții din cele mai ingenioase... *Verbul lui era ușor, clar, logic, precis, fluent, elegant, când fermecător, când sever și incisiv, plin de vioiciune, o spontaneitate și elan captivant, iar în replica ce dădea adversarului s-ar spune că părea și mai prestigios, și mai strălucitor.* Spiritul său de adâncă analiză sau de sinteză generalizator se îmbina într-o bogăție de idei și o profunzime în gândire, pe care o îmbrăca într-o elocință adesea clară, adesea pasionată și cu ecouri emotive; știa să dea rostirii sale o deosebită claritate, viață și culoare; iar când trebuia, nici severitatea incisivă, nici chiar vehemența stăpânită nu lipseau, știind însă să le armonizeze cu o deosebită îndemânare”.¹²⁶ Un colaborator de-al diplomatului Al. Duiliu Zamfirescu nota: „*Jovialitatea sa naturală putea la nevoie să facă loc mâniei, reală sau simulată, cu un șirag de argumente rostogolite, de acuzări vijelioase ca apele mari, încât, înșiși oratorii încercați ai forurilor internaționale... se scuturau înfundându-și capul în umeri, de parcă îi lovea grindina.*”¹²⁷

Parlamentarii români, francezi, englezi și diplomații de la Societatea Națiunilor, i-au apreciat măiestria cu care își rostea discursurile. După o intervenție în parlamentul nostru în 1913, *Take Ionescu* scria: „*Un mare, un extraordinar talent s-a ridicat la tribuna românească și acest talent este al nostru. Nu numai că Titulescu a făcut ieri începutul cel mai strălucitor în istoria elocinței parlamentare din România, dar acest început l-a clasat deopotrivă gânditor și orator. Limbajul său este elegant și de o perfectă corectitudine. Și această formă impecabilă este pusă în slujba unei gândiri deopotrivă clară și profundă, care nu-l părăsește niciodată, nici chiar în clipele de cea mai mare emoție.*”¹²⁸

M. Litvinov, ministru de externe al Rusiei nota după un discurs: „*Di Titulescu a făcut un discurs splendid din punct de vedere moral, economic și politic, orice cuvânt aș adăuga la ceea ce a pus d-sa nu*

¹²⁴ Pentru a releva marile calități oratorice ale lui Nicolae Titulescu, a se vedea cel mai celebru discurs al său, *Dinamica Păcii*, rostit la începutul lunii mai 1929 în Reichstag (Parlamentul german); textul este reprodus din Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Editura științifică, București, 1967, p. 317-335; a se vedea și Alexandru Țiclea, *Retorica*, Editura Universul Juridic, București, 2012, p.164-175.

¹²⁵ Marin Voicu, *Gândirea aforistică în cultura română*, Editura Academiei, București, 1986, p. 225-226.

¹²⁶ Savel Rădulescu, *Portret, în In Memoriam, op. cit.*, p. 219-220.

¹²⁷ Ziarul „Scântea” din 15 martie 1966.

¹²⁸ Ziarul „La Roumanie” din 23 decembrie 1913.

ar face decât să-i micșoreze valoarea”.¹²⁹

Cu prilejul unei vizite în capitala Franței, ziarul *Le Petit Parisien* scria: „Francez! Dl. Titulescu este tot atâta pe cât este român... prin măiestria cu care vorbește limba noastră, prin elocința caldă și nuanțată pe care ar invidia-o mulți dintre vocații și parlamentarii noștri”.¹³⁰

În anul 1937, parlamentarii englezi, vrăjiți de elocința diplomatului român i-au cerut să repete un discurs în Camera Comunelor, rostit în limba lui Shakespeare.¹³¹

Ion Petrovici, omul de cultură român, a scris: „Am avut ocazia să-l văd la Geneva, unde în două rânduri Societatea Națiunilor l-a ales președinte. Mi-au rămas vii în aducerea aminte cuvântul său precis în situațiile cele mai încurcate, elocvența lui ascultată și așteptată cu emoție – ca producerea unui mare solist – și mai ales tonul său mândru ca între absolut egali”.¹³²

Titulescu a început să-și însușească arta discursului în perioada în care a fost student la Facultatea de drept din Paris; adesea se ducea în camera deputaților să-i asculte pe marii oratori de atunci ai Franței: Aristide Briant, Waldeck-Rousseau, Viviani, René Jaurés. Preocupările sale multiple de avocat, profesor, deputat și diplomat i-au dezvoltat simțul adaptării la diferite categorii de public, au contribuit la perfecționarea stilului oratorului.

Jacques de Launay afirmă că un discurs de-al lui Titulescu era fructul unei mari și serioase strădanii, al unei elaborări depuse asupra ideilor și nu asupra cuvintelor. „În vocea și pe fața sa, în răsuflarea lui se citește, se simte că este muncit de chinurile creației. Fără asta nu este și nici nu va exista vreodată artist adevărat”.¹³³ De exemplu, pentru a-și pregăti primul discurs în Camera Deputaților din decembrie 1913, Titulescu a studiat toate dezbaterile parlamentare de la 1866 la zi. „Așa înțelegea, ca ales al națiunii, să-și pregătească intrarea în viața publică și în tainele elocinței parlamentare”.¹³⁴

În pregătirea unui discurs, preocuparea principală a marelui orator era efectul convingător al argumentelor, succesiunea și dozarea lor. Forma îi venea vorbind; rar și-a pregătit și finalul vreunui discurs; însemnările lui erau puține și laconice. De exemplu, discursul de deschidere a Adunării Generale a Societății națiunilor din 1931 a fost rostit liber pe baza a câtorva însemnări făcute pe un plic. Și totuși el a fost strălucitor.¹³⁵

„Ca toți marii oratori – mai notează Launay – Titulescu nu se mulțumește să fie bine înfipt în terenul discuției. Firește, poartă discuții polemice, mânuiește ironia, manevrează cu spirit, strivește cu logica sa, nu ignoră niciunul din mijloacele pe care arta cuvântului le pune la îndemâna celor aleși”.¹³⁶

¹²⁹ Ziarul „Dimineața” din 21 octombrie 1935.

¹³⁰ Ziarul „Dimineața” din 18 aprilie 1934.

¹³¹ Robert Deutsch, *Studiu introductiv*, în *Nicolae Titulescu, Discursuri*, op. cit., p. 14-15.

¹³² Ion Petrovici, op. cit., p. 167.

¹³³ Jacques de Launay, *Nicolae Titulescu*, op. cit., p. 145-146.

¹³⁴ Savel Rădulescu, op. cit., p. 221.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 220-221.

¹³⁶ Jacques de Launay, op. cit., p. 146.

În această unitate de învățare au fost prezentați marii oratori români.

1. Comentați pledoaria lui Barbu Ștefănescu Delavrancea, rostită în cadrul procesului dintre Caragiale și Caion.

[illegible]

- ## 2. Comentati pladoaria lui Barbu Ștefănescu Delavrancea rostită în apărarea arhitectului Socolescu.

[illegible]

1. Citiți și comentați discursul lui Nicolae Titulescu, *Dinamica păcii*, rostit în anul 1929 în cadrul Parlamentului german (Reichstag).¹³⁷

[illegible]

¹³⁷ Textul este reprodus de Nicolae Titulescu în *Discursuri*, Editura Științifică, București, 1967, p.317-335. A se vedea și Alexandru Ticlea, *Retorica*, Editura Universul Juridic, București, 2012, p.164-175.

- a.** Alexandru Țiclea, *Retorica*, Editura Universul Juridic, București, 2012;
- b.** Alexandru Țiclea, *Vorbirea și arta oratorică*, Editura Universul Juridic, București, aprilie 2015;
- c.** Alexandru Țiclea, *Vorbirea și arta oratorică*, Ediția a II-a, Editura Universul Juridic, București, nov.2015
- d.** Alexandru Țiclea, *Elogiul ... prostiei*, Editura Neverland, București, 2016;
- e.** Alexandru Țiclea, *Oratorie și procese celebre*, Editura Universul Juridic, București, 2023:

Unitatea de învățare 5. Stilul și figurile de stil

5.1. Introducere

În cuprinsul acestei unități de învățare sunt prezentate stilul și figurile de stil

Durata medie de parcurgere a acestui capitol este de aproximativ 2 ore.

5.2. Conținut

5.2.1. Stilul și calitățile sale

Cuvântul stil vine de la *stylos* (în grecește), *stylus* (în latinește), adică, stiletul, bețișorul cu care se scria în antichitate pe tăblițele de ceară.

Stilul desemnează *maniera originală, felul propriu de exprimare al cuiva, verbal sau în scris, ori modul individual de a fi, de a acționa sau de a se comporta într-o situație dată*¹³⁸.

Stilul a fost definit și ca *totalitatea particularităților lexicale, morfologice, sintactice, topice și fonetice, precum și a procedeelelor caracteristice modului de exprimare – orală și scrisă – al unui individ*¹³⁹.

Din punct de vedere al discursului, *stilul înseamnă o alegere și rânduire proprie a cuvintelor în frază, care dau o fizionomie distinctă modului de exprimare al unui orator și îl diferențiază față de ceilalți.*

Buffon, pe numele său *Georges-Louis Leclère* (1707-1788), absolvent al facultății de drept și al celei de medicină¹⁴⁰, spunea că stilul nu reprezintă decât ordinea și mișcarea ideilor, stilul trebuie să graveze idei; ideile formează fondul stilului, armonizarea cuvintelor nu reprezintă decât un accesoriu. Tot el considera că stilul este chiar omul¹⁴¹. În celebrul său *Discours sur le style* sublinia că lucrările bine scrise vor fi singurele care vor trece în posteritate; nici cantitatea cunoștințelor ori singularitatea lor sau chiar noutatea cunoștințelor nu le garantează imortalitatea.

Dacă vor fi scrise fără bun-gust, fără noblețe, fără geniu, vor pieri. „Nu tonul, gesturile și sunetul van

¹³⁸ P. Magheru, *Noțiuni de stil și compoziție*, Ed. Coresi, București, 1991, p. 7.

¹³⁹ G. Constantinescu Dobridor, *Mic dicționar de termeni lingvistici*, Ed. Albatros, București, 1980, p. 113.

¹⁴⁰ Om de știință francez. Opera sa de bază este *Istoria naturală*, în care sunt descrise organismele vii în condițiile lor naturale. A elaborat și lucrarea *Teoria Pământului*.

¹⁴¹ „Le style c'est l'homme même”.

al vorbelor sunt importante; trebuie să existe un conținut, o gândire, argumente; trebuie să știi a le prezenta, a le nuanța, a le ordona: nu e de ajuns să lovești auzul și să ocupi privirile; trebuie să acționezi asupra sufletului și să emoționezi inima vorbind minții...

Numai operele scrise bine vor rămâne posterității: cantitatea cunoștințelor, ciudățenia faptelor și chiar noutatea descoperirilor nu sunt o garanție sigură a nemuririi; dacă operele ce le conțin nu se referă decât la lucruri mărunte, dacă sunt scrise fără gust, fără noblețe și fără talent ele vor pieri, pentru că faptele, cunoștințele și descoperirile sunt împrumutate și transmise cu ușurință și chiar câștigă când cad pe mâini mai prielnice. Aceste lucruri sunt în afara omului, stilul, în schimb, este omul însuși. Stilul nu poate fi deci, nici luat, nici transmis și el nu se poate nici altera; dacă este elevat, nobil, sublim, autorul va fi la fel de admirat în toate timpurile; căci numai adevărul este durabil și chiar veșnic. Or, un stil frumos nu este astfel decât prin numărul nesfârșit de adevăruri pe care le exprimă”.

Voltaire¹⁴² aprecia că oamenii, de fapt, au cam aceleași idei. Dar modul de exprimare, stilul, conduce la diferențe: „Stilul transformă în singulare lucrările cele mai comune, fortifică pe cele slabe, dă grandoare celor mai simple”.

Puritatea unui discurs consistă în a folosi cuvintele care aparțin limbii vorbite, prin opoziție cu folosirea unor cuvinte din alte limbi, neologisme, chiar barbarisme ori cuvinte ieșite de mult din limbă, îmbătrânite sau argoul. Sigur, de multe ori trebuie folosite neologisme pentru că în limba proprie nu există un corespondent. Dar și ele trebuie folosite cu măsură și discernământ.

Stilul pentru a fi clar trebuie să fie *precis*. Termenul se trage din latinul *praecidere*, care înseamnă a tăia.

Precizia constă în renunțarea la tot felul de lungimi ale frazei; imprecizia poate însemna fie să nu exprimi exact o idee, fie să o exprimi, dar într-o manieră incompletă, ambiguă sau incertă.

Lungimile frazei sunt de cele mai multe ori obositoare și creează confuzii, dar nici o exprimare eliptică, cu zgârcenie de cuvinte nu ajută comunicării.

Blaise Pascal (1623-1662), minte enciclopedică, matematician, fizician, scriitor, filozof, o glorie a Franței, în *Cugetări (Pensées)* spunea că o prea mare lungime a frazei, după cum și o prea mare concizie întunecă un discurs. Trebuie renunțat nu numai la lungimile inutile, dar și la o exagerată scurtime a ei.

Sunt împrejurări în care este suficientă o evocare a ideii într-o manieră generală. Alteori, detaliile se impun tocmai pentru a se intra mai bine în subiect.

De exemplu, când în articolul său intitulat „Trecutul și prezentul” Nicolae Bălcescu aruncă o privire asupra întregului trecut (istoric) al popoarelor și asupra dezvoltării lor în viitor, până la realizarea dreptății și egalității, autorul se exprimă printr-o lungă frază: „Istoria omenirii nu ne înfățișează decât lupta necontenită a dreptului contra tiraniei, a unei clase dezmoștenite de dreptul său în contra uzurpatorilor ei,

¹⁴² Pe numele său François Marie Arouet (1694-1778) a fost un mare gânditor și scriitor iluminist francez. A scris poeme filozofice, satire, epigrame, poezii.

luptă arzătoare care adesea are caracterul unei răzbunări, luptă fără sfârșit, căci se urmează încă în timpurile de azi, și se va urma până când nu va mai fi umbră de tiranie, până când popoarele n-or fi întregite de drepturile lor și egalitatea n-o domni în lume”.

Deși fraza este foarte lungă, ea este totuși deosebit de clară prin enunțarea subiectului la începutul frazei, „istoria omenirii” și prin repetarea cuvântului luptă.

Cu totul altfel procedează *Mihail Kogălniceanu* în *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională*, când definește obiectul istoriei ca știință: „Istoria după zicerea autorilor cei mai vestiți este adevărată vestire și înfățișare a întâmplărilor neamului omenesc; ea este rezultatul vârstelor și al experienței; se poate, dar, cu drept cuvânt, numi glasul semințiilor ce au fost și icoana vremii trecute... testamentul lăsat de către strămoși strănepoților, ca să le slujească de tălmăcire a vremii de față și de povățuire a vremii viitoare”.

Nu există un alt criteriu pentru a prefera fraza lungă sau scurtă, decât cuprinsul ei, felul gândirii exprimate și chipul în care se îmbină ideile în mintea autorului.

Simplitatea constă în a exprima gândurile cu eleganță, cu grație lejeră, fără afectare, a folosi cuvintele în sensul lor exact, a evita perifrazele. Inamicul simplității este stilul umflat, prețios, pompos.

Anticii vorbeau de *eleganță* (*elegantia*) ca una dintre caracteristicile stilului. *Eleganța* era exprimarea fiecărui subiect *pure et aperte*, având două aspecte: *latinitas*, ce se referea la folosirea corectă a limbii, și *explanatio*, ceea ce face limba simplă și inteligibilă, *quae reddat apertam et dilucidam orationem*. Claritatea și inteligibilitatea puteau fi dobândite prin folosirea *usitata verba* și *propria verba*, prima sintagmă însemnând termenii folosiți în vorbirea curentă, iar a doua termenii specifici subiectului în discuție, folosiți cu înțelesul lor specific.

Avocatul elegant din *Roma* era sfătuit să renunțe la expresiile exotice, prețioase, pompoase și să utilizeze cuvinte simple, pe înțelesul tuturor.

Această utilizare precisă și corectă a limbii obișnuite nu reprezenta unicul atu pentru câștigarea unui proces. Acolo unde nu exista un limbaj emoționant să atragă judecătorul, se pune accent pe argumentație. Așadar, pentru a avea succes ca avocat, trebuia suplimentată eleganța limbajului prin eleganța raționamentului. Potrivit lui *Cicero*, pe lângă *elegantia* stilului, exista și un tip de eleganță care consta în *subtiliter disputare*. Astfel, deja se ajungea la o gândire juridică superioară.

Armonia stilului este creată, în primul rând, de un anumit ritm și o anumită cadență echilibrată a frazei, de o muzicalitate a ei. Toți cei care au încercat să definească această armonie și cadență s-au referit și la sunetele cuvintelor, agreabile, plăcute, la îmbinarea lor, care constituie o muzică pentru ureche.

Pentru *Cicero*, armonia decurge din acea proprietate a limbajului de a fi ca o ceară moale (*sicut mollissimam ceram*) „cuvintele care stau în fața noastră, la dispoziția noastră, noi le adunăm, le adaptăm ca pe o ceară moale, le dăm figura și forma ce ne place”.

Influența sunetelor armonioase asupra sufletului uman se explică, după *Quintilian*, prin faptul că

muzica este cea mai emoțională din toate artele. Ea are o mare forță de pătrundere în sufletul omenesc.

Cacofoniile dăunează foarte mult stilului; ele constau în repetarea, din ignoranță sau din neglijență, de cele mai multe ori, a unor sunete a căror apropiere sună urât, mai ales la întâlnirea dintre sfârșitul unui cuvânt și începutul celui alt, făcând câteodată pe ascultător să se gândească la ceva neplăcut.

De exemplu: *că cu* cât mai repede...; mi-e teamă *că cad* etc. Un alt exemplu ne este oferit chiar de un ministru într-un discurs oficial, care într-o singură frază a făcut două cacofonii (identice): „Dacă Capitala țării este mutilată, dacă Capitala țării, din anumite puncte de vedere este un oraș din lumea a treia ...”¹⁴³.

Cacofonia nu trebuie confundată cu aliterația, prin care se imită voit diferite zgomote din natură, de exemplu: vântul viu vuia; sus singur susura izvorul¹⁴⁴.

Nici întrebuintarea excesivă a gerunziului – ducându-mă, văzând că, auzind că și înțelegând că – nu este indicată, și nici a unor silabe dezagreabile de genul: „Stanca stă-n castan cu Stancu”.

La rândul lor, și pleonasmul sau formulele redundante trebuie evitate, ca de exemplu:

- discursul lui este *anost* și *plicticos*, *chiar gol* și *fără sens*;
- pledoaria mea, pentru a fi înțeleasă, necesită *concentrare* și *atenție*;
- argumentele mele sunt *mai superioare*;
- eu am *contraargumente împotriva* susținerilor lui;
- *aluziile* și *insinuările* la care face referire;
- ceea ce se afirmă este *straniu*, *de neînțeles*;
- stilul este *colorat* și *pitoresc*;
- sunt niște *anonimi necunoscuți*;
- *să colaborăm* și *să cooperăm împreună*;
- *să previzionăm viitorul*;
- suprapus peste;
- dar totuși;
- notorietate publică;
- migrenă la cap;
- panaceu universal;
- *deontologie profesională* (pentru că „deontologie” înseamnă norme de conduită și obligațiile etice ale unei profesii);
- *topografia locului* [pentru că „topos” (gr.) înseamnă loc] etc.

Au fost menționate și alte erori întâlnite în limbajul public¹⁴⁵:

- folosirea fără niciun rost a conjuncției *însă*, care ca și varianta ei *dar*, exprimă adversitatea;

¹⁴³ Este vorba chiar de ministrul culturii Theodor Paleologu (N. Zaharia, *Cacofonii ministeriale și reduceri la Bookfest*, în „Adevărul” din 18 iunie 2009, p. 16).

¹⁴⁴ I. Coteanu, *Gramatică. Stilistică. Compoziție*, Ed. Științifică, București, 1990, p. 43.

¹⁴⁵ N. Manolescu, *Însă*, în „România literară” nr. 42/2021, p. 3.

- expresia *din cauza* e confundată cu *datorită*; or, prima exprimă un lucru negativ, iar cea de a doua unul pozitiv (o mulțumire);

- *șansa* este înlocuită cu *oportunitate*, or *oportunist* este cel care profită de ocazie, în sens negativ, pe când *șansa* înseamnă *noroc, avantaj, fericire, succes* etc.;

- abaterea de la *acordul după înțeles*, sintagmă care presupune un predicat la plural (ne)acordat cu un subiect colectiv la singular. În acest caz, vorbitorul simte nevoia să considere că pluralul este necesar fiindcă subiectul implică nu numai o persoană, ci mai multe (de exemplu, o asociație, un partid sau o comunitate);

- o formă de dezacord este legată de subiecte de tipul *fiecare*; deși predicatul are formă de singular, vorbitorii folosesc pluralul, ceea ce este greșit.

În asemenea împrejurări, sunt invocați „stricătorii de limbă” (care sunt mulți) și menționată absența studiului gramaticii (în liceu), precum și a retoricii!

Un comentator¹⁴⁶ a observat unele gafe „vorbitoare” făcute de un înalt oficial NATO, într-un interviu legat de războiul din Ucraina și, cu exagerare, a scris: *mototolul cu funcții înalte a vorbit despre „crime de război efectuate”*. Potrivit lui, Putin a realizat ceva, fiindcă asta înseamnă „a efectua”... A fost reținută și exprimarea: *„Ne îngrijorează faptul că pe fondul frustrării se petrec crime abominante”*. Or, „frustrat” înseamnă „nedreptățit”. *Vi se pare că Putin e nedreptățit? Trec peste „abominant” în loc de „abominabil”. Dar există și crime frumoase?* „Mihaela, dragostea lui, ia-ți pleonasmul politic acasă”!

Armonia ar fi deci acea calitate a stilului capabilă să seducă, să captiveze auditoriul cu o pledoarie, un discurs; ea înseamnă muzicalitatea cuvintelor, a frazelor, a perioadelor, muzicalitate creată mai ales de un aranjament și o distribuire proporțională a cuvintelor.

Stilul vorbit trebuie să fie un cântec supravegheat.

Despre Titu Maiorescu (în calitate de profesor universitar) se spunea că „mai ales de la a doua jumătate a lecțiunii, glasul maestrului devenea atât de muzical, încât parcă îți venea să îți clatini capul, ca în tactul unei melodii...”, iar Barbu Ștefănescu Delavrancea „avea o voce care era și vioară, și violoncel, inteligența lui pătrundea sensul muzical al vocalelor și energia consoanelor...”¹⁴⁷.

Într-un alt sens decât cel avut în vedere în cele ce precedă, se vorbește de *stilul judiciar*, adică de acel stil „necesar pentru comunicarea precisă și științifică a legilor și principiilor de drept”¹⁴⁸.

El este utilizat, în principal, în activitatea de judecată de două mari categorii de persoane: cei care sunt în serviciul justiției și cei care apelează la aceasta.

Evident că utilizează stilul judiciar: avocații, consilierii juridici, judecătorii, procurorii, notarii, executorii judecătorești, auxiliarii justiției, justițiabili etc.

Orice act (înscriș) necesar (sau produs al) justiției se caracterizează printr-o terminologie specifică,

¹⁴⁶ R.I. Boanchiș, „*Vin nori-toxici*”, daa „*Vin nori toxici!*”, în „*Național*” din 23 martie 2022, p. 1.

¹⁴⁷ B. Ștefănescu Delavrancea, *Scrieri*, Ed. Eminescu, București, 1982, p. 355.

¹⁴⁸ R. Dimiu, *Stilul judiciar*, Institutul de Arte Grafice Vremea, București, 1940, p. 5.

utilizează termeni și formulări de specialitate, cuprinde construcții particulare ale frazei, cu premise și concluzii diferite de limbajul comun.

În afară de vocabular, caracteristice stilului judiciar sunt argumentarea și logica pe care trebuie să se bazeze; invocarea dispozițiilor legale, a jurisprudenței și doctrinei raportate la cauză este indispensabilă.

Este incontestabil că există un stil propriu în actele utilizate în justiție. Începând cu acțiunea care poartă diferite denumiri și formulări potrivit drepturilor ce se pretind, continuând cu întâmpinarea și diversele cereri ce se formulează (reconvenționale, accesorii etc.), cu căile de atac etc. și până la hotărâre, actele oricărui proces au o cuprindere diferită, un conținut specific¹⁴⁹.

Totodată, fiecare profesionist al dreptului, indiferent că este avocat, judecător, procuror sau consilier juridic, are stilul său propriu de gândire și exprimare în scris sau oral.

5.2.2. Figurile de stil și importanța lor

Figurile de stil (*tropii*)¹⁵⁰ sunt transferuri analogice de sens ale cuvintelor care le conferă semnificații ce nu le sunt proprii. „Sunt mutarea iscusită a unui cuvânt sau a unei expresii din înțelesul său propriu într-un alt înțeles” spunea *Quintilian*.

Figurile de stil sunt caracteristice, în general, tipului de discurs denumit *ornatus* (ornament), care adaugă la efectele argumentației forța de persuasiune determinată de utilizarea figurată a limbajului. În acest caz, proprietatea unor termeni se schimbă, datorită tropilor, în improprietate, îndepărtându-se de la ceea ce ar fi fost expresia simplă și comună.

Încă în Antichitate, *Teofrast*¹⁵¹ definea figura de stil ca o schimbare a gândirii sau o expresie într-un fel neconform cu natura. Abaterea de la normă provoacă la nivelul limbajului o tensiune, o frustrare urmată, implicit, de o clarificare, de o restructurare a normei încălcate, proces care se produce asupra auditoriului.

Relația aceasta biunivocă dintre normă și abatere constituie figura de stil.

Utilizarea tropilor are principalul avantaj că atrage atenția asupra limbajului, predispunând la meditație, la descoperirea unor sensuri noi. Spre deosebire de limbajul noțional transparent, asemenea limbajului logic al rațiunii, limbajul figurat este opac și tocmai de aceea incitant; el stimulează imaginația, efervescența ideatică și înlănțuirea raționamentelor, caracteristice ființei umane.

Deci nu e vorba de o simplă ornare (*ornatus*), de un adaos artificial, ci de însăși esența elocinței.

Figurile de stil potențază la maximum valoarea argumentului și întrebuintarea lor convergentă – având ca unic criteriu de selecție persuasivitatea – determinată de atingerea țelului spre care tinde discursul: convingerea auditoriului.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 12.

¹⁵⁰ Cuvântul *trop* vine de la grecescul *tropos* (*tropus* în latinește), care înseamnă schimbare, întorsătură, modificare.

¹⁵¹ A trăit între ani 372-287. Elev al lui Aristotel și urmaș al acestuia la conducerea școlii peripatetice a scris prima istorie a filozofiei grecești și a avut contribuții în domeniul logicii formale.

Cicero găsea izvorul principal al figurilor de stil într-o slăbiciune funciară a vorbirii, care nu posedă termeni pentru toate obiectele și fenomenele lumii înconjurătoare. „Sensul figurat al vorbelor – afirma marele orator – foarte întins, s-a născut din nevoie, din cauza sărăciei de vorbe, iar mai târziu a devenit o plăcere artistică, pentru că după cum haina a fost inventată la început pentru nevoia de a înlătura frigul, iar mai târziu a devenit un ornament demn al trupului, tot așa sensul figurat a pornit de la lipsa de vorbe, mai pe urmă fu o distracție”.

Figurile de stil sunt atât de necesare în comunicarea umană încât, cu spiritul lui incisiv și incomparabil, *Jean Jacques Rousseau*¹⁵² observa: „Numai un geometru și un nătâng pot să vorbească fără să folosească figuri de stil!”

Tropul principal este *metafora*¹⁵³ – regina neîncoronată a figurilor de stil, piesa de bază în acest subtil joc de șah care este discursul. În același timp, ea este un mijloc de expresie universal, folosit încă din textele sumeriene.

Figura centrală a retoricii antice a fost tocmai metafora. Iată ce definiție îi dă *Aristotel* în *Poetica*: „Transferul unui termen să fie de la gen la speță fie de la speță la gen, fie de la o speță la o altă speță, fie transferul prin analogie”. Iar spaniolul *Ortega y Gasset*¹⁵⁴ spunea despre metaforă că „este cea mai mare putere a omului învecinată cu vrăjitoria”, sau *Marcel Proust*¹⁵⁵: „singura care poate da stilului o poartă spre eternitate”.

Metafora are o funcție estetică, de sensibilizare, ce plasticizează realitatea. De altfel, în Antichitate se spunea: *ut pictura poesis*. Cicero afirma că metafora dă mai multă strălucire expunerii.

Amintim caracterizarea metaforică a dramei *La puissance de ténèbres*, făcută de marele avocat *Delavrancea* în pledoaria susținută în procesul Caragiale – Caion: „La puissance de ténèbres! Înfiorătoarea putere a întunecimii! Conștiințe distruse, bigotism orb, abis al beznei! Credință, crimă, cruzime, nesimțire, lacrimi...”. Alte frumoase metafore din aceeași pledoarie – referindu-se la drama *Năpasta* a lui Caragiale, *Delavrancea* afirmă că „Anca este toată drama”, iar soțul ei ar fi fost fericit dacă timp de 9 ani (cât au fost căsătoriți) ea nu l-ar fi privit cu niște ochi tăioși, nu l-ar fi ars cu glas de foc, nu l-ar fi turtit cu cuvintele ei..., nu i-ar fi răscolit sufletul...”.

Descrierea este o figură de gândire, și constă în zugrăvirea veridică și sugestivă a unei scene, evocarea unei ambianțe, a unui moment bine fixat în timp și spațiu. Ea cuprinde amănunte pitorești care contribuie la constituirea imaginii ansamblului. Frumusețea unei descrieri stă în arta alegerii adjectivelor, în varietatea epitetelor, cadența și armonia limbajului.

Aceste mijloace stilistice le vom găsi în *portret*; însă acesta are ca obiect o ființă, căreia îi sunt evidențiate însușirile fizice și morale, cu intenția de a informa asupra ei, de a trezi anumite sentimente

¹⁵² Filozof, pedagog, scriitor și compozitor francez (1712-1778).

¹⁵³ *Metafora* (gr.) – transfer, deplasare, de la *meta* – dincolo, în afară și *fera* – duc.

¹⁵⁴ Filozof și eseist spaniol (1883-1955).

¹⁵⁵ Scriitor francez (1871-1922).

legate de ea. Portretul poate fi fizic sau moral.

Iată cum l-a văzut și portretizat *Nicolae Iorga* pe *Nicolae Densușianu*: „... S-a dus dintre noi un om tăcut și aspru, neînduplecat și fanatic, un vizionar de gânduri mari, de fantastice teorii îndrăznețe”.

În pledoaria sa, rostită în procesul *Caragiale – Caion*, avocatul *Delavrancea* i-a făcut portretul moral al acuzatului Caion: „Iată omul, domnilor magistrați, pe care îl judecați. E complet în felul lui. Nu se sfiește de la nimic. Urăște pe Caragiale? Îl calomniază și calomnia și-o debitează în termeni înfiorător de murdari. Dar, ca să poată calomnia, el, Caion, pe un Caragiale simte trebuința de a inventa oameni și opere? Inventează. Dar, atât nu-i de ajuns? Simte și trebuința de a fabrica documente false? Le fabrică și le publică. Și-a satisfăcut patima. Vrea ca să se illustreze ca istoric? Nu rezistă de a minți...!”

Cella Delavrancea îl descria pe tatăl său, Barbu Ștefănescu Delavrancea: „era înalt, bine proporționat, cu părul creț vâlvoi, în jurul unui oval delicat ce contrasta cu fruntea puternic bombată umbrind privirea verde ca fulgerul”.

*Comparația*¹⁵⁶ este cea mai simplă figură de stil, cu ajutorul căreia se exprimă un raport de asemănare între două obiecte. Structural, ea se compune din trei termeni: termenul care se compară (comparatul), termenul cu care se compară (comparantul) și *însușirea*, care apropie cei doi termeni¹⁵⁷ (*tertium comparationis*).

Delavrancea în pledoaria susținută în procesul *arhitectului Socolescu* compară o generație de oameni (a celor care au împlinit 45 de ani) cu un codru: „Priviți ca un codru de copaci de aceeași vârstă, crescuți pe aceeași înălțime, în aceleași condițiuni de climă și sol... Oricât s-ar deosebi ca esență, copacii între ei, unii pe alții se susțin, împărtășindu-și umbra în timp de secetă, sprijinindu-se ca să nu fie frânți în timp de vijelii...”.

Aluzia este figura prin care se spune un lucru cu intenția de a face să se înțeleagă altul. Cuvântul provine din verbul latin *ludo, ludere* – a se juca, și este format cu prefixul *ad* (către). Deci, reținem ideea de joc și, într-adevăr, stilul aluziv se bazează pe plăcerea de a atrage spiritul auditoriului într-un joc de înțelesuri și subînțelesuri. Ea permite jocul de scenă în care A vorbește lui B în fața lui C, care nu pricepe nimic. Deci, pentru ca sensul să devină inteligibil, trebuie să conlucreze și auditoriul (B). Aluzia este una din cele mai bogate figuri de stil de care se poate folosi oratorul, cu condiția s-o întrebuințeze cu inteligență și în mod adecvat.

În aceeași pledoarie, avocatul *Delavrancea* folosește aluzia dând de înțeles că scrisoarea anonimă primită de Socolescu ar fi putut fi scrisă chiar de societatea de asigurare „Dacia Română”: „Și v-ați uitat, d-le doctor, cum stă scris, cu litere de aur pe un fund (fond) negru la societățile de asigurare, cuvântul «asigurare»? Nu cumva o fi scris cu doi de «s»? Și în acest caz... nu care cumva... scrisoarea e...”. În afară de aluzie, în acest pasaj sunt folosite și alte figuri de stil: reticența, suspensia, interogația retorică.

¹⁵⁶ *Comparatio, comparo* (lat.) – a compara, a pune alături, a împerechea.

¹⁵⁷ P. Magheru, *op. cit.*, p. 86.

Alegoria este o metaforă care se continuă de cele mai multe ori printr-o narațiune, fabulă sau altă operă literară. De obicei, metafora de la care se pleacă nu e spusă. Ea trebuie ghicită. Fabula e o alegorie pentru că, vorbind de lumea animalelor, autorul ne vorbește de lumea oamenilor.

*Antiteza*¹⁵⁸ stabilește un contrast între două idei, cu intenția ca una să fie scoasă în evidență:

O sugestivă antiteză este dezvoltată de Delavrancea prin portretizarea celor două părți ale procesului Caragiale – Caion. Caragiale este zugrăvit pe drept cuvânt ca „autorul glorificat de un întreg popor... care și-a închinat viața întreagă dramaturgiei naționale... o mândrie a țării”, pe când Caion nu este decât „un pervers mișcat de abjectul sentiment de ură”, pentru care totul este „interes, perversitate, patimă și egoism”, iar „operele lui Caragiale, spiritul lui Caragiale, îl prigonesc, îi răscolesc ura”.

*Reticența*¹⁵⁹ este figura de stil prin care o parte din ceea ce mai e de spus rămâne nerostit, fie că fraza a fost întreruptă brusc, fie că vorbitorul își anunță intenția de a nu mai continua: „Eu unul aș... dar nu vreau să spun nimic jignitor” (Demostene).

Sentiința sau *maxima* constă în sublinierea ideii printr-un enunț concis, exprimând o reflecție profundă și generalizată asupra lui. Ea are valoarea unui instrument-șoc – *Traduttore, traditore* (traducător, trădător).

Exemple de maxime¹⁶⁰:

- *ad augusta per angusta* – pe căi aspre către fapte strălucitoare;
- *dura lex sed lex* – legea e dură, dar e lege;
- *summum iuris, summa iniuria* – o justiție excesivă înseamnă nedreptate excesivă¹⁶¹;
- *nemo censetur ingnorare legem* – nimeni nu se poate apăra invocând necunoașterea legii;
- *iura novit curia* – judecătorul cunoaște întotdeauna legea;
- *res judicata pro veritate accipitur* – lucrul judecat este expresia adevărului (autoritate de lucru judecat);
- *de eo quand plerumque fit* – legea nu reglementează absolut tot, ci ceea ce se întâmplă mai des;
- *non bis in idem* – nu poți fi judecat de două ori pentru aceeași faptă (sau aplica două sancțiuni);
- *nulla poena sine lege* – nicio pedeapsă fără lege;
- *nullum crimen sine lege* – nu există infracțiune fără lege (dacă nu este reglementată);
- *in dubio pro reo* – în caz de îndoială legea e interpretată în favoarea inculpatului (debitorului);
- *qui tacet consentire videtur* – cine tace, se prezumă că a consimțit;
- *nemo auditur propriam turpitudinem allegans* – nimeni nu poate invoca, în apărarea sa, propria culpă;

¹⁵⁸ *Anti* – contra, *thetias* – acțiunea de a opune (gr.).

¹⁵⁹ *Reticentia* – tăcere încăpățânată (lat.).

¹⁶⁰ A se vedea, de exemplu: M. Molea, *Maxime juridice antice*, Ed. Militară, București, 1992; V. Hanga, *Adagii juridice latinești*, Ed. Lumina Lex, București, 1998; V. Matei, *Dicționar de maxime, reflecții, expresii latine comentate*, Ed. Scripta, București, 1998.

¹⁶¹ Este o maximă formulată de Cicero în *De officiis* (Despre îndatoriri), ca o reacție la exagerările sau chiar abuzurile ce ar decurge din „*dura lex, sed lex*” (F. Bluche, *Vorbe memorabile. De la Cezar la Churchill*, ed. a III-a (traducere de P. Creția), Ed. Humanitas, București, 2009, p. 30.

- *mutatis mutandis* – dacă se schimbă cele ce trebuie schimbate;
- *ius est ars boni et aequi* – dreptul este arta binelui și a echității;
- *abusus optimus pessimus* – abuzul de bine duce la mai rău;
- *res iudicata inter partes tantum ius facit* – lucrul judecat își produce efectele numai între părțile din proces;
- *accessorium sequitur principale* – accesoriul urmează principalul;
- *prior tempore, potior iure* – mai întâi în timp, mai tare în drept;
- *actor sequitur forum rei* – reclamantul introduce cererea de chemare în judecată la domiciliul pârâtului;
- *quand ab initio nullum est, nullos producit effectus* – când actul este nul produce și efecte nule;
- *audiatur et altera pars* – trebuie audiată și cealaltă parte;
- *pereat mundus, fiat justitia* – să piară lumea, dar să se facă dreptate;
- *salus rei publicae, suprema lex* – salvarea interesului general este suprema lege.

Uneori, cu ajutorul unei maxime se poate câștiga un proces.

De exemplu, autorul lucrării de față, în calitate de avocat, în condițiile în care, anterior, aceeași judecătoare dăduse două hotărâri defavorabile în cauze identice (și ulterior fusese promovată la cea mai înaltă instanță!), a început pledoaria în noua cauză cu următoarele cuvinte: „Având în vedere precedentul, pe care îl cunoașteți foarte bine, cred că în prezenta cauză trebuie să încep cu un cunoscut dicton: *Errare humanum est, perseverare diabolicum*¹⁶² (a greși este omenește, a persevera însă în greșeală este diabolic). „– Cum adică, acesta este valabil pentru mine?” a strigat dna judecător. – I s-a răspuns: „Dictonul e valabil pentru cel ce vorbește, dar poate fi și pentru toți cei care anterior au greșit”.

*Imprecăția*¹⁶³. Prin acest trop se enunță, la modul imperativ, dorința pedepsirii unei persoane; uneori se invocă puterea supranaturală chemând blestemul pe capul unui dușman prezent sau nu. Imprecăția este o figură neagră, expresia celor mai de jos sentimente din sufletul omului, a urii, egoismului inconștient, a cruzimii, a spiritului de răzbunare; ea are locul său natural în teatru și, în spectacol, în tragedie.

Să vedem ce le-a urât *Petre Sălcudeanu* în „Adevărul” din 17 ianuarie 1992, p. 1, în articolul *Câți șmecheri și-au depus candidatura?*, unor candidați în alegeri. „Majoritatea partidelor, chiar și cele care se socotesc cu tradiție, n-au la ora actuală nicio legătură de suflet, ci numai de interese, cu așezările stoarse de vlagă și neputincioase în hotărâri. Candidatura se depune la voia întâmplării, acolo, să fie, cine știe dacă sfânta demagogie nu va fi luată drept altceva, având câștig de cauză. Păi odiosul în materie de demagogie era un dulce copil. Îl bat de departe cel puțin trei sferturi din râmătorii de putere de azi. **Acestora le urez cui în talpă și miros de dihor, poate așa să-i dibuiască oamenii și să le arunce numele la coșul de gunoi**”.

¹⁶² *Cicero* în cea de a 12-a Filipică împotriva lui *Antonius* a formulat aceeași idee, dar cu alte cuvinte: *Cuiusvis hominis est errare. Nullis, nisi insipientis, in errare perseverare* – oricărui om i se întâmplă să greșească. Însă numai nebunul perseverează în greșeală.

¹⁶³ *Imprecari* – a dori răul (lat.).

*Ironia*¹⁶⁴ – prin ea se enunță o apreciere pozitivă sau se aduce chiar o laudă simulată, pentru a sugera că, de fapt, e vorba de o apreciere negativă sau chiar de batjocură.

„Bravo! Felicitări!” spune profesorul unui elev nepregătit.

Cu ajutorul ironiei *Delavrancea*, în procesul Socolescu, va compromite expertiza grafică, conform căreia cartea poștală anonimă fusese scrisă de... destinatar: „în privința grafologiei cu morfologia ei...” sau „dl. expert este chimist, a învățat ani de zile chimia la Universitate, dar apare și ca grafolog, și desfid pe dl. doctor Minovici, ca să ne spună unde ar fi existând în lume o facultate de grafologie;... nu avem nevoie de nasul dl. expert și de știința d-sale... În procesul nostru, d-lor jurați, problema este imposibil de rezolvat, căci d-nul chimist și grafolog are pretenția absurdă de a susține că morfologia d-sale este în stare să descopere...” „ridicula expertiză a unei științe de dibuieli și pedantism”.

Interogația retorică constă în adresarea unei întrebări auditoriului fără a aștepta un răspuns, ci numai pentru a-i transmite acestuia o părere, sugerându-i astfel să și-o însușească.

Prin caracterul lor deschis, întrebările retorice exprimă sentimente și pasiuni puternice, cu deosebire indignarea, durerea, teama, anxietatea, îndoiala, mirarea sau exaltarea: „Unde se va opri acest pervers, dacă legea nu-i va tăia excepționalul avânt pentru fals și escrocherie?” (*Delavrancea – Pledoaria în procesul Caragiale – Caion*).

În *concluzie*, figurile de stil dau forță exprimării, impresionează, au puterea de a se imprima mai ușor și direct în mințile și inimile ascultătorilor. Întrebuințarea lor în discurs trebuie să întrunească mai multe condiții: să pornească de la o gândire riguroasă, termenii aleși să fie proprii și corect folosiți din punct de vedere gramatical, să realizeze o anumită convergență pentru obținerea persuasiunii.

Să ne reamintim

Cuvântul stil vine de la *stylos* (în grecește), *stylus* (în latinește), adică, stiletul, bețișorul cu care se scria în antichitate pe tăblițele de ceară.

Stilul desemnează *maniera originală, felul propriu de exprimare al cuiva, verbal sau în scris, ori modul individual de a fi, de a acționa sau de a se comporta într-o situație dată*¹⁶⁵.

Stilul a fost definit și ca *totalitatea particularităților lexicale, morfologice, sintactice, topice și fonetice, precum și a procedeelelor caracteristice modului de exprimare – orală și scrisă – al unui individ*¹⁶⁶.

¹⁶⁴ *Eironeia* – disimulare fină, zeflema (gr.).

¹⁶⁵ P. Magheru, *Noțiuni de stil și compoziție*, Ed. Coresi, București, 1991, p. 7.

¹⁶⁶ G. Constantinescu Dobridor, *Mic dicționar de termeni lingvistici*, Ed. Albatros, București, 1980, p. 113.

Figurile de stil (*tropii*)¹⁶⁷ sunt transferuri analogice de sens ale cuvintelor care le conferă semnificații ce nu le sunt proprii. „Sunt mutarea iscusită a unui cuvânt sau a unei expresii din înțelesul său propriu într-un alt înțeles” spunea *Quintilian*.

Figurile de stil sunt caracteristice, în general, tipului de discurs denumit *ornatus* (ornament), care adaugă la efectele argumentației forța de persuasiune determinată de utilizarea figurată a limbajului. În acest caz, proprietatea unor termeni se schimbă, datorită tropilor, în improprietate, îndepărtându-se de la ceea ce ar fi fost expresia simplă și comună.

5.3. Rezumat

Stilul desemnează *maniera originală, felul propriu de exprimare al cuiva, verbal sau în scris, ori modul individual de a fi, de a acționa sau de a se comporta într-o situație dată*.

Stilul a fost definit și ca *totalitatea particularităților lexicale, morfologice, sintactice, topice și fonetice, precum și a procedeelelor caracteristice modului de exprimare – orală și scrisă – al unui individ*.

Figurile de stil (*tropii*)¹⁶⁸ sunt transferuri analogice de sens ale cuvintelor care le conferă semnificații ce nu le sunt proprii. „Sunt mutarea iscusită a unui cuvânt sau a unei expresii din înțelesul său propriu într-un alt înțeles” spunea *Quintilian*.

5.4. Test de autoevaluare a cunoștințelor

1. Definiți stilul.

2. Definiți figurile de stil.

5.5. Bibliografie recomandată

- a. Alexandru Țiclea, *Retorica*, Editura Universul Juridic, București, 2012;
- b. Alexandru Țiclea, *Vorbirea și arta oratorică*, Editura Universul Juridic, București, aprilie 2015;
- c. Alexandru Țiclea, *Vorbirea și arta oratorică*, Ediția a II-a, Editura Universul Juridic, București, nov.2015
- d. Alexandru Țiclea, *Elogiul ... prostiei*, Editura Neverland, București, 2016;
- e. Alexandru Țiclea, *Oratorie și procese celebre*, Editura Universul Juridic, București, 2023;

¹⁶⁷ Cuvântul *trop* vine de la grecescul *tropos* (*tropus* în latinește), care înseamnă schimbare, întorsătură, modificare.

¹⁶⁸ Cuvântul *trop* vine de la grecescul *tropos* (*tropus* în latinește), care înseamnă schimbare, întorsătură, modificare.

Unitatea de învățare 6. Discursul și Oratorul

6.1. Introducere

În cuprinsul acestei unități de învățare sunt prezentate discursul și oratorul.

Durata medie de parcurgere a acestui capitol este de aproximativ 2 ore.

6.2. Conținut

6.2.1. Discursul

1. Tipuri de discurs

Discursul, ca ansamblu organizat de idei asupra unui subiect dat, reprezintă obiectul retoricii, esența sa.

De aceea, el trebuie studiat, cercetat, aflată metodologia elaborării și susținerii lui.

S-au formulat mai multe **clasificări ale discursului**, cele mai multe dintre ele însă nu au legătură directă cu retorica, așa cum a fost concepută în cultura greacă și romană, conformă existenței sale intrinseci.

Astfel, se consideră că **există mai multe tipuri de discurs:**

- **discursul mediatic** – caracteristic mass-mediei –, definit în sens larg ca „enunțare” despre realitate socială;
- **discursul publicitar** (propagandistic) – operabil în marketing – are rolul de a informa consumatorii (și de a-i convinge) să cumpere un produs ori să adopte un comportament;
- **discursul științific** (inclusiv didactic) este menit să transmită date, informații, rezultate, realizări din diferite domenii ale științei.¹⁶⁹

Prezentând (și analizând) speciile „discursului retoric”, un alt autor¹⁷⁰ are în vedere următoarea clasificare:

I. *După natura limbajului utilizat*, „Discursul retoric” este:

- poetic;
- categorial (în științe);

¹⁶⁹ Daniela Revența – Frumușani, *Analiza discursului, Ipoteze și ipostaze*, Editura Tritonic, București, 2004, p. 113-207.

¹⁷⁰ Gheorghe Mihai, *Retorica tradițională și retorici moderne*, Editura All, București, 1998, p. 51-63.

- conceptual (în filozofie);
- cotidian (în ziaristică, reclamă și publicitate etc);

II. *După materia scopului urmărit de autor* (orator), „discursul retoric” se clasifică în:

- demonstrativ (de laudă sau descalificare);
- deliberativ (de exemplu, discursul parlamentar);
- judiciar (pledoariile);

III. *În raport de public*, „discursul retoric” poate fi:

- nedeterminat (discursul poetic și cotidian);
- determinant (discursul „demonstrativ” sau cel conceptual);
- omogen (discursul judiciar și cel categorial);
- neomogen (cum ar fi eseul și epopeea);

IV. *După forma de adresare*, „discursul retoric” este:

- oral (care, evident, presupune o expunere liberă);
- citit (de exemplu, citirea cursului de către profesor);
- scris (de exemplu, concluziile scrise depuse de avocat instanței);

V. *După criteriul contactului cu publicul*:

- direct (face to face);
- indirect;

VI. *După intenția utilizatorului*, „discursul retoric” poate fi:

- persuasiv;
- seductiv;
- incitativ.

Pledoaria – se subliniază¹⁷¹ – „face parte din genul retoric pentru că urmărește un scop, acela de a determina o convingere.

Ea este total deosebită de alte feluri de vorbire, ca de exemplu prelegeri, conferințe, comunicări științifice, referate etc., care fac parte din genul didactic care urmăresc alt scop: acela de a transmite cunoștințe. Pledoaria nu este nici referat, nici comunicare, ci un discurs care urmărește să convingă auditoriul.

Genul retoric se divide în elocință parlamentară sau de tribună, elocință politică, cum mai este ea numită, și elocință judiciară, din care face parte pledoaria.”

Există două tipuri de discurs care au făcut obiectul retoricii și au determinat apariția acestora:

¹⁷¹ Mircea Manolescu, *Arta avocatului. Șapte prelegeri*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 115.

Cele șapte prelegeri au fost susținute în fața avocaților stagiați din Baroul Ilfov în anul 1946.

Mircea Manolescu (1907-1983) a fost sociolog, filozof, psiholog, logician, poet, prozator, moralist. S-a dedicat cu pasiune profesiei de avocat, cercetării științifice și mai târziu activității didactice (Doru Cosma, Mircea I. Manolescu – ipostazele unei personalități proteice, în *op. cit.*, p. 8-9).

- **discursul juridic;**
- **discursul politic.**

Discursul juridic, așa cum îi este denumirea, este utilizat în justiție, de participanții la activitatea de judecată (avocați, consilieri juridici, procurori etc.). Cel care constituie instrumentul de acțiune al avocaților poartă denumirea de *pledoarie*; acesta este expunerea orală făcută de avocat etc. în fața unei instanțe judecătorești pentru apărarea cauzei uneia din părțile implicate în proces.¹⁷²

Discursul politic, reprezintă instrumentul prin care oamenii politici se fac cunoscuți, atrag simpatizanți, conving alegătorii,¹⁷³ acced ori se mențin în funcții publice etc.

Celebrul diplomat și om politic Nicolae Titulescu se întreba: „cum poți convinge masele dacă nu prin cuvânt?” Și continua: „O doctrină – istoria o dovedește – nu se poate impune decât prin spadă sau cuvânt! Eu unul prefer cuvintele!”

O varietate a acestui tip de discurs îl constituie *discursul parlamentar*, utilizat de senatori și deputați în dezbaterile organizate în Senat și Camera deputaților ori în ambele reunite, prin care se analizează proiectele de acte normative, se dezbate moțiunile de cenzură, alte probleme ce intră în competența Parlamentului etc.

Chiar dacă există o diversitate de discursuri – prin obiectul, rolul și scopul lor –, iar preocupările și stilul autorilor diferite, există totuși anumite reguli generale ce trebuie respectate cu ocazia colaborării și expunerii unui discurs, o schemă tip a acestuia.

La cele mai importante dintre ele ne vom referi în cele ce urmează.

2. Structura discursului

Oricare va fi tema discursului, de obicei oratorul începe printr-o introducere, menită să-i pregătească pe ascultători în spiritul propriilor opinii, apoi el face cunoscut subiectul discursului, expunând faptele care au contingență cu acesta, prezintă argumentele adecvate care susțin propria opinie și pe cele care combat părerea adversarului; dacă se impune și mai este timp, el face apel la sentimentele auditorului.

După ce epuizează toate problemele, încheie printr-o perorație, o concluzie rezumativă cu implicații afective.

În raport cu aceste obiective pe care le urmărește discursul în mod succesiv, retorii au sistematizat elaborarea sa pe următoarele segmente:

- *exordiu* (lat. exordium, grec. proemion);
- *narațiune* (lat. narratio, grec. diegesis);
- *argumentare* (lat. argumentatio, grec. pistis);
- *perorație* (lat. peroratio, grec. epilogos).

¹⁷² *Noul dicționar universal al limbii române*, Editura Litera Internațional, București, Chișinău, 2006, p. 1051.

¹⁷³ „Niciodată nu se minte atât de mult ca înaintea unor alegeri...sau după vânătoare” (*Georges Clemenceau*, 1841-1929, om politic, fost prim-ministru francez, unul din autorii Tratatului de pace de la Versailles din 1919).

Între narațiune și argumentare poate apărea, așa cum recomandă și *Quintilian*, enunțarea problemei (*propositio*) făcută în ton cu intențiile oratorului și diviziunea (*partitio*) adică „enumerarea logică a chestiunilor de dezbătut propuse de noi, de adversar sau de amândoi”.

Încă din start trebuie să stabilim că această diviziune a materialului discursiv nu este imuabilă și nici măcar nu e necesară în toate situațiile.

Anticii stabiliseră două tipuri de exordiu: „*principium*” (debutul direct, începutul) și *insinuatio* (pe ocolite, cum am spune, în mod popular).

Principium înseamnă declararea deschisă a țelului pentru care oratorul ia cuvântul.

Insinuatio presupune o digresiune, având în vedere inaderența auditoriului la specificul cauzei.

Introducerea trebuie să fie adecvată conținutului și să fie naturală, de aceea redactarea ei se face după ce a fost elaborat planul discursului și s-a meditat asupra materialului, așa cum proceda *Cicero*.

În felul acesta subiectul însuși va sugera cum să se înceapă discursul. O atenție deosebită trebuie acordată încă din această fază unei exprimări foarte corecte, auditoriul fiind mai înclinat ca oricând spre critică în acest prim moment al contactului cu discursul.

Oratorul nu trebuie, din aceeași cauză, să facă uz de prea multe mijloace stilistice, ele ieșind ușor în evidență, ostentativ s-ar putea crede, ceea ce determină o diminuare a persuasivității pe parcurs.

Modestia, în schimb, poate și chiar este indicat să fie scoasă în evidență, în mod direct, ca de altfel pe tot parcursul discursului, ea trebuie să se facă remarcată în priviri, în gesturi, în tonul vocii.

Exordiul nu trebuie să promită mult, să se angajeze prea rapid în tratarea materiei pentru că oratorul va avea nevoie ulterior să-și desfășoare întreaga forță persuasivă, gradual, într-un crescendo savant dozat, pe măsură ce avansează discursul.

Oratorul, așa cum afirmă *Hugues Blair*¹⁷⁴, un magistru de necontestat pentru secolele mai apropiate de noi, poate omite exordiul și să intre direct în dezbateră cauzei, așa cum vom vedea că procedează *Cicero* în *Catilinara I*; apoi sunt cazuri când situația la care se referă discursul, fiind cunoscută, nu mai este necesară o narare a faptelor. Toate acestea se referă la orientarea și la aplicația oratorului vizavi de cauză.

Așadar, *exordiul*, introducerea.

Ce se poate spune în această fază incipientă a discursului, care să pună auditoriul într-o dispoziție favorabilă oratorului?

Dacă îi invocăm pe magiștrii antici, pe *Cicero* și *Quintilian*, ei ne vor răspunde:

„*Reddere auditores benevolos, attentos, dociles*”.

Este un lucru stabilit, dar până la realizare, va trebui să medităm mai mult asupra lui.

În primul rând, exordiul înseamnă *captatio benevolentiae*. Nu poți să te adresezi unui auditoriu ostil

¹⁷⁴ Hugues Blair, *Cours de rhétorique*, Paris, Imprimerie D'Auguste Delain, 1821, Tome II, p. 131.

pretinzând că ai succes.

Pentru aceasta, oratorul va trebui să extragă ideile introducerii din specificul cauzei (care poate fi prezentată ca o preocupare nesoluționată a auditoriului), din propria sa situație ori a clientului său, opunând-o în acest fel situației adversarului.

În orice caz, exordiul poate fi și vehiculul modestiei oratorului, al sincerității acestuia, pentru ca numai astfel între vorbitor și destinatar se va crea un fluid de simpatie favorabil comunicării.

Dacă nu întrunește aceste cerințe, exordiul poate lipsi; *Demostene* spunea câteva fraze în introducere, pentru că era sigur de dreptatea punctului de vedere susținut cu sinceritatea sa.

De aceea, tonul ales la început, maniera stilistică trebuie să permită această evoluție ulterioară, această progresie. De obicei, introducerea e făcută pe un ton calm, iar emoția se naște în raport cu prezentarea faptelor.

Însă, există și cazuri când prezența unui adversar, a unui obiect purtător de semnificație, îl face pe orator să izbucnească chiar din introducere, ceea ce a făcut ca exordiul să primească denumirea de „*exordium ex abrupto*”.

Apariția lui Catilina, șeful conjurației, în senat, l-a determinat pe Cicero, consul în acel an, să-și înceapă în acest mod discursul:

„*Quousque tandem abutere, Catilina patientia nostra? Quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? Quem ad finem sese effrenata jactabit audacia?*

Nihilne te nocturnum praesidium Palatii, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt? Patere tua consilia non sentis? Constrictam jam horum omnium scientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?

O tempora! O mores! Senatus haec intellegit, consul videt: hic tamen vivit. Vivit? Immo vero, etiam in senatum venit, fit publici consilii particeps, notat et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum”.¹⁷⁵

(„Până când, în sfârșit, Catilina, vei abuza de răbdarea noastră? Cât timp această furie a ta își va bate joc de noi? Până unde se va arunca îndrăzneala ta neînfrânată? Oare întru nimic nu te-au făcut să tresari: nici garda de noapte de la Palatin, nici străjile orașului, nici spaima poporului, nici adunările tăcute ale oamenilor cumsecade, nici acest foarte apărat loc unde se ține ședința senatului, nici fața și nici privirile acestor senatori? Nu simți că planurile tale sunt descoperite? Nu vezi că e îngădită conspirația ta, deoarece o cunosc toți? Cine dintre noi crezi tu că nu știe ce-ai făcut noaptea trecută, ce-ai făcut ieri noapte, unde ai fost, pe cine ai strâns în ședință, ce hotărâre ai luat?

¹⁷⁵ M. Tullis Ciceronis, *In L. Catilinn, orationes quatuor*, Libraire Hachette, Paris, p. 95-96.

O timpuri! O moravuri! Senatul își dă seama de acestea, consulul le vede și el (Catilina) totuși trăiește. Trăiește? Ba mai mult încă, vine chiar în senat, ia parte la discuția publică, notează și înseamnă din ochi când îi e rândul fiecăruia dintre noi să fie ucis”)¹⁷⁶.

Efectul a fost fulgerător, el s-a bazat pe surpriză; toți senatorii din preajma lui Catilina s-au îndepărtat de acesta.

O observație importantă legată de exordiu este aceea referitoare la rolul său de poartă deschisă către sentimentele pe care oratorul își propune să le trezească ulterior, prin desfășurarea discursului; de acum trebuie să creăm premisele favorabile în spiritele ascultătorilor și să se simtă deja încotro bate vântul elocinței oratorului.

O trăsătură de bază a artei acestuia va fi dată de modul în care știe să facă auzite notele dominante ale tonului său, fără să anticipeze totuși, asupra restului discursului, încercând să trateze vreuna din părțile importante. Dacă va avea această idee neinspirată, reluând a doua oară o problemă esențială, va pierde un alt atu de bază, noutatea faptului respectiv.

Ca lungime, introducerea trebuie să fie proporțională cu întinderea discursului; nu clădim o poartă monumentală la o construcție mică. Însă, lucrul cel mai important pe care trebuie să-l avem în vedere în această fază este acela de a nu utiliza un exordiu din care adversarul poate obține avantaje. Este un inconvenient la care se expun cei ce utilizează în introducere locuri comune, maxime, idei generale pe care, cu o mică schimbare de sens sau o interpretare contrară, adversarul le poate folosi împotriva noastră, ceea ce constituie un punct câștigat pentru argumentare, iar asupra auditoriului produce impresie, pentru că discursul adversarului pare ieșit din cursul dezbaterii, de vreme ce face referire la ceea ce a spus celălalt.

Anumiți autori prevăd între exordiu și narațiune enunțarea subiectului și diviziunea acestuia pe puncte (*propositio și partitio*)¹⁷⁷.

Quintilian e de părere că anunțând principalele puncte pe care le vom trata, se facilitează sarcina auditoriului.

În funcție de complexitatea subiectului tratat enunțarea subiectului și a planului poate fi folosită, cu condiția ca punctele și subpunctele să nu fie în număr prea mare (3-5), iar conținutul acestora să fie distinct, exprimat concis și limpede.

Ordinea lor e cea naturală, de la simplu la complicat.

Următorul segment al discursului îl formează *narațiunea*, o expunere a faptelor ce servește la comunicarea unor date privitoare la cauză sau la subiectul tratat.

În pledoarie, narațiunea este adesea o parte foarte importantă a discursului și solicită o atenție

¹⁷⁶ Traducere D. Crăciun și R. Albala, în *Proza latină*, Editura tineretului, București, 1964, p. 46-47.

¹⁷⁷ Hugues Blair, *op. cit.*, p. 145 și urm.

specială.

Pe lângă faptul că nu e întotdeauna ușor să povestești bine și cu talent, discursul judiciar presupune o dificultate în plus, pentru că avocatul trebuie să spună numai adevărul și să evite tot ceea ce ar putea dăuna cauzei. Faptele narate de el trebuie să-i servească drept bază pentru toate raționamentele sale ulterioare.

Să scoți în evidență circumstanțele favorabile și să estompezi pe cele dezavantajoase cere multă pricepere și inteligență. Dar, dacă se simte meșteșugul, cauza e compromisă, fiindcă apare neîncrederea în buna-credință a oratorului.

Calitățile principale pe care trebuie să le aibă o bună narațiune sunt: *claritatea, probabilitatea, concizia* („brevis, aperta, probabilis”).

Un singur fapt, o singură circumstanță rămase obscure și, prin urmare, nelămurite pentru judecător, sunt suficiente ca să distrugă efectul tuturor raționamentelor avocatului.

De aceea, e necesară o atenție sporită la precizarea numelor, a datelor, locurilor și a tuturor celorlalte împrejurări în care s-au petrecut faptele evocate.

Pentru a avea un caracter probabil, verosimil, în narațiune trebuie descrise caracterele persoanelor amintite, arătând că acțiunile acestora constituie consecințe ale unor cauze naturale, pentru a avea credibilitate.

Una dintre cele mai concise narațiuni, deosebit de expresivă, este realizată de *Cicero* în discursul „Pro Milone”.

„Cât despre Milo, după ce a rămas în senat în ziua aceea până la ridicarea ședinței, s-a dus acasă, și-a schimbat încălțăminte și veșmântul, a zăbovit puțin așa cum se întâmpla de obicei, până i s-a îmbrăcat soția; el pleacă, în sfârșit, la o oră când Claudius ar fi putut cu siguranță să se fi întors la Roma, dacă ar fi trebuit să se ducă acolo chiar în acea zi. El îl întâlnește pe Claudius, echipat ușor, călare, fără bagaje, fără grecii din suita sa, fără soția pe care o lua aproape întotdeauna cu el; în timp ce acela care e acuzat că i-a întins lui Claudius o capcană, că ar fi făcut această călătorie cu scopul de a-l asasina, era cu soția în trăsură, acoperit cu mantaua, ducând cu sine mult bagaj și având o suită numeroasă, compusă din femei și copii.”

Oratorul continuă, descriind întâlnirea: sclavii lui Claudius îi atacă pe cei ai lui Milo și îlucid pe vizitiu.

Milo aruncă mantaua și se apără în fața atacatorilor, care îl înconjoară. În fine, Cicero încheie, fără să spună direct că oamenii lui Milo îlucid pe Claudius, ci adăugând că în „tumultul luptei, sclavii lui Milo au făcut ceea ce ar fi voit fiecare să facă proprii săi sclavi într-o situație similară”.

Argumentarea urmează întotdeauna după narațiune, ea fiind momentul dovedirii și al respingerii,¹⁷⁸ când este desfășurat întregul arsenal de probe materiale și de argumente propriu-zise. Este o parte foarte

¹⁷⁸ A se vedea și Gheorghe Mihai, *op. cit.*, p. 202-277.

importantă a discursului pentru că țelul principal al celui care vorbește este de a dovedi auditoriului că un lucru este adevărat, just sau bun și de a determina adeziunea acestuia.

În legătură cu argumentele, trebuie avute în vedere trei aspecte: găsirea – inventarea lor (*inventio*) – dispunerea și modul de exprimare, de prezentare, grație căruia să capete mai multă forță.

Găsirea lor e punctul esențial, baza argumentării.

Argumentele trebuie extrase din fondul cauzei, nu din rețetare de locuri comune cu toate că e bine să fim informați și asupra acestora. Atunci când e vorba de compunerea unui discurs destinat să-l convingă pe judecător ori să producă efect asupra unei adunări, e bine să lăsăm la o parte locurile comune și să ne dedicăm în întregime meditației asupra subiectului.

Sfaturile utile în legătură cu argumentele se referă la dispunerea și desfășurarea acestora în discurs.

Prezentarea argumentelor poate fi făcută analitic sau sintetic. În primul caz, oratorul nu divulgă felul spre care tinde și-i conduce pe ascultători pas cu pas către concluzia dorită, mergând de la un adevăr clarificat la altul, până ce devine evident că această concluzie este consecința alteia asupra căreia s-a convenit.

Este metoda lui Socrate, care avea grijă să se sprijine de fiecare dată pe acordul anterior al interlocutorului pentru a împinge argumentarea mai departe.

„Raționamentul înaintază, în acest caz, pas cu pas și fiecare pas trebuie probat și confirmat prin acordul interlocutorului. Nu se trece de la o teză la următoarea decât atunci când adeziunea ascultătorului garantează adevărul fiecărei verigi a argumentării”¹⁷⁹.

Maniera sintetică de argumentare, des întâlnită, pornește de la enunțarea tezei ce trebuie dovedită, apoi urmează succesiv diferite tipuri de argumente până când auditoriul va fi complet convins de ceea ce susține oratorul.

Ca să atingă acest punct, vorbitorul trebuie să se transpună în situația ascultătorilor și să vadă ce efect ar avea asupra lui cele pe care vrea să le transmită acestora, fiindcă nu trebuie să credem că oamenii pot fi convinși numai prin simple cuvinte sau prin mijloace pur retorice. Argumentarea este baza discursului. Ca să aibă răsunet în conștiința destinatarului, trebuie respectate câteva reguli, dintre care prima este aceea de a nu amesteca argumente care au origine diferită.

Orice argument e destinat să dovedească unul din aceste trei puncte: că lucrul despre care se vorbește este adevărat sau este moralmente just și convenabil sau până la urmă e bun și folositor.

Așadar, *adevărul*, *datoria* și *interesul* – trei mari probleme general umane, iar argumentele referitoare la ele au fiecare specificul lor, pe care trebuie să și-l păstreze distinct în argumentare.

A doua regulă se referă la prezentarea gradată, „*ut augeatur semper et increscat oratio*”, în așa fel încât „discursul să crească și să se înalțe mereu”, cum spuneau latinii.

¹⁷⁹ Vasile Florescu, *Retorica și metodică*, Editura Academiei, București, 1973, p. 47.

Putem risca un debut cu argumente mai slabe, pentru a ne ridica treptat și a dezvolta spre final întreaga forță a celor mai solide, mai puternice.

Însă, uneori, neavând la îndemână prea multe argumente, e preferabil să-l prezentăm mai întâi pe cel de necombătut pentru a impresiona auditoriul. Cele mai slabe vor putea fi grupate și prezentate succint.

În al treilea rând, dacă avem argumente puternice și concludente, ele trebuie prezentate separat, în mod distinct, insistând asupra fiecăruia în parte pentru a-i releva întreaga semnificație.

În sfârșit, este recomandabil să nu lungim prea mult argumentarea și nici să multiplicăm la nesfârșit numărul argumentelor noastre; într-un asemenea caz, am trezi suspiciuni față de cele aflate în discuție, slăbind încrederea auditoriului.

În cadrul argumentării, atunci când e cazul, trebuie făcut loc unui moment aparte, acela al respingerii argumentelor adversarului.

Într-o asemenea situație, ordinea prezentării va fi următoarea: 1) propriile argumente; 2) respingerea contraargumentelor; 3) reluarea argumentării sub o formă nouă.

Ultima parte a oricărui discurs este *perorația*, epilogul, care poate fi destul de extinsă în mai multe părți (amplificare, apel la afectivitate, recapitulare).

Perorația este segmentul în care pateticul se îmbină cu argumentarea, momentul specific retoricii, prin excelență.

În discursul judiciar se prevede și o *digresiune*, de obicei plasată între argumentare și perorație, care poate fi o povestire, o meditație, care dau valențe noi argumentării grație emoțiilor suscite.

Această parte patetică nu poate lipsi dintr-un discurs, oricare ar fi locul ei. Ca să obținem adeziunea, trebuie să vorbim sentimentelor auditoriului și să le punem în mișcare, deoarece afectele sunt marile resorturi ale acțiunilor umane. Locul cel mai adecvat spre a ne adresa sentimentelor auditoriului este perorația; oratorul trebuie să izbească imaginația ascultătorilor atunci când se așteaptă mai puțin, transmițându-le propria lui emoție prin cuvinte simple și lipsite de afectare, fără efecte căutate. În asemenea situație trebuie să ne abținem de la considerații generale, de la comparații care întrerup fluxul emoțional.

De asemenea, nu trebuie prelungit acest moment: emoțiile prea vii nu au durată mare, spunea *Quintilian*.

Perorația include ceea ce servește drept bază discursului, teza este acum o concluzie și aici nu trebuie în niciun caz introdus un subiect nou, care să distragă atenția de la tema principală, tratată pe parcurs.

„*Finis coronat opus*”, „finalul desăvârșește lucrarea”, spune un dicton latin, pe care trebuie să-l luăm în considerare atunci când ne hotărâm să încheiem un discurs.

3. Pregătirea discursului.¹⁸⁰

O primă condiție, preliminară, pentru ca oratorul să aibă succes constă în pregătirea discursului. Se impune ca el să aibă timp suficient pentru această operațiune, să știe când și la ce dată îl va susține.

Celebrul lexicograf american *Noah Webster* (1758-1843) mărturisea că mai curând ar apărea dezbrăcat în fața unei mușimi decât cu discursul nepregătit.

A pregăti un discurs nu înseamnă să așterni pe hârtie câteva fraze și apoi să le memorezi. Nu înseamnă nici să aduni gânduri întâmplătoare. Ci înseamnă să transmiți propriile gânduri, idei, nevoi. Întreaga existență a oamenilor este plină de sentimente și experiențe. Pregătirea înseamnă gândirea, recapitularea, selectarea ideilor care interesează cel mai mult, cizelarea și introducerea lor într-un tipar, într-un mozaic propriu.

Subiectul trebuie pregătit temeinic, apoi transcrise ideile. Discursul trebuie cizelat până când devine consistent și eficient.

Oare cum își pregătea *Iisus* predicile? El se retrăgea din mulțime, gândea, cugeta, cântărea, se plimba singur prin pustiu, medita patruzeci de zile și patruzeci de nopți. După aceea, ne spune *Evangelistul Matei* „Iisus a început să predice. Curând după aceea, avea să adreseze lumii una dintre cele mai celebre predici din toate timpurile: *Predica de pe munte*”.¹⁸¹

Discursul trebuie pregătit într-un anumit spirit selectiv: adunate o sută de gânduri și renunțat la nouăzeci dintre acestea. Trebuie adunate mai multe informații, mai mult material decât este nevoie. Urmează conceperea lui, dar nu în doar, de exemplu, 30 de cuvinte. Trebuie citit apoi, tot ce s-a scris despre subiectul respectiv.

Un discurs bine pregătit este nouăzeci la sută deja prezentat.

Chiar dacă se cunoaște bine subiectul și se dețin suficiente informații despre el, dar nu s-a selectat materialul și nu a fost pus în ordine, fără un plan al discursului, rezultatul va fi catastrofal. În mintea vorbitorului va fi un talmeș-balmeș, care va fi oferit ascultătorului sub formă de festin. Este ca și cum la o masă s-ar servi mai întâi înghețata și apoi supa. Peștele și alunele ar veni după aceea, urmate de friptură și aperitive etc.¹⁸²

Un astfel de vorbitor va eșua lamentabil, el va începe discursul fără să știe ce va spune și încheie

¹⁸⁰ Dale Carnegie, *Cum să vorbim în public* (traducerea din limba engleză de Irina-Margareta Nistor), Editura Curtea Veche, București, 2007, p. 21-46.

¹⁸¹ „Văzând mulțimile, Iisus S-a suit în munte, a șezut și ucenicii Lui au venit la El. Și deschizându-și gura, îi învăța, zicând:

Fericiți cei săraci cu duhul, că a lor este împărăția cerurilor.

Fericiți cei ce plâng, că aceia se vor mângâia.

Fericiți cei blânzi, că aceia vor moșteni pământul.

Fericiți cei ce flămânzesc și însetează de dreptate, că aceia se vor satura.

Fericiți cei milostivi, că aceia se vor milui.

Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu.

Fericiți făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema.

Fericiți cei prigoniți pentru dreptate, că a lor este împărăția cerurilor.

Fericiți veți fi voi când vă vor ocări și vă vor prigoni și vor zice tot cuvântul rău împotriva voastră, mințind din pricina Mea.

Bucurați-vă și vă veseliți, că plata voastră multă este în ceruri"... (Matei. 5, 1-12).

¹⁸² Dale Carnegie, *op. cit.*, p. 39.

fără să știe ce să zică.

„Când nu există ordine în gândurile cuiva, cu cât acestea sunt mai numeroase, cu atât e mai mare confuzia”(Herbert Spencer¹⁸³).

O expunere este o călătorie cu un anumit scop, drept pentru care este necesar să existe o rută. Cel care începe de nicăieri, de obicei tot acolo ajunge.

În concepția lui *Napoleon*, „arta războiului este o știință în care nu poți reuși niciodată dacă nu ai calculat totul atent și nu ai gândit temeinic”. Ideea este valabilă și în cazul discursului.

În funcție de subiectul abordat, **discursul poate fi construit după mai multe tipare**:¹⁸⁴

A.

- enumerarea datelor;
- comentarea și discutarea lor;
- ce concluzii se impun și cum trebuie acționat.

B.

- prezentarea unei situații problematice;
- expunerea unei soluții care să o remedieze;
- apelul la implicarea celor interesați.

C.

- situația ce trebuie remediată;
- ce trebuie făcut pentru aceasta;
- motivele pentru care vorbitorul trebuie ajutat.

6.2.2. Oratorul

1. Preliminarii

Retorica are ca obiect discursul, analiza și studiul acestuia, dar, astfel, oratorul nu trebuie ignorat. Este de neconceput discursul fără orator și ar fi absurd să fie disociată pledoaria de avocat.

Discursul poartă amprenta autorului său, este rodul muncii și gândirii acestuia, inteligenței și personalității lui.

Există anumite exigențe legate de talentul, însușirile și caracterul oratorului; sunt reguli ce trebuie respectate de avocat când ia un proces, când îl studiază și când pledează.

Importanță au și fizicul oratorului, prestanța, vocea, dicția și gestica sa, relația cu auditoriul.

La toate acestea ne vom referi în cele ce urmează.

¹⁸³ Herbert Spencer (1820-1903), filozof, sociolog și psiholog englez.

¹⁸⁴ Dale Carnegie, *op. cit.* p. 46.

În demersul nostru vom apela, cu generozitate, la celebra lucrare a lui Dale Carnegie, *Cum să vorbim în public*,¹⁸⁵ cea a lui Quintilian, *Arta oratorică*¹⁸⁶, precum și cea a lui Mircea I. Manolescu, *Arta avocatului*.¹⁸⁷

2. Oratorul de succes

Pentru a ajunge buni vorbitori în public trebuie respectate mai multe condiții:

Prima condiție: dorința puternică și îndârjită pentru a reuși.

Merită efortul deoarece este vorba de exercitarea unei noi forme de putere care te face să te simți mai presus decât ceilalți și îți măgulește orgoliul reușitei personale.

A doua condiție: să știi exact ce trebuie să vorbești.

Fără un plan al discursului pentru a ști exact ceea ce se va spune vei ca un orb care arată drumul unui alt orb.

Sfatul este să nu vorbești decât atunci când ești sigur că ai ceva de spus și când știi exact despre ce este vorba.

A treia condiție: oratorul trebuie să aibă încredere în forțele proprii; să dea dovadă de curaj. Cum în vreme de război „cea mai bună apărare este atacul”, tot așa în discurs trebuie atacate emoțiile și temerile. Un exercițiu de respirație, durând maxim 30 de secunde înainte de a vorbi, mărește curajul.

A patra condiție: trebuie exersat, exersat și iar exersat. Este o condiție *sine qua non* (fără de care nu se poate). Exersând, învățând permanent, ne perfecționăm, ne transformăm, ne schimbăm.¹⁸⁸

Stăpânirea de sine nu se va obține decât prin pregătire și prin practică. Totul este o chestiune de voință, dar și de obișnuință. Teama de public izvorăște din necunoaștere și nesiguranță. Pentru a învăța să înoți, trebuie să te arunci în apă. Așa și în discurs, pregătit fiind, trebuie să te prezinți în fața publicului și să vorbești!

Profesorul american William James¹⁸⁹ afirma că reușita în oratorie depinde de două lucruri: talentul înnăscut și intensitatea dorinței de a reuși:

„În aproape orice direcție pasiunea pentru ceea ce faceți este salvatoare. Dacă vreți să aveți rezultate, mai mult ca sigur le veți obține, vă veți îmbogăți, veți ajunge un învățat sau veți deveni înțelept. Numai că trebuie realmente să-ți dorești aceste lucruri, să te concentrezi exclusiv asupra lor, și nu asupra a o sută de lucruri incompatibile deodată”. Cu alte cuvinte, *dacă îți dorești să fii un orator sigur pe tine și de succes, vei fi un orator sigur pe tine și de succes. Dar, trebuie să îți-o dorești cu adevărat!*¹⁹⁰

¹⁸⁵ Dale Carnegie *Cum să vorbim în public* (traducere din limba engleză de Irina-Margareta Nistor), Curtea Veche, București, 2007.

¹⁸⁶ Quintilian, *Arta oratorică*, vol. III, Traducere de Maria Hetco, Editura Minerva, București, 1974, p. 333 și urm.

¹⁸⁷ Mircea I. Manolescu, *Arta Avocatului. Șapte prelegeri*, Editura Humanitas, București, 1998.

¹⁸⁸ Celebrul scriitor german Johan Von Goethe (1749-1832) avertiza: „Mereu trebuie să ne schimbăm, să ne reinnoim, să reîntinerim, altfel înțepenim”!

¹⁸⁹ William James (1842-1910), filozof și psiholog, prof. la Universitatea Harvard, unde a întemeiat primul laborator de psihologie experimentală.

¹⁹⁰ Dale Carnegie, *op. cit.*, p. 71.

Specialiștii afirmă că un om obișnuit nu folosește mai mult de zece la sută din capacitatea sa de memorare, ceea ce trebuie să recunoaștem, este extrem de puțin.

Pentru a îmbunătăți procentul urmează să se aibă în vedere cele trei legi firești ale memoriei: întipărirea, repetarea și asocierea de idei.

Întipărirea – cea mai importantă regulă a memorării – presupune concentrare asupra a ceea ce este de reținut.

*Lincoln*¹⁹¹ avea un obicei cu care a rămas toată viața: citea cu glas tare tot ceea ce dorea să memoreze. În biroul său de avocatură citea chiar ziarele cu glas tare. El se justifica: „Când citesc cu glas tare, activez două simțuri: mai întâi vad ceea ce citesc, și în al doilea rând aud. Deci, pot să-mi amintesc mai bine ce am citit”. *Lincoln* își compara mintea cu o bară de oțel: „e dificil să scrijelești ceva pe aceasta, dar este aproape imposibil să ștergi ceea ce ai scrijelit”.

Într-adevăr, mințile noastre se bazează pe văz, într-o măsură extrem de mare. Explicația constă în aceea că nervii care fac legătura între ochi și creier sunt de douăzeci și cinci de ori mai mari decât cei care pun în contact urechea și creierul.

Conform unui proverb chinezesc, „ceea ce se vede odată valorează cu ceea ce auzi de o mie de ori”.

Repetiția este ce-a de-a doua lege firească a memoriei. *Repetitio est mater studiorum* (repetiția este mama învățăturii)¹⁹² considerau înțelepții din Roma antică.

Trebuie citit, recitit și iar citit și recitit ceea ce urmează să fie memorat. Nu e suficientă însă o repetiție mecanică, papagalicească, ci de una inteligentă, temeinică, bazată pe cunoștințe deja fixate și mai ales pe conexiuni.

Asocierea de idei este cea de a treia lege a memoriei, element indispensabil în a reține ceva. Mintea noastră este o adevărat mașinărie de asocieri de idei.

Secretul unei memorii bune este să facem multe asocieri cu fiecare lucru pe care dorim să ni-l amintim.

Datele se rețin cel mai bine prin asocierea lor cu altele care sunt deja întipărite în minte. Este posibil ca în pofida tuturor pregătirilor și a precauțiilor, oratorul să aibă un lapsus de memorie atunci când își rostește discursul. Ce e de făcut? Mai multe căi sunt posibile pentru a ieși din impas.

El poate, pentru a câștiga timp, și a-și reaminti ce are de spus, să întrebe dacă vorbește suficient de tare și este auzit. Tot astfel, se poate folosi de ultimul cuvânt, de ultima propoziție sau idee rostită pentru a începe o alta, pentru a repeta sau improviza etc.

O primă regulă în prezentarea discursului, care contribuie la asigurarea succesului: *acesta nu*

¹⁹¹ Abraham Lincoln (1809-1865), avocat și om politic american. Alegerea sa ca președinte a dus la izbucnirea războiului de secesiune în SUA.

¹⁹² Dictionul, atribuit lui Quintilian, se citează pentru a sublinia valoarea repetiției pentru consolidarea și fixarea studiilor și asigură o deosebită temeinicie celor învățate.

*trebuie citit*¹⁹³. Notițele îl obosesc și îl derutează întotdeauna pe cel ce ascultă. Se consideră că hârtiile distrug cincizeci la sută din interesul auditoriului.

Este interesantă și plină de învățăminte caracterizarea pe care a făcut-o *Winston Churchill* unui tânăr parlamentar, atunci când acesta i-a cerut părerea după ce și-a prezentat discursul: „Mai întâi, ai citit discursul. În al doilea rând, l-ai citit prost. Și în cele din urmă, nu era un discurs ce merita să fie citit”.¹⁹⁴

Dar, *discursul trebuie scris*, numai așa vorbitorul poate să exerseze. În plus, dacă îl are la îndemână când vorbește se simte mai bine, îi dă încredere. Textul, deci, nu trebuie citit, dar nici memorat cuvânt cu cuvânt, ci exersat până la însușire.

Dacă totuși, nu se poate renunța la notițe, acestea trebuie să fie extrem de scurte, să cuprindă ideile principale și scrise cu litere mari. Ele pot fi ascunse în spatele unor cărți de pe pupitrul (biroul) de unde se vorbește, autorul aruncând ochii peste ele când este cazul.

Parafrazându-l pe *Horățiu*,¹⁹⁵ oratorul nu trebuie să-și caute cuvintele, ci doar gândurile, „și veni-vor în goana mare vorbele de la sine”.

A doua regulă privește pregătirea temeinică a *începutului discursului*.¹⁹⁶

Este o mare gafă dacă oratorul începe discursul prin a se scuza, că nu e un bun vorbitor, că nu este pregătit, că nu are mai nimic de spus etc. Dacă este așa nu are ce căuta în fața publicului, care nu a venit pentru a auzi scuze, ci pentru a se informa, a afla ceva, a i se trezi atenția, a-l vedea și auzi pe orator.

Trebuie început cu ceva interesant încă din prima propoziție, care, după caz, poate consta în:

- stârnirea curiozității;
- istorisirea unei povești;
- rostirea unui citat celebru;
- prezentarea unei anecdote etc.

Desigur că introducerea unui discurs este dificil de făcut. Dar, ea este de o importanță capitală, pentru că mintea publicului este odihnită și relativ ușor de impresionat; are o pondere mult prea mare pentru a fi lăsată la întâmplare, de aceea ea trebuie lucrată, anterior, cu grijă.

Introducerea va fi scurtă, de o frază sau două, să pară liberă, întâmplătoare și în nici un caz prea protocolară.

Dacă se începe cu o anecdotă, acesta trebuie să aibă legătură cu subiectul, și să nu fie spusă doar de dragul de a spune ceva. „Umorul trebuie să fie doar glazura tortului, nu tortul în sine”.

O a treia regulă *constă în exprimarea clară a punctului de vedere susținut de orator*.

Orice discurs, în concepția lui Dale Carnegie¹⁹⁷, are patru scopuri majore:

¹⁹³ Dale Carnegie, *op. cit.*, p. 50-51.

¹⁹⁴ James C Humes, *op. cit.*, p. 209.

¹⁹⁵ Horățiu Quintus Flaccus (65-8 î. Hr.) poet latin. A scris ode, epistole, satire. Capodopera sa este *Ars poetica*.

¹⁹⁶ Dale Carnegie, *op. cit.*, p. 123-133.

¹⁹⁷ *Ibidem*, p. 149-156.

- să clarifice ceva;
- să impresioneze și să convingă;
- să îndemne la fapte;
- să amuze.

Un avocat, atunci când pledează urmărește să obțină un verdict favorabil. Un om politic când își susține discursul în fața alegătorilor urmărește să obțină votul.

Vorbitorul trebuie să se străduiască să fie clar, pentru că ceea ce poate fi înțeles greșit, sigur va fi înțeles greșit.

Când apostolii l-au întrebat pe *Iisus*, de ce îi învață pe oameni vorbindu-le în parabole, El le-a răspuns: „Pentru că pot vedea fără să vadă și auzi fără să audă și tot așa pot să nu priceapă”.

Oratorul trebuie să evite termenii prea tehnici, să se exprime simplu pentru a fi înțeles de public, folosind fraze limpezi și un raționament clar. Pentru a constata dacă e înțeles, cea mai bună metodă este să aleagă din adunare o persoană care pare obișnuită observând-o dacă acesta înțelege¹⁹⁸

Napoleon considera că unica regulă valabilă a retoricii este repetarea ideilor prezentate. El era conștient că dacă o idee este clară în mintea vorbitorului, acesta nu înseamnă că, automat, o vor pricepe întocmai și cei ce ascultă... Știa că e nevoie de timp pentru a înțelege ideile noi. De aceea, ideile trebuie repetate publicului, dar nu sub aceeași formă pentru că acesta nu ar accepta.

Reluarea trebuie făcută cu alte cuvinte, în mod variat, astfel încât cei ce ascultă nici să nu observe.

Sunt reguli care trebuie observate și în ceea ce privește *naturalețea și logica discursului*, *exprimarea corectă a oratorului*.¹⁹⁹

Pentru ca discursul să nu sune fals și mecanic trebuie subliniate, accentuate cuvintele importante și evitate cele mai puțin importante.

Un exemplu în acest sens ne este dat de același Dale Carnegie²⁰⁰:

„Am REUȘIT în tot ceea ce am întreprins, pentru că am avut VOINȚĂ, NU AM EZITAT NICIODATĂ, ceea ce mi-a creat un AVANTAJ asupra restului lumii” (*Napoleon*)

Tonalitatea vocii oratorului *nu* trebuie să rămână aceeași, invariabilă, ci ea trebuie schimbată o dată cu ideile, cu unele cuvinte sau fraze. Orice cuvânt, prin coborârea sau ridicarea tonului se va undui precum coroana unui copac la adierea vântului.²⁰¹

Ritmul exprimării trebuie schimbat și el permanent, constituind cea mai bună metodă de a accentua o idee.

La un moment dat, cuvintele pot fi rostite rapid, pentru ca, ajungând la cuvântul sau propoziția ce se dorește a fi subliniată, vocea să treneze, schimbându-se ritmul. După care se va putea spune în grabă

¹⁹⁸ *Ibidem*, p. 155.

¹⁹⁹ *Ibidem*, p. 85-95.

²⁰⁰ *Ibidem*, p. 94.

²⁰¹ *Ibidem*, p. 94.

restul frazei. O asemenea metodă trezește în mod sigur atenția publicului.

Pauzele înainte și după ideile importante sunt și ele extrem de importante.

„Prin momentele de tăcere vorbești cel mai bine” (Kipling).²⁰²

Pe lângă cuvinte, când se susține discursul, contează și altceva: savoarea cu care sunt prezentate faptele. *Nu contează atât de mult ceea ce se spune, ci cum se spune.*

O bună exprimare va putea face senzațional chiar și un subiect mărunț.

Se consideră că există trei lucruri care contează într-un discurs: *cine îl spune, cum îl spune, și ce spune.*²⁰³

Oratorul trebuie să aibă simțul comunicării. Publicul să constate că există un mesaj, care este transmis în direct din mintea și sufletul vorbitorului către mințile și sufletele celor care ascultă. Aceștia doresc ca oratorul să li se adreseze cât mai direct, ca într-o conversație amicală și la fel de firesc ca atunci când ar vorbi, pur și simplu, cu cineva. Să fie natural, preocupat doar de ceea ce spune.

Când se susține un discurs, nu contează doar ceea ce se spune, ci *cum se spune.*

În vorbirea plină de elocvență, maniera în care este rostit discursul determină reușita. Contează enorm personalitatea oratorului, care este o combinație, de spirit, inteligență, temperament, mod de gândire, energie, experiență, pregătire.

Vitalitatea, vioiciunea, entuziasmul sunt calitățile importante ale oratorului.

Sigur că, inevitabil, se va ajunge și la *încheierea discursului.*

Și în acest caz trebuie respectate unele reguli.²⁰⁴

Oratorul se cunoaște și are succes nu doar după felul în care își începe discursul, ci și după cum și-l încheie.

Ceea ce spune la sfârșit, ultimele cuvinte, răsună în urechea celor care ascultă și după terminarea cuvântării.

În nici un caz discursul nu se va încheia cu: „Am spus tot ce aveam de spus”, „Am terminat, mă opresc aici” etc.

Nu este indicat nici ca oratorul să se uite vorbind și să nu se oprească atunci când trebuie și nici să se oprească brusc dând impresia că nu a terminat de vorbit.

Încheierea trebuie pregătită și memorată așa cum se procedează și cu începutul.

O rețetă pentru orice discurs: „Mai întâi, spuneți ce aveți de gând să spuneți. După aceea, chiar să spuneți; iar apoi spuneți ceea ce abia ați spus”.²⁰⁵

Prin urmare, în final, trebuie reamintit despre ce s-a vorbit.

²⁰² Rudyard Kipling (1865-1936), scriitor englez, supranumit „poetul Imperului Britanic”. Este laureat al premiului Nobel pentru literatură (1907).

²⁰³ Dale Carnegie, *op. cit.*, p. 88.

²⁰⁴ *Ibidem*, p. 135-146.

²⁰⁵ *Ibidem*, p. 140.

Sunt mai multe modalități de a încheia un discurs:

- să se rezume ceea ce s-a spus, subliniind principalele puncte care au fost evidențiate;
- să se îndemne la acțiune;
- să se facă publicului un compliment sincer;
- să se stârneasă măcar o dată râsul;
- să se citeze un vers potrivit etc.

Încheierea trebuie să fie frumoasă, discursul rotunjit, fără colțuri tăioase sau abrupte.²⁰⁶

Un discurs nu trebuie să dureze prea mult. Publicului nu-i plac discursurile lungi.

Cea mai importantă predică a lui *Iisus*, cea de pe Munte, poate fi repetată în cinci minute. Facerea lumii poate fi citită, de asemenea, într-un timp foarte scurt.

Îndemnul nostru: „Opriți-vă din vorbit, înainte ca asistența să înceteze de a vă asculta!”. Este aproape o regulă ca vorbitorii să nu-și termine discursul, dar publicul să termine de ascultat. Și scriitorul spaniol *Miguel Cervantes* (1547-1616) a lansat același îndemn: „Fii concis, căci nici un discurs nu este agreat dacă e prea lung.”

Cine vrea să epuizeze subiectul despre care vorbește, va sfârși prin a epuiza auditoriul! Efectul nu poate fi decât dezastruos! În plus, ne avertizează cunoscutul scriitor francez *Alexandre Dumas* (1802-1970), „*oricât de bine ai vorbi, când vorbești prea mult, sfârșești întotdeauna prin a spune o prostie*”.

Vrei să plictisești pe cineva? Se întreba *Voltaire* (1694-1778), celebrul autor și gânditor, de asemenea, francez. Și tot el răspundea: „*Atunci spune-i tot ce știi!*”

3. Fizicul oratorului

Prestanța unei persoane, *o regularitate a trăsăturilor, distincția* nu pot fi decât în avantajul oratorului. Auditoriul din totdeauna și de pretutindeni a fost sensibil la aspectul exterior al celui ce vorbește.

Un avocat care se ridică peste toți adversarii, printr-o statură maiestuoasă, prin văpaia ochilor, prin fruntea impunătoare, prin prestanța gesturilor, printr-o voce ca a unui actor celebru, are un mare avantaj, ce-i poate garanta succesul.²⁰⁷

Dar un orator cu un chip urât? Aici putem avea surprize. Ceea ce este mai dăunător oratorului, este *lipsa lui de prestanță decât urâtenia*.²⁰⁸ De cele mai multe ori, un cuvânt înaripat, spiritual, atenuează sau chiar șterge urâtenia din ochii auditoriului.

Șarmul personal, scânteia de geniu pe care o are un om, fac ca urâtenia să nu cântărească prea mult în balanța succesului. Din cele mai vechi timpuri, auditoriul a pus preț pe ceea ce spune oratorul, pe calitățile sale nu pe fizicul său. Mărturie stau, de exemplu, în acest sens, celebrele versuri din *Iliada* lui

²⁰⁶ *Ibidem*, p. 148.

²⁰⁷ *Quintilian*, vol. III, p. 362.

²⁰⁸ De altfel, spunea *Zenon* (filozof grec antic) cu mulți ani în urmă: „Frumusețea și potența sunt tirani cu viața scurtă”. Mai circulă și următoarea idee: „Frumusețea e trecătoare, urâtenia e veșnică”.

Homer, pe care le reamintim:

„Unu-i urât, însă Zeul i-a dat în schimb cuvântarea,

Lumea-l privește cu drag de câte ori el cu sfială

Vorba-i începe ... și limpede curge.

Toți îl privesc ca pe un zeu, când el se arată ...”

Câteva cuvinte legate și de vestimentație. Aceasta trebuie să fie decentă (nu în blugi, pantaloni lăbărțați, în costum și cu pantofi sport, nici în fustă mini sau cu rochia căzută etc.).

„Haina face pe om” – sublinia Quintilian, spre deosebire de proverbul nostru cu sens negativ. Parafrazându-l pe strălucitul profesor, noi putem afirma că *haina îl reprezintă pe orator*, indiferent dacă acesta este avocat, om politic, parlamentar sau diplomat.

Recomandarea noastră este ca oratorul să fie îmbrăcat cu gust, curat. Efectul hainelor este dublu: *asupra celui care le poartă* – îi dă încredere în sine; *asupra auditoriului* – care apreciază astfel că are în fața lui o persoană ordonată, pregătită, care se respectă.

Vorbitorul (fie el avocat, politician sau profesor etc.) este mereu sub lupă, în lumina reflectoarelor, cu toți ochii ațintiți asupra sa. „Cea mai mică neregulă în felul cum arată se deslușește ca vârful unui munte văzut de la câmpie”.²⁰⁹

4. Vocea oratorului

Trăim în epoca cuvântului, dar acesta ca să pătrundă în minte și sufletul celui ce ascultă, se exprimă printr-o voce bună. Vocea poate fi prietenul nostru pe viață sau dușmanul nostru.

Ea conferă sau nu oratorului succesul. Vocea îi poate da un farmec irezistibil sau îl poate face de neascultat. Foarte des auditoriul judecă oratorul după voce și chiar după primele cuvinte. Platon pretindea că poate judeca un necunoscut după timbrul vocii sale. „Vorbiți” – spunea el – „ca să vă cunoscați!” Anticii considerau vocea, pe drept cuvânt, principalul element de acțiune a oratorului.

O voce bună va fi pentru el una din cele mai esențiale arme, unul din cele mai binecuvântate daruri pe care le poate stăpâni. Quintilian, analizând vocile, spunea: „*vocea poate fi clară sau voalată, plină sau ascuțită, dulce sau aspră, deschisă, aspră sau flexibilă, sonoră sau ternă*”.

Și mai departe: „*Vocea trebuie să fie sănătoasă, să nu aibă niciunul din următoarele defecte: grosieră, dură, aspră, dar nici subțire, moale*”.

Când vorbim despre voce trebuie să ne referim la câteva caractere ale sale esențiale: intensitate, timbru, intonație, naturalețe.

Intensitatea este condiționată de suplețea și elasticitatea coardelor vocale, care se găsesc pe pereții interni ai laringelui. Pentru o bună voce, determinate sunt buna sănătate a cavității bucale și a cavității nazale, cutiile de rezonanță ale vocii, ca și buna stare a laringelui.

²⁰⁹ Dale Carnegie, *op. cit.*, p. 104.

Un mare dușman al vocii este fumatul; cornele nazale se irită, se congestionează, se alterează și vocea devine și ea dezagreabilă, mai puțin intensă și răgușită. *Un fumător înrăit, nu poate niciodată să fie un bun orator.*

Timbrul vocii are o mare influență asupra auditoriului. Vocile complete, fără nici un cusur, având și forță și seducție sunt foarte rare. Iată ce spune scriitorul *Mihai Ralea*²¹⁰ despre timbrul vocii: „vocea fiecărui vorbitor, ca și diferitele instrumente muzicale au un anumit timbru. Unii au langoarea dureroasă a violoncelului, alții sensibilitatea viorii, alții complexul vag și tulburător al pianului, în fine, unii stridența piculinei, răgușeala fagotului, ori scandalul surd al tobei. Acest timbru, care a acela al sufletului scriitorului, îl simt de la începutul lecturii. El îmi face antipatic ori simpatice autorul după misterioasele legi inconștiente pe care le cunosc.

Poate fi cineva genial? Ce pot face dacă mi-e nesuferit timbrul piculinei?”²¹¹

Sunt oameni care se nasc cu o voce de orator: *plină, sonoră, capabilă să se audă în orice colț îndepărtat* al sălii, sau în ungherul ferit al unei catedrale. Totuși, defectele vocii pot fi uneori corectate.

Intonația. Un orator cu o voce bună își stăpânește vocea și o poate mlădia după voie. Nu trebuie să fie în permanență bubuitoare. *Clemanceau*²¹², începea întotdeauna discursurile sale cu o voce surdă (de multe ori se scuza că e bolnav). Liniștea perfectă se întrona în sală, ca mai apoi, vocea lui amplă și puternică să se reverse în torente. La fel și *Delavrancea*; începea discursurile cu un glas sfios ca și cum ar fi vrut să pipăie atenția publicului, după care vocea sa urca sub presiunea inspirației.

După cum tot Cicero ne sfătuiește nu trebuie să abuzăm de tonalitatea destinată să emoționeze. Compătimirea provocată auditoriului *trebuie să fie de scurtă durată*. Altfel se cade în penibil.

Toți marii oratori ne sfătuiesc cât de *decisivă* pentru auditoriu este intonația primelor cuvinte dintr-un discurs.

Vocea trebuie să fie *naturală*. Afectarea stârnește râsul. Vocea într-un discurs trebuie să fie ascendentă. Tonalitatea să fie firească, naturală la început și apoi condusă spre octave mai înalte. Dacă vocea este puternică de la început, este ascultată un timp, iar apoi, auditoriul obosește.

Dicția. Cuvintele trebuie corect pronunțate. Este un element capital al elocvenței. *Quintilian* ne atrage atenția ca în vorbire cuvintele să fie pronunțate în întregime. Să nu mâncăm din silabe sau litere.

Viciile de pronunțare sunt bâlbâiala și gângăveala.

Uneori, un orator vorbește prea repede, ideile îl bombardează cu repeziciune, vrea să spună tot și se transformă într-o mitralieră. Alteori, nu-i vin cuvintele în minte și lungește pe a, pe î, pe ă, ceea ce este penibil.

Sunt apoi repetiții de cuvinte, ce devin ticuri verbale, de multe ori ridicole. Auditoriul devine

²¹⁰ Sociolog, psiholog, eseist și om politic român (1896-1964).

²¹¹ Mihai Ralea, *Scrieri din trecut*, ESPLA, București, 1957, p. 295.

²¹² *Georges Benjamin Clemanceau* (1841-1929), om politic și de stat, orator talentat, de două ori prim-ministru al Franței (1906-1909; 1917-1920). A fost unul dintre autorii Tratatului de pace de la Versailles (1919).

interesat să numere de câte ori un orator spune: „vedeți dumneavoastră”, „ca să spun așa”, „cum să zic”, repet încă odată”, „nu e așa”, „prin urmare”, „și așa mai departe” sau „înțelegeți?”, „Da?” Și să nu mai fie interesat de conținutul cuvântării.

5. Gestică

Oamenii, în orice împrejurare, dar mai ales când vorbesc și vor să fie convingători, chiar și când ascultă, fac anumite gesturi, instinctive, necontrolate de cele mai multe ori.

Prin aceste gesturi se transmit ori se receptează idei, sentimente, stări de spirit. Ele pot exprima bucuria, tristețea, mânia, indiferența etc.²¹³

În mod tradițional, gesturile sunt socotite a exprima calitatea și mișcările sufletului.²¹⁴

La vechii oratori, arta gestului era o parte inalienabilă a *educației retorice*. Limbajul gestului și dialogul oral se considera că subliniază, întărește, atenuază, incită, nuanțează și precizează ideile transmise. Fiind un mijloc auxiliar al vorbirii, gestul, ca și mimica, joacă și azi un rol de completare a comunicării sub aspect afectiv.

Privind actul retoric (*actio*), *Cicero* dă indicații: „Mâna oratorului va fi mai puțin expresivă decât a comedianților, degetele vor însoți cuvintele, brațul va fi întins în față ca un fel de săgeată aruncată de orator, piciorul va lovi pământul în timpul părților patetice, când ele încep ori se sfârșesc... Oratorul să stea drept, să nu abuzeze de plecări și venituri de la tribună, să nu se repeadă către auditoriul său, să evite orice moliciune în ținuta corpului, să nu bată măsura cu degetele, ci să întindă sau să retragă brațul potrivit mișcărilor sentimentelor sale.”²¹⁵

Quintilian recomandă: „capul trebuie să ia mișcările mâinilor și ale corpului... Și pentru a exprima toate aceste sentimente, ochii sunt ajutați de serviciul pleoapelor și ale obrazilor. În ceea ce privește mișcările fără de care vorbirea ar fi mutilată și fără putere, abia se poate spune câte mișcări au, deoarece ele sunt aproape la fel de numeroase ca și cuvintele. Dar, mâinile nu trebuie ridicate mai sus de nivelul ochilor și mai jos de nivelul pântecului...” Gestică trebuie supravegheată.

Desigur că discursul este în sine important, nu ce gesturi face oratorul când vorbește, ce face el cu mâinile sau picioarele.

Dar, totuși, ținuta sa trebuie să fie cât mai firească, fără excese, dar nici rigidă, plină de imobilism. Nu trebuie să bată tactul cu degetele, să se joace cu hainele, cu stiloul, și nici să facă gesturi nervoase care să distragă atenția. Aceste gesturi dau dovadă de slăbiciune, de lipsă de autocontrol. Oratorul trebuie să stea potolit, să-și controleze gesturile, să dea impresia că se stăpânește perfect și că este un om

²¹³ Se poate vorbi de un limbaj al gesturilor.

A se vedea, de exemplu, Allan Pease, *Limbajul trupului, cum pot fi citite gândurile altora din gesturile lor*, Editura Polimark, București, 1995 (traducere Alexandru Szabo).

²¹⁴ Jean-Claude Schmitt, *Rățiunea gesturilor*, Editura Meridiane, București, 1998, p. 50.

²¹⁵ *Ibidem*, p. 57.

echilibrat.²¹⁶

Sfatul nostru astăzi: cât mai puține gesturi, respectând ceea ce ziceau latinii: *ne quind nimis* (să nu fie nimic prea mult).

Deoarece nu se poate renunța la gesturi, ele trebuie să fie armonioase, să decurgă din natura frazelor pe care le rostește oratorul. Gesturile trebuie stăpânite și chiar gândite. Sunt gesturi care compromit un discurs sau un orator, care se scarpină la nas sau își trage urechea, își aranjează cravata, își încheie sau își descheie nasturele de la haină. De multe ori, aceste gesturi devin manii. Se povestește despre Kant²¹⁷ anecdota: în perioada când a fost profesor, avea obiceiul să-și răsucescă nasturele hainei. Un student răutăcios i-a tăiat nasturele, fără ca profesorul să observe și când Kant și-a început a doua oară prelegerea, s-a trezit deodată foarte stingher în lipsa nasturelui de la haină. Sunt gesturi ce reprezintă un refugiu al timidității.

Ținuta trebuie să fie dreaptă (să nu fii aplecat asupra microfonului ca și cum ai vrea să-l îmbrățișezi). Figura trebuie să aibă o anumită demnitate, sigur, o glumă pe care o faci nu trebuie să fie dublată de un aer de înmormântare. Este de dorit să cuprinzi cu privirea auditoriul.

Adesea se reproșează imobilitatea oratorilor, brațele alăturate de trup, de parcă ar fi lipite cu clei. Arta stă în măsura mișcărilor, raportate, desigur, la conținutul subiectului sau cauzei dosarului. Efectul nu poate fi decât comic să folosești gesturi violente pentru niște platitudini monotone.

Sigur, când discursul este pasionant, energic, când are ca scop să anime un auditoriu, să-l determine să ia decizii, gesturile pot fi largi, repetate, chiar vehemente.

Cum să vorbească un orator, stând în picioare sau așezat? Oratorii antici vorbeau întotdeauna stând în picioare. Regula este valabilă și azi. Numai așa oratorul modern își respectă auditoriul. De altfel, avocatul în fața instanței nu poate sta decât ridicat. Acesta este, totodată și poziția politicianului aflat la tribună în fața publicului.

6. Tracul.

Este vorba de emoția, teama de care sunt cuprinse unele persoane înainte de a apărea în fața publicului.²¹⁸

Oare să existe vreun orator care să nu fi simțit tracul? Este un sentiment cu totul natural și care se justifică prin frica de eșec. Și până la urmă există o scuză conform căreia timiditatea este un defect al oamenilor mari, iar tupeul este defectul oamenilor mici.

Unii spun că tracul este asemănător cu „răul de mare”. Până acum, însă, nu s-a stabilit care sunt originile „răului de mare”! Te consideri perfect calm și cu un sfert de oră înainte de a lua cuvântul, simți gâtul uscat și creierul gol. Ai avut convingerea că tot ce ai avea de spus e perfect logic și bine pus la

²¹⁶ Dale Carnegie, *op. cit.* p. 110-111.

²¹⁷ Immanuel Kant (1724-1804), reprezentant de seamă al filozofiei clasice germane, a fost profesor la Universitatea din Königsberg. Una din lucrările sale reprezentative o constituie „Istoria naturală generală și teoria cerului” (1755).

²¹⁸ *Noul dicționar universal al limbii române*, Editura Litera Internațional, București, Chișinău, 2006, p. 1515.

punct și deodată, toată truda ți se pare absurdă.

Un tânăr avocat, chiar foarte talentat, într-o pledoarie confunda lamentabil datele și faptele din dosar. Când a terminat, tot lamentabil desigur, un coleg i-a spus: „De ce te-ai încurcat, puteai să deschizi dosarul pe care-l aveai în față?” – „Uite că nici nu mi-a trecut prin minte”, i-a răspuns tânărul nostru.

Învins în două trei împrejurări, tracul nu va mai apărea. Dar ca să-l învingi trebuie să ai siguranța unei pregătiri a discursului și certitudinea că tot ceea ce susții, este adevărat, logic și de bun simț. Nu trebuie să confundăm tracul, fenomen de moment, cu timiditatea care ține de temperamentul și firea oratorului.

Cineva compara *timiditatea oratorului cu sfiala* (pudoarea) *femeii*. Sigur, că la femeie, trebuie să înceteze odată această sfială... altfel, nu mai e femeie.

La fel și oratorul, dacă nu-și înlătură timiditatea, nu e orator, ci un biet vorbitor de ocazie!

7. Relația orator – auditor

Nu se poate vorbi de discurs, de orator și să facem abstracție de cei care ascultă, de auditor, care mai trebuie și convins! În lipsa auditorului, nu există nici orator, nici discurs sau dacă aceștia există, ar lipsi rațiunea misiunii lor.

Oratorul, discursul și auditoriul sunt elementele indispensabile ale unei acțiuni umane, care se întrepătrund și care nu pot exista separat.

Oratorul este cel care vorbește, rostind un discurs adresat unui auditor, dispus într-o măsură mai mică sau mai mare să asculte, să înțeleagă, să fie convins de justetea celor spuse și să acționeze în sensul dorit de autor.

Este o relație triunghiulară, în care discursul este cel ce „leagă” oratorul de auditor. Vrând – nevrând, între aceștia se stabilește o relație de simpatie ori antipatie, de deferență sau indiferență, de acțiune ori inacțiune, de prețuire sau dispreț etc.

Rostul și scopul oratorului este să domine, să atragă ascultătorii, să-i convingă, să-i determine ca ideile lui să devină ale lor.

Pentru aceasta însă, el trebuie să posede arta și știința de a se face plăcut, să se adapteze situațiilor și multitudinii de factori ce influențează relația între cele două părți. Auditoriul nu este o masă amorfă, ci o ființă vie, formată din indivizi nu doar binevoitori, ci și rău-voitori, nu numai ignoranți, ci și competenți, nu doar dispuși să asculte, ci și să intervină în dialog mai mult sau mai puțin politic.

Oratorul să arate că se bucură aflându-se în fața ascultătorilor, că îi place și să le zâmbească.

Un proverb chinezesc glăsuiește: „Cine nu știe să zâmbească să nu-și deschidă prăvălie”.

Dacă oratorul își arată interesul față de public și acesta va reacționa la fel. Chiar înainte de a începe să vorbească va fi respins sau acceptat.²¹⁹

²¹⁹ Dale Carnegie, *op. cit.*, p. 105.

Cel mai important lucru în oratorie este cel care vorbește.²²⁰

Este util sfatul dat de *Winston Churchill*, fost prim-ministru al Angliei și orator de seamă: Înainte de a putea inspira ascultătorilor vreo emoție, oratorul trebuie să fie el însuși cuprins de ea. Când vrea să le stârnească indignarea, inima lui e plină de mânie. Înainte de a putea să le aducă în ochi lacrimile, trebuie să curgă ale sale. Pentru a-i convinge, el însuși trebuie să creadă. Părerile i se pot schimba pe măsură ce slăbește întipărirea lor, însă orice orator crede ceea ce spune în clipa în care o spune...”²²¹

În cazul unui discurs politic, de exemplu, publicul este foarte divers. Vor fi zgomote, întreruperi, chiar huiduieli. Oratorul trebuie să fie stăpânit, să nu se piardă prin varietatea discursului prin voce, prin gestică să accepte rumoarea.

Se spune despre *Clemanceau*, fost prim-ministru al Franței, că ținea un discurs, într-un sat. Un ascultător imita din când în când grohăitul porcului sau mugetul vacii. O parte din cei ce ascultau s-au revoltat. „*Lăsați-l*, spune *Clemanceau*, glumind desigur, *fiecare vorbește pe graiul lui!*”

Totuși, o adunare populară nu trebuie disprețuită în nici un caz. Trebuie să o respecti, ca să te respecte. Cei mai mari savanți, cele mai avansate inteligențe, au profitat ascultând vocea maselor.

Unii oratori sunt intimidati de mulțime, alții dimpotrivă, auditoriul numeros le dă vervă, inspirație, forță. *Cicero*, spunea că nici nu poate fi elocvent decât dacă este ascultat de un public numeros.

Într-o adunare politică trebuie să accepți întreruperile, râsul, aplauzele în timpul expunerii discursului. În politică, oratorul nu este profesor (să fie ascultat de elevi) sau avocat (să fie ascultat de judecător).

Dacă oratorul vorbește bine, este repede ascultat. El vorbește prost când nu are nimic de spus – considera același *Voltaire*.

A vorbi bine, presupune a ține seama de nivelul de cultură a auditoriului căruia i te adresezi. Un bagaj sofisticat, cu multe cuvinte prea căutate, nu este deloc indicat. Auditoriul este, în genere, tolerant. Trece peste inadvertențe, lipsa acordului, repetiții. Ceea ce impresionează pozitiv, este sinceritatea, aerul unui om cumsecade.

Dacă ești înțeles de auditoriu? Este absolut indispensabil să te uiți la fețele celor ce te ascultă. Cum să-l alegi? De inteligență mijlocie. *Molière*²²², își citea comediile sale întâi bucătăresei, zicându-și: *dacă ea înțelege, va înțelege toată lumea*.

Un orator trebuie să fie în manifestarea lui politică, urban, folosind un vocabular în limitele normalității, să nu arunce anateme și injurii.

Politețea este pentru orator o adevărată pavăză. Apoi, trebuie evitat să fii pompos, emfatic, sentențios. Altfel, toți vor spune: „Uite ce prezumțios mai e, parcă debitează numai postulate!”

²²⁰ *Ibidem*, p. 108.

²²¹ James C. Humes, *op. cit.*, p. 79.

²²² Pseudonimul lui Jean Baptiste Poquelin, *Molière*, este unul dintre cei mai mari dramaturgi ai literaturii universale. Este autorul a 33 de comedii, în versuri sau proză, majoritatea capodopere ale genului, puse în scenă de el însuși.

Să nu ai convingerea că ce afirmi nu s-a mai spus niciodată ori că, așa cum prezinți, n-a mai făcut-o nimeni. Nu fi fălos la tribună. Să nu fii mirat dacă vei fi contrazis. Este bine să-i menajezi pe cei care vor fi de altă părere. Uneori, cei ce te contrazic, îți sunt amici sau, pur și simplu, sunt greșit informați. Orice răutate a cuiva, se poate topi într-o glumă. În orice caz, înainte de a răspunde celui ce te-a contrazis, trebuie să cunoști foarte bine sensul, esența contrazicerii (substratul ei).

Oricum, nu poate avea succes oratorul care, așa cum afirma același *Winston Churchill*, „înainte de a se ridica în picioare, habar nu are ce o să spună; când vorbește habar nu are ce spune; când se așează la loc habar nu are ce a spus.”²²³

Să ne reamintim

Există două tipuri de discurs care au făcut obiectul retoricii și au determinat apariția acestuia:

- **discursul juridic;**
- **discursul politic.**

Discursul juridic, așa cum îi este denumirea, este utilizat în justiție, de participanții la activitatea de judecată (avocați, consilieri juridici, procurori etc.). Cel care constituie instrumentul de acțiune al avocaților poartă denumirea de *pledoarie*; acesta este expunerea orală făcută de avocat etc. în fața unei instanțe judecătorești pentru apărarea cauzei uneia din părțile implicate în proces.

Discursul politic, reprezintă instrumentul prin care oamenii politici se fac cunoscuți, atrag simpatizanți, conving alegătorii, acced ori se mențin în funcții publice etc.

Retorica are ca obiect discursul, analiza și studiul acestuia, dar, astfel, oratorul nu trebuie ignorat. Este de neconceput discursul fără orator și ar fi absurd să fie disociată pledoaria de avocat.

Discursul poartă amprenta autorului său, este rodul muncii și gândirii acestuia, inteligenței și personalității lui.

Există anumite exigențe legate de talentul, însușirile și caracterul oratorului; sunt reguli ce trebuie respectate de avocat când ia un proces, când îl studiază și când pledează.

Importanță au și fizicul oratorului, prestața, vocea, dicția și gestica sa, relația cu auditoriul.

6.3. Rezumat

Retorica are ca obiect discursul, analiza și studiul acestuia, dar, astfel, oratorul nu trebuie ignorat. Este de neconceput discursul fără orator și ar fi absurd să fie disociată pledoaria de avocat.

Discursul poartă amprenta autorului său, este rodul muncii și gândirii acestuia, inteligenței și personalității lui.

²²³ James C. Humes, *op. cit.*, p. 322.

Există două tipuri de discurs care au făcut obiectul retoricii și au determinat apariția acestora:

- discursul juridic;
- discursul politic.

6.4. Test de autoevaluare a cunoștințelor

1. Definiți discursul.

2. Redactați structura discursului.

3. Ce condiții trebuie să îndeplinescă un bun orator?

4. Care este cea mai importantă regulă a memorării?

6.5. Bibliografie recomandată

- a. Alexandru Țiclea, *Retorica*, Editura Universul Juridic, București, 2012;
- b. Alexandru Țiclea, *Vorbirea și arta oratorică*, Editura Universul Juridic, București, aprilie 2015;
- c. Alexandru Țiclea, *Vorbirea și arta oratorică*, Ediția a II-a, Editura Universul Juridic, București, nov.2015
- d. Alexandru Țiclea, *Elogiul ... prostiei*, Editura Neverland, București, 2016;
- e. Alexandru Țiclea, *Oratorie și procese celebre*, Editura Universul Juridic, București, 2023:

Tema 2 Realizați un referat de maximum 5 pagini în care să tratați Discursul.

Unitatea de învățare 7.

Procese celebre

7.1. Introducere

În cuprinsul acestei unități de învățare sunt prezentate unele procese celebre.

Durata medie de parcurgere a acestui capitol este de aproximativ 2 ore.

7.2. Conținut

7.2.1. Procesul lui Iisus

1. O personalitate de excepție²²⁴

Iisus din Nazaret este cel mai influent om care a trăit vreodată. A fost cu totul deosebit. Nu este vorba de un oarecare, iar povestea Lui nu este una oarecare. „Numărul de cărți și de teorii care au apărut cu privire la *Iisus* este atât de mare încât, doar pentru acest lucru, trebuie să recunoaștem că ne găsim în fața unui fenomen extraordinar”²²⁵.

La două mii de ani după ce a fost executat, „peste 2,2 miliarde de ființe umane încearcă să-i urmeze învățăturile și cred că El este *Dumnezeu*. Această cifră include și 77% din populația *Statelor Unite ale Americii*”²²⁶. În România, acest procent este mult mai ridicat: peste 90%. Învățăturile lui *Iisus* au modelat și continuă să modeleze întreagă lume.

Procesul, cel mai comentat din istorie, a fost judecat acum două mii de ani în *Iudeea*, guvernată atunci de un dublu regim totalitar: dictatura militară a cuceritorilor romani și dictatura teocratică evreiască²²⁷.

Prima era exercitată de guvernatorul roman *Ponțiu Pilat*, iar cea teocratică de autoritatea colectivă supremă evreiască, *Sanhedrinul*, sub președinția marelui preot *Caiafa*. Această autoritate veghea ca *Legea mozaică*, dată de *Dumnezeu*, interpretată rigid și aplicată sever, să fie respectată întocmai. Cine nu se conforma era considerat un răzvrătit, un infractor periculos ce trebuia eliminat.

²²⁴ A se vedea *supra*, cap. III, pct. 4.

²²⁵ M.F. Urrești, *Chipul neștiut al lui Iisus*, Ed. Litera Internațional, București, 2008, p. 205.

²²⁶ B.O. Reilly în B.O. Reilly, M. Dugard, *Asasinatul lui Iisus* (traducere din limba engleză B.N. Marchidam), Ed. RAO, București, 2014, p. 7.

²²⁷ *Ultimele zile ale lui Iisus pe Pământ. Procesul-documente*, Ed. Paul Editions, București, 2019, pp. 5 și urm.

Clerul, care se afla în fruntea vieții sociale, era condus de 71 de membri ai Marelui *Sanhedrin*. Aceștia reprezentau aristocrația sacerdotală din *Ierusalim*, în frunte cu marele preot, respectat de toți evreii ca mijlocitor între Dumnezeu și poporul său ales.

Data procesului nu se cunoaște chiar precis. *Evangelhiștii* amintesc numai că, după *Cina cea de Taină*, *Iisus* a fost arestat și judecat de către *Sanhedrin*. A fost vorba de noaptea de marți spre miercuri din *Săptămâna Patimilor*, când se serba masa de *Paști*.

2. Demersuri anterioare arestării lui *Iisus* întreprinse de Pilat

Conform *Raportului lui Pilat, Guvernatorul Roman al Iudeii către Cezarul Tiberius*²²⁸, acesta a informat că, auzind de *Iisus din Nazaret*, și temându-se „că acesta să nu fie vreun agitator care să ațâțe poporul contra romanilor”, i-a scris și l-a invitat la o convorbire în sala de judecată.

În continuare, *Guvernatorul* descrie impresia puternică pe care i-a produs-o persoana calmă și liniștită a lui *Iisus* discuția pe care a avut-o cu acesta și avertismentul care i l-a dat cu privire la dușmăniile pe care el le-a stârnit.

„«*Iisus* din Nazaret, eu ți-am dat, timp de trei ani de zile o mare libertate de vorbire și rău nu-mi pare. Cuvintele tale sunt ale unui om învățat.

Nu știu dacă tu i-ai citit pe *Socrate* sau *Platon*, dar un lucru îți spun, că în predicile tale se află o simplitate maiestooasă, care te ridică mult mai sus deasupra acestor filozofi. Împăratul este informat despre tine (se face aluzie la scrisoarea lui *Publius Lentulus*), și eu, umilul său reprezentant în această comunitate (a lui *Israel*), sunt foarte fericit că ți-am îngăduit această libertate, de care te bucuri și ești atât de vrednic.

Totuși nu pot să ascund de la tine că predicile Tale au stârnit mari și puternice dușmăanii în contra ta. Nici aceasta nu este de mirat: *Socrate* și-a avut dușmanii săi, și a căzut victimă urii lor. Ai tăi sunt fără îndoială aprinși contra ta, din pricina libertății pe care ți-o dau. Mă învinuiesc de a fi în directă legătură și unire cu tine, cu scopul de a dezbrăca pe evreii de mica lor putere ce o mai au de la romani.

Rugămintea mea, deci, nu zic porunca mea, este ca tu să fii pe viitor mai cu băgare de seamă și să înconjuri de a jigni mândria dușmanilor tăi, ca să nu se răscoale populația stupidă în contra ta și să mă silească pe mine să întrebuițez mijloacele justiției».

Nazartineanul a răspuns liniștit: «Print al pământului, cuvintele tale nu sunt din adevărata înțelepciune. Spune furtunii *Stai în mijlocul muntelui, căci altfel vei dezrădăcina copacii din vale*. Furtuna îți va răspunde: *Eu trebuie să mă supun legilor Creatorului*. Numai singurul Dumnezeu cunoaște încotro merge furtuna. Adevăr, zic ție, înainte de a înflori rozele Saronului, sângele Celui Drept va fi vărsat», continua el cu emoție. Eu i-am zis: «Tu ești mai prețios mie, pentru înțelepciunea ta, decât toți tulburătorii aceștia și îngâmfații de farisei, care abuzează de libertatea dată lor de romani. Complotează contra Cezarului și ne țin într-o frică continuă, acești mizerabili neliniștiți. Ei nu cunosc că lupul din pădure se

²²⁸ Făcut în *Ierusalim* în a 28-a zi a lunii martie (anul 4147 de la creație). Documentul ar exista în bibliotecile Vaticanului – publicat în *Ultimele zile ale lui Iisus pe Pământ*; pp. 163-172.

îmbracă uneori în lână și piei de oi. Eu te voi apăra față de ei. Palatul meu de justiție este deschis ție pentru scăpare». Cu nepăsare clătinându-și capul, cu un har și zâmbet dumnezeiesc, Iisus îmi riposta: «Când ziua aceea va fi sosit, nu va fi loc de scăpare pentru Fiul Omului nici sub pământ. Sălașul Celui Drept este acolo!», zise El arătând spre cer. «Ceea ce este scris în cărțile Profeților, trebuie să se împlinească». «Tânărule», i-am răspuns eu pe un ton moale, «Tu mă obligi, ca simpla mea cerință să o schimb în poruncă? Siguranța provinciei, care este încredințată îngrijirii mele, cere aceasta. Trebuie să arăți mai multă moderație în predicile tale. Nu vătămă pe alții, aceasta îți poruncesc.

Fericirea să te însoțească! Mergi în pace!»

«Print al pământului», a răspuns Iisus, «N-am venit ca să aduc în lume războiul, ci pace, iubire și bunăvoință²²⁹. Eu m-am născut în aceeași zi, în care Cezar a dat pace lumii romane. Prigonirea nu este de la mine. Eu o aștept de la alții, și eu o voi întâmpina în supunere față de voința Tatălui meu, care mi-a arătat calea. De aceea restrânge-ți puțin înțelepciunea ta lumească. Nu este în puterea ta, de a aresta victima de la picioarele altarului de ispășire».

Pilat descrie în *Raport* discuția pe care a avut-o cu regele *Irod*, în *Pretoriu*. Fiind întrebat de acesta ce părere are despre *Iisus*, Guvernatorul a răspuns că, după părerea lui, cel menționat „este un filozof mare, după cum națiuni mari adesea produc. Și că învățăturile Sale, cu nici un chip nu sunt eretice sau primejdioase, iar *Roma* este dispusă a-i îngădui toată libertatea de a vorbi și la aceasta este îndreptățit prin faptele sale”.

3. Impresia soției lui Pilat produsă la vederea lui Iisus și discuția avută cu soțul ei

Într-o scrisoare, soția lui *Pilat din Pont*, *Claudia Procula* (nepoata împăratului roman *Tiberius*), adresată prietenei ei, *Fulvia Romelia*²³⁰, după ce soțul său a fost obligat să demisioneze, la scurtă vreme după răstignirea lui *Iisus*, a explicat impresia profundă ce i-a produs-o chipul *Mântuitorului*.

„Deodată am văzut că mulțimea se retrage, făcând loc de trecere unui grup de oameni ce veneau și la care mulțimea privea cu mare interes și respect ... Cu el mai mergeau trei inși îmbrăcați cu haine aspre și cam sărăcăcioase, ce dădeau impresia că sunt niște oameni simpli și neștiutori. Dar după ei mergea Unul îmbrăcat, un bărbat în anii de plină frăgezie a tinereții Lui.

Eu mi-am ridicat ochii ca să-L privesc, dar a trebuit imediat să-mi retrag privirea de la El spre pământ, ca dinaintea Soarelui strălucitor. Mi se părea că fruntea Lui era luminată, iar în jurul capului se forma o strălucire care părea ca o coroană, iar părul Lui se lăsa pe umeri, potrivit cu obiceiul locuitorilor din Nazaret.

Îmi este imposibil a-ți explica ce am simțit eu când L-am privit! Aceasta a fost cea mai puternică emoție pe care am simțit-o vreodată, pentru că în fiecare trăsură se descoperea o nepătrunsă frumusețe,

²²⁹ În *Predica de pe Munte*, în fața mulțimii venite din Siria, Galileea, Ierusalim, Iudeea și din regiunea de dincolo de Iordan, *Iisus* a îndemnat: „Iubiți pe vrășmașii voștri... și rugați-vă pentru cei ce vă vatămă și vă prigonesc” (*Matei*, 4:25).

²³⁰ Scrisoarea s-ar afla în bibliotecile Vaticanului (a se vedea *Ultimele zile ale lui Iisus pe Pământ*, op. cit., pp. 176-188).

dar totodată El insuflă și o teamă tainică prin privirea ochilor Săi, ce păreau că ne prefac în țărână. Eu plecai după El fără să știu unde merge”.

... Și a mers ..., *Iisus* fiind condus de tatăl *Samidei*, aflată în „măinile morții” la casa acestuia. Minunea s-a produs, fetița fiind înviată de *Mântuitor*!

Seara, soția i-a istorisit soțului tot ce a văzut și auzit. Acesta zise: „Tu ai văzut pe *Iisus Nazarineanul*, care e obiectul de ură și de dispreț al fariseilor și al saducheilor, al partidului lui *Irod* și al leviților îngâmfați din Templu. Această ură crește zi de zi, tot mai mult și unicul lor gând este ca să-i ia viața, dar cuvintele *Nazarineanului* sunt ale unui înțelept și minunile Lui, sunt ale adevăratului Dumnezeu”.

„«Dar pentru ce-L urăsc ei așa de mult?» Zisei eu. «Pentru că El muștră obiceiurile și fățarnicia lor. Eu L-am auzit odată zicând fariseilor: *Morminte văruite! Pui de năpârci otrăvitoare! Voi puneți fraților voștri sarcini grele pe umeri, pe care nu voiți să le atingeți nici cu degetul mic al vostru! Voi plătiți zeciuiala din chimen, dar foarte puțin vă interesați de împlinirea legii, de credință, dreptate și milă!* Înțelesul acestor cuvinte este adânc și adevărat ... El a supărat pe acești oameni îngâmfați și mândri și atmosfera e foarte nefavorabilă pentru viitorul *Nazarineanului*».

«Dar tu o să-L aperi, nu-i așa?» am strigat eu, plină de indignare. «Puterea mea este foarte slabă în fața acestui popor răsculător și stricat; de altfel, aș suferi și eu foarte mult, sufletește, dacă ar trebui să vărs sângele acestui înțelept». După aceste cuvinte, *Ponțiu* se sculă și intră în altă cameră, adânc îngândurat. Eu am rămas într-o durere și întristare de nedescris...

Ziua Paștelor se apropia. La această mare sărbătoare, atât de importantă pentru evrei, se îngărmădea în Ierusalim o mare mulțime de oameni, din toate părțile Iudeii, pentru a aduce, în Templu, jertfa divină legată de solemnitatea sărbătorilor care aveau loc. Joi, înainte de această sărbătoare, *Ponțiu* mi-a spus întristat că viitorul *Nazarineanului* e foarte neliniștitor. Asupra capului Lui s-a făcut deja o conjurație și se poate că încă în această seară El să fie predat în mâinile Arhiereilor. Eu mă cutremurai la auzirea acestor cuvinte și îl întrebai: «Tu o să-L aperi, nu-i așa?». «Voi putea face eu aceasta?» răspunse *Ponțiu*, cu o privire întunecată. «Soarta pe care *Platon* o prezicea pentru unii neprihăniți, mi se pare că o să-L lovească pe *Iisus*. El va fi persecutat, disprețuit și predat spre a fi osândit la moarte crudă»”.

4. Intrarea în Templu

În ziua de 3 aprilie, anul 30 d.Hr., *Iisus* și discipolii săi revin în *Ierusalim* cu ocazia sărbătorilor de *Paște*²³¹ și intră în *Templu*. Peste tot sunt soldați romani și gărzi ale Palatului pentru a preveni orice dezordine în rândul mulțimii adunate în acel loc.

Mișcările grupului sunt observate îndeaproape de reprezentanții liderilor religioși. Lui *Iisus* nu-i pasă, el este hotărât să repete gestul făcut cu trei ani în urmă când a răsturnat tarabele zarafilor. Fără niciun avertisment acum, el răstoarnă din nou mesele cu monedele pe ele, eliberează porumbei pentru sacrificiu

²³¹ *Pesah-ul* este o mare sărbătoare a evreilor, având semnificația ieșirii strămoșilor lor din robia *Egiptului* sub conducerea lui *Moise*; trecerea prin Marea Roșie, cu peste 3500 de ani în urmă.

din cuști și îi alungă, cu ajutorul unui bici improvizat, pe vânzătorii și cumpărătorii păsărilor. Zarafii și vânzătorii de porumbei sunt iritați.

Iisus explică gestul: *Templul Meu, lăcaș de rugăciune, a fost transformat în peșteră de tâlhari*. Dar, El a comis o faptă gravă: s-a interpus în fluxul comercial când a spus că „Templul este casa lui – ca și cum El ar fi Dumnezeu”. Dușmanii săi, care-l urmăreau de ceva timp, acum au justificarea pentru a-l aresta. *Nazarineanul*, în concepția lor, era un individ extrem de periculos și trebuiau luate măsuri energice împotriva Lui.

În calitate de mare preot al Templului și cea mai puternică autoritate evreiască, *Caiafa* era îndrituit să aplice legea religioasă: „Dacă un profet sau unul care prezice prin vise apare înaintea voastră și vă anunță un semn sau o minune”, este închis în *Denteronom*²³², „acel profet sau visător trebuie omorât pentru incitare la rebeliune împotriva *Domnului Dumnezeului vostru*”.

Iisus revine în Templu ziua următoare și începe să predice. Liderii religioși de față îl întrerup și încep un dialog cu acesta cu intenția de a-l pune în dificultate. Nu reușesc și atunci vor să-l încurce invocând *Roma*; este întrebat: „Se cuvine să dăm dajdiei Cezarului sau nu? El răspunde cu o întrebare: „De ce mă ispitiți?” Cere un dinar din mulțime și întreabă: „Al cui chip și scriere are pe el?” „Ale Cezarului”, răspund oamenii. „Atunci dați cele ce sunt ale Cezarului Cezarului și cele ce sunt ale lui Dumnezeu lui Dumnezeu” (Luca 20:21, 25).

Urmează alte discuții și replici ale lui *Iisus*. El îi acuză pe farisei²³³ de ipocrizie, îi numește pui de vipere, le spune că sunt necurați. Apoi prezice că preoții vor fi condamnați în iad și că Templul va fi distrus.

Chiar în timpul în care *Iisus* vorbește, preoții de rang înalt și înțelepții se adună la palatul lui *Caiafa*. Ei stabilesc că răzvrătitul trebuie arestat, și în urma procesului, să fie condamnat la moarte²³⁴.

5. Trădarea lui Iuda

Iuda Iscarioteanul (sau Iscariotul) era ultimul venit din cei 12 ucenici ai lui *Iisus*. El avea impresia, din această cauză, că nu era iubit de ajuns de către *Mântuitor*. Cu toate acestea, lui i se încredința-se misiunea de „trezorier” al grupului, din punga căruia probabil se înfrupta²³⁵. Motivul trădării l-au constituit, desigur, banii²³⁶.

Cu ocazia mesei de *Paști* (având denumirea cunoscută *Cina cea de taină*), *Iisus* l-a fixat cu privirea pe *Iuda* și s-a întristat. Atunci a grăit: „Adevăr, adevărat Vă grăiesc că unul dintre voi mă va vinde”.

²³² A cincina carte a lui Moise și din Vechiul testament sau Biblia ebraică. Cele 5 cărți sunt numite de evrei *Tora*.

²³³ Fariseii reprezentau o sectă religioasă, foarte influentă în vremea lui *Iisus*, opusă sectelor evreilor saducei și esenieni. Ei militau pentru stricta respectare a legilor strămoșești și împotriva conducătorilor elenizați sau romanizați (H. Colin, *Arestarea, procesul și moartea lui Iisus Christos*, Ed. Tess Expres, București, 1995, p. 200). Saduceii erau membrii familiilor bogate și ai aristocrației.

²³⁴ B.O. Reilly, M. Dugard, *op. cit.*, pp. 169-181.

²³⁵ Potrivit *Evangheliei după Ioan*, „Iuda avea punga”, deci ținea banii. Este explicabilă informația, de vreme ce *Iisus* și cei care îl urmau formau un grup nomad. Iuda era cel care cumpăra cele de trebuință membrilor acestuia și făcea darurile către săraci (M. Duțu, *Pilat din Pont, Judecătorul lui Iisus*, Ed. Herald, București, 2009, p. 168).

²³⁶ M. Duțu, *Procesul lui Iisus*, Ed. Pro Universitaria, București, 2008, pp. 155-156.

Tulburați, fiecare dintre ei a întrebat: „Nu cumva sunt eu Doamne?”. La întrebarea lui Iuda, Iisus a răspuns: „Tu ai zis”. *Petru* a vrut să știe mai multe și a întrebat: „totuși cine e precis acel trădător?” Răspunsul lui *Hristos* a fost: „Aceluia căruia Eu, întingând bucațica, i-o voi da”. Și i-a dat-o lui *Iuda*, zicându-i: „Ce ai de făcut, fă mai curând”. Celorlalți le-a prezis că-l vor părăsi în aceea noapte, ceea ce s-a și întâmplat, dar se vor întâlni cu toții în Galileea după învierea sa²³⁷.

După întâmplare, *Iuda* a părăsit grupul în toiul nopții și s-a dus direct la palatul lui *Caiafa* „cel mai puternic om din universul evreiesc”. Este primit cu căldură într-o sală luxoasă, unde înaltul prelat se întâlnea cu ceilalți preoți și cărturari.

Iuda întreabă direct: „Cât sunteți dispuși să oferiți dacă vi-l dau pe mână?” Răspunsul vine imediat: „trezeci monede de argint”, ceea ce înseamnă „120 de dinari, echivalentul unui venit pe 4 luni”.

Probabil că făcând actul de trădare ce va urma, *Iuda* își calculase șansele care erau de parte sa: Dacă *Iisus* este cu adevărat *Mesia*, atunci se va salva singur din mâna lui *Caiafa* și a înalților prelați, dacă nu este *Hristos*, va muri. În ambele situații, trădătorul și-a calculat că va rămâne cu banii.

Împreună cu o ceată de soldați și de slujitori ai templului și ai casei arhierești, înarmați cu săbii și pari, *Iuda* s-a prezentat în Grădina de măslini unde se găsea *Iisus*. La început, trădătorul a ezitat să-L identifice. A reușit după a treia încercare, când și-a îmbrățișat învățătorul și i-a dat, ceea ce se cunoaște cu denumirea „Sărutul lui Iuda”. *Iisus* a fost arestat imediat și a început calvarul său, care va dura două zile²³⁸.

6. Ancheta și judecata lui Iisus de către autoritățile iudaice

La început, arestatul a fost dus acasă la arhiereul *Hanan* (Ana), cel mai vechi ierarh, în speranța că acesta, datorită înțelepciunii sale, îl va ajuta pe ginerele său *Caiafa*, principalul conducător al întregii conjurații, autoritatea religioasă supremă a iudeilor, „cum să procedeze mai bine pentru a-l condamna pe arestat, dar, în același timp, să nu stârnească poporul”²³⁹.

Bătrânul arhiereu a pășit imediat, cu răutate, la interogatoriu. L-a întrebat, la început, despre ucenicii și învățătura Lui.

Răspunsul arestatului a fost: „Eu am vorbit descoperit lumii. Eu întotdeauna am învățat în sinagogă și în templu, unde toți iudeii se adună, și în ascuns n-am vorbit nimic. Ce mă întrebi pe Mine? Întreabă pe cei ce au auzit, ce le-am grăit; iată, ei știu, ce le-am grăit”.

Iisus a continuat, amintind anchetatorului că este cercetat violându-se legile judecătorești care prevăd o judecată deschisă, ziua și cu martori, iar nu noaptea, tainic și în prezența unei adunături armate.

La auzul acestor cuvinte, una dintre slugi l-a lovit pe arestat peste obraz strigându-i: „Așa răspunzi Tu arhiereului?” *Iisus* a răspuns violenței cu blândețe: „De am grăit rău, arată că e rău; iar de am grăit bine, de ce mă bați?”.

²³⁷ *Ultimele zile ale lui Iisus ...*, pp. 54-56.

²³⁸ După trădare, *Iuda* a avut mustrări grave de conștiință, a restituit arginții și s-a spânzurat.

²³⁹ *Ultimele zile ale lui Iisus ...*, pp. 61-62.

Ancheta lui *Ana* nereușind, acesta l-a trimis pe arestat la arhiereul *Caiafa*. În casa acestuia erau deja făcute toate pregătirile pentru condamnare. Judecătorii, conform obiceiului ședințelor *Sinedriului*, ședeau în semicerc pe perne moi, iar *Caiafa* în centru. În capetele semicercului ședea câte un scrib, având îndatorirea de a scrie acuzațiile justificative sau condamnatorii. Arestatul era înconjurat de străjeri, având frânghii și curele; ei urmau să aducă la îndeplinire hotărârea tribunalului.

Conform procedurii judecătorești din acea vreme, acuzatul, în toate cazurile, era considerat nevinovat, până nu va fi complet dovedită vina lui. Regula fundamentală pentru această procedură judecătorească era aceea că „sinedriul trebuia să mântuiască, iar nu să distrugă viața”. Nimeni dintre arestați nu putea fi supus judecății și acuzat în lipsă (Ioan VII, 51), și când acuzatul era adus la judecată, atunci obligația președintelui mai întâi de toate era să se adreseze cu vestire către martori, ca ei să-și aducă aminte de importanța vieții omenești, și să se îngrijească, ca să nu uite nimic din ceea ce se poate spune în folosul arestatului. Acesta trebuia să aibă apărător. Se desemna un anumit consiliu cu îndatorirea de a se îngrijii ca să se facă tot posibilul pentru achitare. La judecată se admiteau liber toate datele, care puteau să servească la achitarea lui, și, niciunui membru al tribunalului, de îndată ce se exprimase în folosul achitării, nu-i mai era îngăduit la urmă să se pronunțe pentru condamnare. Voturile celor mai tineri dintre judecători se calculau cele dintâi, ca ei să nu poată să se supună influenței membrilor mai bătrâni. În acușările de crimă pentru condamnare se cerea, cel puțin o majoritate de două voturi, și în timp ce sentința de achitare putea fi rostită imediat, cel condamnat putea să se pronunțe numai după o zi. De aceea, procesele criminale nu se puteau începe în ziua premergătoare sâmbetei sau a sărbătorilor generale. Nicio judecată nu se putea face noaptea. Judecătorii, care au condamnat pe cineva la moarte, trebuiau să postească înainte de aceea o zi întreagă, și nimeni nu putea fi dat la tortură în aceeași zi, în care se rostise asupra lui condamnarea²⁴⁰.

Dar, aceste reguli au fost nesocotite flagrant în cazul lui *Iisus*. Neexistând niciun acuzator, această sarcină și-a asumat-o chiar judecătorul-președinte *Caiafa*. Apoi, au fost prezenți numai martorii acușării, și aceștia mincinoși, nu și ai apărării.

Unul din martori a afirmat că l-a auzit pe *Iisus* când spunea: „Eu voi strica biserica aceasta făcută de mână, și în trei zile voi ridica alta nefăcută de mână” (*Luca XXIII, 2*). Altul a declarat că acuzatul „a vorbit cuvinte de hulă contra acestui sfânt lăcaș” (*Marcu XIV, 58*).

La întrebarea dacă el este *Hristos Fiul lui Dumnezeu*, *Iisus* a răspuns: „Dacă vă voi spune Eu, voi nu veți crede, și dacă Eu v-aș pune întrebările, oare ar servi ca dovadă a drepturilor Mele supreme, voi n-ați răspunde la ele. Tu ai spus adevărul: Eu sunt Malha – Meșiha – Regele Mesia²⁴¹, Fiul lui Dumnezeu, Fiul omenesc. În chinul Meu prezent voi nu Mă veți vedea mai mult; dar când voi Mă veți ucide, Eu, Fiul omenesc, voi ședea de acum de-a dreapta marelui Dumnezeu, și după aceea voi Mă veți vedea deja șezând

²⁴⁰ *Ibidem*, pp. 63 și urm.

²⁴¹ *Mesia*, adică *cel care va veni într-o zi*, liberatorul evreilor, cu menirea de a-i organiza pentru a-și cuceri libertatea față de romani. În acele timpuri era răspândită ideea venirii unui Mesia.

acolo și venind pe norii cerului”.

Răspunsul i-a enervat peste măsură pe „judecători”, iar *Caiafa*, șeful lor, a exclamat, „arzând de mânie”: „El hulește, la ce ne mai trebuiesc mărturii? Iată, voi ați auzit hula Lui? Legea noastră este precisă. Domnul a zis: „Eu sunt Iehova, alesul, eternul, primul și ultimul; Eu nu transmit altor nici numele meu, nici gloria mea. Nu a fost alt Dumnezeu înaintea mea... Nu va fi altul după mine... Eu sunt alesul care creează lumina și întunericul, care dă pe rând pacea și răspândește nenorocirea... Numai mie îmi aparține viața eternă; numai eu sunt Dumnezeul puternic, Dumnezeul drept, Dumnezeul eliberator, rezemătorul salvator... Dacă se ridică în mijlocul vostru un profet, sau visător, care să facă vreun semn sau minune și că semnul sau minunea de care va fi vorbit el se împlinește; dacă va presupune în același timp de a introduce vreun alt Dumnezeu pe care nu l-ați cunoscut deloc și de a-l servi, voi nu veți asculta cuvintele acestui profet sau visător. Dumnezeul vostru care v-a scos din casa de sclavi, va încerca pentru a vedea dacă îl iubiți din toată inima voastră, din toate puterile voastre. Dar acest profet sau visător va muri și mâna întregului popor va fi asupra lui”²⁴². „Așa zicea legea? Cum vi se pare?” a întrebat judecătorul Suprem. Iar membri *Sanhederinului* au răspuns în cor: „E vinovat de moarte”.

Dar cel care a încălcat lege era chiar tribunalul: judecata a fost făcută în grabă, în noaptea de joi spre vineri, deși procesele trebuiau ținute ziua, iar acuzatul nu a beneficiat de nicio apărare.

Ca o concluzie, acel tribunal a fost unul mincinos, care nu a respectat legea și regulile procedurale statonice. Acesta nu a urmărit decât condamnarea, nu și achitarea celui judecat.

Pentru ca în viitor să se intre în legalitate, în *Talmud*²⁴³, a apărut chiar o doctrină, în sensul că fiecare om care se va da pe sine un Mesia mincinos sau va atrage poporul de la învățătura părinților săi, putea fi judecat și condamnat în aceeași zi sau chiar noaptea.

7. Judecata lui Pilat

În ziua care se numea „pregătirea pentru Paști”, adică „Vinerea Mare”, condamnatul a fost dus la guvernatorul/procuratorul roman *Ponțiu Pilat*²⁴⁴.

Acesta, care era la curent cu speța, i-a întrebat pe însoțitorii arestatului: „Cu ce învinuiți voi Omul acesta?” (*Ioan XVIII, 20*). I s-a răspuns din gloată: „dacă Acesta n-ar fi vinovat nu ți l-am fi dat ție”.

Pilat cunoștea că *Iisus* a fost arestat și condamnat „din ură” (*Marcu XV, 10*), „din îndemnul egoismului jignit”. De aceea, nevrând să se amestece în afacerea lor, le-a poruncit: „Luați-l voi să-l judecați după legea voastră”.

Dar, din gloată, s-a ripostat: „Nouă nu ne e îngăduit să dăm la moarte pe nimeni” (*Ioan XVIII, 31*).

A intervenit *Caiafa* cu acuzațiile: „El a răzvrătit poporul și oprește a plăti dare Cezarului, numindu-se pe sine Regele Hristos” (*Luca XXIII, 2*).

²⁴² P. della Gattinna, *Memoriile lui Iuda Iscariotul*, Paul Editions, București, 2020, pp. 309-311.

²⁴³ *Talmudul* (în ebraică, „învățătură” sau „studiu”) tratează toate aspectele vieții umane prin perspectiva normativă a iudaismului.

²⁴⁴ *Procuratorul* era magistratul roman însărcinat cu strângerea dărilor și cu conducerea provinciilor imperiale. *Pilat* și-a exercitat funcția în Iudeea, vreme de 10 ani, între anii 26 și 36 d.Hr.

Atunci, *Pilat* s-a hotărât ca să-l interogheze, personal, pe acuzat și îl întreabă: „Tu ești regele Iudeii? Adevărat, oare Tu în adevăr declari această periculoasă pretenție?” I s-a răspuns tot cu o întrebare: „De la tine zici tu asta, sau alții ți-au vorbit de Mine?”. Apoi *Iisus* a continuat: „Dacă împărăția mea ar fi din lumea asta, atunci slujitorii mei s-ar fi luptat pentru Mine ca Eu să nu fiu dat iudeilor. Dar acum împărăția Mea nu-i de aici”. Dialogul a continuat: „Așadar Tu ești împărat?”. „Tu zici, că eu sunt împărat”, răspunde *Iisus*, care a continuat: „Eu pentru aceea M-am născut, și pentru aceea am venit în lume, ca să mărturisesc adevărul: tot ceea ce-i din adevăr, ascultă glasul Meu. Iată în care înțeles sunt Eu împărat și iată care sunt urmăritorii mei”.

După acest scurt interogatoriu, *Pilat* a rostit sentința de achitare: „Eu nu găsesc nicio vină la omul acesta”.

Grupul de față, gălăgios a protestat la auzul acestei sentințe: „este un înșelător, răzvrătește poporul, învățând prin toată Iudeea, începând din Galileea până în acest loc”.

Auzind că este din Galileea, unde cârmuitor era *Irod Antipa*, *Pilat* a decis trimiterea arestatului pentru a fi judecat de acesta. *Irod* însă doar s-a amuzat, ironizându-l pe „regele” *Iisus*. Acesta a dispus să fie îmbrăcat cu o mantie regală; și și-a declinat „competența” trimițându-l din nou la *Pilat*.

Guvernatorul, fiind convins de nevinovăția arestatului, a încercat salvarea lui. Cu prilejul Sărbătorilor de Paști, el elibera câte un arestat, după dorința și alegerea poporului. A propus pentru eliberare pe *Iisus nazarineanul* și pe un hoț și ucigaș pe nume *Baraba*. Spera astfel că acuzațiile contra lui *Iisus* erau treaba arhierilor, a liderilor religioși și nu a poporului de rând care nutrea totuși o entuziastă atașare către *Hristos*.

Dar, *Caiafa* și partidul său i-au influențat pe cei de față, se pare cu ajutorul tezaurului lor, să fie ales infractorul *Baraba* pentru eliberare.

Pilat a mai făcut o încercare pentru salvarea Lui *Iisus*. Și a mai întrebat odată: „Pe care îl vreți, sincer, dintre cei doi?”. Răspunsul zgomotos al mulțimii: „Pe *Baraba*, pe *Baraba*! „Moartea Lui! Răstignește-L, iar nouă să ni-l eliberezi pe *Baraba*!”.

Și acesta a fost eliberat, iar *Iisus* condamnat la biciuire, preludiul pedepsei cu moartea executată prin crucificare..., procedeu de o cruzime exagerată.

Lui *Pilat* i s-a adresat catrenul:

„Tu te-ai spălat pe mâini *Pilate*.

Când pe *Cristos* l-au răstignit;

Și-n loc să ți le faci curate,

De-atunci pe veci le-ai murdărit”. (*Radu D. Rosetti*)

8. Hotărârea de condamnare²⁴⁵

„În al șaptezecilea an al domniei lui Tiberius Cezar și rege al romanilor, monarh neînvins. Anul 201 din Olimpiadă, iar după anul evreilor 4147 și anul 93 de la întemeierea Romei, de la eliberarea din robia Egiptului anul 589 și de la distrugerea Sfintei Țări anul 97. Pe timpul mai marilor poporului roman Lucius Suetonius Marcelius și cârmuitorul Hillaretus Palister și pe timpul conducătorului general peste Iudeea, Comus Flavius și pe vremea dregătorului asupra Ierusalimului, puternicul și înaltul prinț Ponțiu Pilat și pe vremea procuratorului asupra Galileii Irod Antipater și pe vremea marilor Ana și Caiafa Alioso și Mail, mai marii templului, Raban și Amaleus, pe timpul marilor magistrate ai orașului Ierusalimului Simbianoascio, Pompiliu Rufa și comandantul orașului Totamus.

Eu, Ponțiu Pilat, procuratorul din Imperiul Roman în sala înalților prinți, condemn și autentic pedepsa de moarte pe cruce, pe numitul de popor Iisus Nazarineanul Hristos, om răsculător contra legilor lui Moise și contra Majestății sale Tiberius Cezar și rege al romanilor. Ordon și hotărâsc moartea lui prin răstignirea pe cruce, dimpreună cu alții, după obiceiul celor condamnați din mulțimea poporului bogat sau sărac, pentru aceea că se face pe sine Fiul lui Dumnezeu și rege al Ierusalimului și pentru că amenință distrugerea Ierusalimului și a sfântului templu și pentru că a refuzat să plătească tribut Cezarului și pentru că a îndrăznit să intre în Ierusalim cu ramuri de finic și mulțimea îl aplauda ca pe un rege intrând în Ierusalim și în sfântul Templu. Însărcinez pe primul meu sutaș Comuto Corneliu, ca să-L țină legat în public în raionul Ierusalimului, bătându-L și îmbrăcându-L cu o manta roșie și încoronându-L cu o coroană de spini pe cap și de a-și duce crucea singur pe umeri, spre a servi de exemplu și altora cum și pentru toți tâlharii și să fie scoși prin poarta Imborel, numită acum Androninos spre a fi răstigniți împreună cu Iisus Hristos în public la locul deosebit pentru criminali, denumit calvar (locul sângelui). Acela care va fi răstignit și va muri, să-i fie lăsat corpul pe cruce, pentru sfidarea publicului pentru toți tâlharii și criminalii. Iar de partea de sus a crucii să fie scris pe o placă în trei limbi inscripția: Iisus Alun Omlis Iudan – evreiește, Iesus a Nazareus Basileva Iudeon – grecește, Iisus Nazareus Rex Iodaisrum – latinește. Ordon ca nici unul din subalternii mei după grad și după datorie, să pregete a-și îndeplini cu grabă datoria și să nu se opună osândirii acestuia, care a renunțat de bunăvoie la credința evreiască, ci să execute întocmai, după cum a fost hotărât de mine, infailibilul după orânduielele legilor regești ale romanilor. Martorii acestei orânduiri sunt:

Din seminția lui Israel: Ruhan, Daniel, Rambinal, Ioachim, Banican, Ritin, Itavel și Paricolan.

Din partea prinților romani ai țării: Lucius, Sicelius și Maximilius.

Dintre farisei: Barbos, Simion și Boriel.

Dintre înalții judecători romani: Raban, Haudanius și Bacaralos.

Dintre marii preoți: Ruan, Iodus și Bucasalis.

²⁴⁵ Textul complet al condamnării lui Iisus la moarte a fost publicat în *Ultimele zile ale lui Iisus pe Pământ*, op. cit., pp. 173-174. Este greu de crezut că ar fi existat..., dar îl reproducem... Într-adevăr, acest *Acta Pilati* a născut mai multe controverse dacă există sau nu (M. Duțu, *Pilat din Pont... op. cit.*, pp. 134-138).

Supraveghetorul pentru criminali dintre iudei: Butan²⁴⁶.

Ierusalim 23 martie anul 4147 de la creație”.

Se pare că procuratorul *Pilat* a avut serioase remușcări pentru condamnarea dispusă.

Intrând în dizgrația guvernatorului Siriei, *Vitelia*, fratele Cezarului „pentru că a ordonat uciderea capilor unei adunări și împrăștierea cu lăncile a mulțimii, deși manifestarea nu era îndreptată împotriva Romei, acesta a poruncit ca *Pilat* să plece la Roma, spre a se înfățișa Cezarului *Tiberius*. Acesta avea, de asemenea, ceva nemulțumiri din cauza plângerii făcute de *Maria Magdalena* pentru procedeul nedrept de condamnare a lui *Iisus*. *Pilat* nu s-a putut îndreptăți în fața lui *Tiberius Cezar*, din care cauză a fost internat în *Galia*, în anul 37 după *Hristos*. De acolo, l-a înaintat la *Vienne* (Franța), unde s-a sinucis din cauza umilirii și muștrării de cuget²⁴⁷.

9. Revizuirea procesului²⁴⁸

A avut loc la 25 iulie 1931, în *Ierusalim*.

Rejudecarea cauzei a stârnit un interes *deosebit*, astfel că la ora 4 dimineața clădirea tribunalului era arhiplină, fiind necesară intervenția poliției pentru a menține ordinea.

De față au fost juriști (doctori în drept) din diferite țări, invitați să ia parte la dezbaterile procesului.

Curtea cu juri, compusă din cei mai de seamă demnitari ai rasei ebraice, și-a luat angajamentul încă de la început ca să dea sentința cu toată dreptatea și să stabilească greșeala din sentința dată pe vremuri. Președinte al tribunalului era *dr. Veidelsel*, unul dintre cei mai de seamă juriști evrei. Apărarea a fost asigurată de avocatul *Reichswev*, iar acuzator era *dr. Blandeisler*.

Dezbaterile au început la 14.30 când s-a dat cuvântul acuzării.

Acuzatorul a continuat să-l învinuiască pe *Iisus*. A arătat că judecata, care a osândit pe *Iisus*, a căutat să procedeze după dreptate, căci la acea vreme nimeni nu putea să vadă în El pe Fiul lui Dumnezeu, în afară de ucenicii Lui. El a fost judecat ca vătămător pentru societate, conspirator primejdios, care aduna în jurul lui persoane pentru a le îndemna să se împotrivescă stăpânirii și care predica o religie inexistentă. El a trebuit să fie osândit, ca și mulți alții înainte Lui.

În cuvântul său, rostit timp de 4 ore, a rugat tribunalul să confirme sentința de pe vremuri.

Dr. Reichswev și-a început apărarea (care a durat 5 ore), spunând că sentința a fost una nedreaptă și că *Iisus* a fost victimă a nenumăratelor greșeli din justiția de la acea vreme. El a arătat că *Iisus* nu putea fi condamnat la moarte, dat fiind că nu comisese nici o crimă. El predica o religie care aducea mântuire, dar pe care egoismul oamenilor de atunci nu voia să o recunoască. Cum putea fi învinuit *Hristos* de vreo greșeală când nimeni nu avea nici o dovadă? El aminti că însuși *Pilat* a zis: „Eu nu găsesc nicio vină în omul acesta!”, și, ca semn al nevinovăției sale, și-a spălat mâinile în fața învinuitorilor săi. Dar, din cauza

²⁴⁶ Sentința s-ar fi găsit din întâmplare în anul 1509 după *Hristos* în orașul *Ameula* (Italia) într-o piatră frumoasă ce se afla într-o ladă de fier în care era o altă lădiță de marmură minunat păstrată. Această osândă închisă era în limba ebraică, Originalul se găsește la Vatican.

²⁴⁷ Moartea lui *Pilat*, în *Ultimele zile ale lui Iisus...*, p. 189.

²⁴⁸ Preluată din *Ultimele zile ale lui Iisus pe Pământ*, op. cit., pp. 190-191, care, la rândul său, e preluată după ziarul „Telegraf”.

amenințărilor că va fi pârât la *Cezar*, *Pilat* l-a dat pe Hristos în mâinile lor.

Avocatul și-a continuat apărarea – un model de elocvență, de altfel – rugându-i pe jurați să nu fie egoiști și să nu jertfească interesele dreptății jurate pentru interese de stat. El i-a făcut atenți la faptul că cel osândit de atunci, acum era în cer, gata să ierte nedreptatea pe care a suferit-o.

Sentința, citată de președintele instanței, a fost: „Cu patru voturi pentru și unul contra, Cel osândit a fost achitat, fiind dovedită completa Lui nevinovăție. Acuzația Lui a fost una din tristele rătăcirii care a adus pedeapsa divină asupra poporului evreu, până ce acesta va fi eliberat din vină”.

7.2.2. Procesul Caragiale-Caion

1. Caion acuză de plagiat

Aproape șase luni, *Caion*, un tânăr orgolios, care se credea deja o mare personalitate literară, s-a gândit cum să se răzbune. Sfătuit și de mentorul său spiritual *Alexandru Macedonski*, a ales un procedeu josnic: inventarea unui plagiat! În revista literară din 30 noiembrie 1901, condusă de *Th.M. Stoenescu*, și el discipol macedonskian, a publicat un articol intitulat *Domnul Caragiale*, în care acuza că drama *Năpasta* nu e decât o plagiatură de pe o dramă ungurească intitulată *Nenorocul* și datorată unui *Kemeny Istvan*, dramă tălmăcită pe românește de către *Alexandru Bogdan* în anul 1848 la Brașov. Pentru mai multă credibilitate, acuzatorul reproducea câteva „replici” ale pretinsei piese *Nenorocul*, actul trei, scena a IV-a și a V-a, în ediția românească, punându-le alături pe două coloane, cu fragmente din *Năpasta*.

În numărul din 10 decembrie 1901, sub titlul „Domnul Caragiale n-a plagiat, a copiat”, *Caion* a continuat publicarea altor „extrase”, precum și a rezumatului „dramei” lui *Kemeny*, arătând că scena piesei se petrece într-un sat din Ungaria. Un sătean anume *Ștefan*, în unire cu soția sa *Maria*, ucid pe un bogătaș și prin ajutorul unui idiot, anume *Ion*, și care venea din dugheana lui *Ștefan* și era adesea cinstit și bacșisuit, îngroapă pe ucis. Într-un acces de epilepsie, cules de autorități, *Ion*, venindu-și în fire și crezând că e vecin cu moartea, mărturisește aproape, dar se oprește să spună totul. Despre acest incident, *Ion* amenință pe *Ștefan* și *Maria* se silește să-l zăpăcească. După trei ani, crima e descoperită și un nenorocit bătrân, care fusese închis pe nedrept, este eliberat. *Caion* adaugă că piesa, în traducere, e tipărită cu litere chirilice și că o va dăruia Academiei Române „spre a servi celor care vor scrie istoria literaturii contemporane” și „pentru descrierea moravurilor noastre literare la finele lui 1901”.

2. Rezumatul dramei *Năpasta*

Scriind drama *Năpasta*, *Caragiale* a abordat un alt gen literar decât cel care l-a consacrat și l-a ridicat pe cele mai înalte culmi: comedia.

Năpasta a fost publicată în „Convorbiri literare” nr. 10/1890, iar prima ei reprezentație a avut loc la Teatrul Național din București la 3 februarie 1890. Despre această piesă *Titu Maiorescu* scria că „este cea mai puternică concepțiune dramatică a autorului, cu toată exagerarea caracterului femeii”.

Acțiunea piesei se petrece într-un sat de munte, personajul principal este o femeie, *Anca*, caracter

puternic, soția unui cârciumar sărac și ursuz, *Dragomir*, care își „îneacă” supărarea în alcool. Raporturile dintre cei doi soți sunt mai mult decât reci, chiar dușmănoase. Anca nu poate să-l uite pe primul soț, *Dumitru*, omorât cu ani înainte și-l bocește continuu; în străfundul inimii ei o bănuială sălășluiește. *Dragomir*, la rândul său, care are ceva pe suflet, este nemulțumit pentru că soția sa nu-i împărtășește dragostea.

În plus, în viața lor a pătruns discret și *Gheorghe*, învățătorul satului, care o iubește pe *Anca*. Este relevant, pentru a ilustra raporturile dintre cei doi soți, următorul pasaj: *Dragomir* (adresându-se *Ancăi*) – „Nu mă iubești, tu nu-mi ești nevastă, îmi ești vrăjmaș... pentru că tu m-ai nenorocit pe mine... dacă nu te cunoșteam pe tine, eu era să fiu altfel de om...”.

Drama se dezlănțuie în toată amploarea ei, când, într-o zi, în curtea celor doi soți poposește *Ion*, nebun „din bătaie”, fost „pădurar la Corbeni”, scăpat de la ocnă; el fusese condamnat fiind învinuit că l-a ucis pe *Dumitru*. În urma discuțiilor cu *Ion*, bănuiala *Ancăi* devenise certitudine: *Dragomir* este autorul crimei! Și se gândește la răzbunare. Printr-o abilă mașinație, provoacă un incident între soțul ei și nebun, apoi, profitând de sinuciderea lui *Ion*, îl acuză pe *Dragomir* de moartea acestuia. Nu mai înainte însă de a-l determina să mărturisească că el l-a ucis pe *Dumitru* și de ce („pentru tine” – zice *Dragomir*) și de a-l convinge – pentru a scăpa de bătaie – să recunoască în fața autorităților că el l-a omorât pe *Ion*.

George Călinescu remarca: „Totuși *Anca* nu e o ființă normală. O femeie care, spre a-și răzbuna bărbatul, e în stare să se căsătorească cu ucigașul, să trăiască zece ani cu el și apoi să-l trimită la ocnă din răzbunare, pentru o altă crimă pe care n-o făcuse, e un monstru...”.

3. Reacția lui Caragiale: se adresează justiției

La început, marele dramaturg a crezut că pot să existe anumite similitudini între *Năpasta* și *Nenorocul*. Pentru a se convinge a încercat să găsească drama ungurului, însă fără nici un rezultat. Ancheta făcută la Brașov printre cărturarii ardeleni a dus la concluzia că nu există niciun *Kemeny Istvan*, autor de drame! Așadar, acuzația de plagiat nu era decât o născocire²⁴⁹.

La 18 decembrie 1901, *Caragiale* depunea, la Curtea cu jurați de Ilfov, următoarea acțiune penală: „Domnule Președinte, Domnii *Constantin Al. Ionescu*, domiciliat în București, str. Luca nr. 10 și *Th.M. Stoenescu*, domiciliat tot aici, str. Arcului 10, primul ca autor, iar al doilea ca director – în două articole publicate în Revista literară, în numerele din 30 noiembrie și 10 decembrie (numere pe care le alătur aici) m-au defăimat și calomniat, adăugând la injuriile triviale ce-mi adresează și afirmațiunea că eu am furat una din operele mele – drama *Năpasta* – o lucrare dramatică a unui probabil închipuit autor maghiar *Kemeny Istvan*. Ca urmare a unei asemenea calomnii, vă rog, Domnule Președinte, a cita sus numiții înaintea Onor Curții cu jurați, la cea mai apropiată sesiune, ca să răspundă în fața justiției de pagubele morale și materiale ce mi-au cauzat o îndrăzneală nemaipomenită până astăzi în publicitatea noastră. Mă

²⁴⁹ Ș. Cioculescu, *op. cit.*, p. 261.

înscriu ca parte civilă contra acestor calomnii cu suma de 20.000 lei. Primiți vă rog, Domnule Președinte, asigurarea profundului respect ce vă port. *Ion Luca Caragiale*, autor dramatic, publicist și comerciant, str. Rotari, 15 București”²⁵⁰.

Cererea de chemare în judecată a fost publicată în revista umoristică *Zeflemeaua* din 23 decembrie 1901, condusă de fostul colaborator al *Moftului român*, G. Rosetti, care comenta: „Probabil că dl. *Scaion* va susține că și această petiție e un plagiat odios, dovadă cuvintele «primiți etc.», precum și «mă înscriu ca parte civilă» sunt copiate aidoma după mai multe petiții care se pot vedea oricând la Palatul de Justiție. Să te ferească Dumnezeu să ajungi, pardon, ca *Caion*...”.

4. Ecouri în presă și luări de poziții. Noi acuzații

După chemarea în judecată a lui *Th.M. Stoenescu*, directorul *Revistei literare* s-a grăbit să publice în *Epoca* o scrisoare de desolidarizare față de acțiunile lui *Caion*, în care spunea, printre altele: „... n-am scris și nici nu mi-a trecut prin gând să scriu un singur cuvânt contra lui *Caragiale*... Dl. *Constantin Al. Ionescu* – *Caion* publicând acele articole sub propria sa semnătură și răspundere... așa fiind d-sa este și rămâne singurul în polemică cu dl. *Caragiale*... până la lămurirea deplină a acestei afaceri și pentru a nu se crede că este patronată de direcția revistei, domnul *C.A. Ionescu* este suspendat din calitatea susmenționată ce o ocupă la *Revista Literară*”. Ulterior, pentru că n-a putut prezenta proba plagiatului, *Th.M. Stoenescu* l-a concediat pe *Caion*.

Dintre toate ziarele vremii, numai *Forța morală* condus de *Alexandru Macedonski* susținea acuzația și-i aducea elogii lui *Caion*, „acest tânăr aspirant către frumos”, „podoabă a tinereții... apostol al adevărului”. În plus, poetul strecura insinuarea că *I.L. Caragiale* ar fi plagiat *La puissance des ténèbres* (Puterea întunericului) de *Tolstoi*. Oricum, *George Ronetti* a remarcat sarcastic că *Istvan Kemeny*, dramaturgul maghiar născut de fantezia calomniatorului, „este un copil făcut de *Macedonski* cu *Caion*”²⁵¹.

Zeflemeaua îl ironiza pe *Caion*:

„Iertați-l! Îndurare! De mâini nu-i prinde-ți lanț,

Lăsați-l să se prindă-n al vieții vesel danț

.....

Sub nasu-i suspendate stau încă stalactite,

Indiciu că-i la vârsta când totul se permite

Deci nu zvârliți în ocnă pe cel lovit de streche,

Ci – maximum – cu toții să-l trageți de ureche,

Și să-l trimite-ți iară să frecventeze școala

Să nu-și mai bage nasul unde nu-i fierbe oala!”

Caion, însă, nu renunță și formulează noi acuzații. În *Forța morală* din 13 ianuarie 1902, în articolul

²⁵⁰ D. Cosma, *op. cit.*, p. 188.

²⁵¹ D. Cosma, *op. cit.*, p. 186.

Noul plagiat Caragiale – Kemeny Rabagas și Scrisoarea pierdută, scria că *O scrisoare pierdută* este copiată după comedia *Rabagos* de Victorien Sardou! În aceeași revistă din 3 februarie 1902, sub titlul *Din repertoriul kemenist*, anunța plagierea unei noi opere a lui Caragiale, *D-ale Carnavalului*, după *Le Carnaval d'un Merle Blanc*, de Chivot și Duru! În articolul *Prinderea în cursă a domnului Caragiale. Tolstoi – Kemeny și dl. Caragiale*, Caion scrie în săptămânalul Rodica, întemeiat de el: „... am imaginat un Kemeny tot așa de fictiv ca și originalitatea eminentului nostru dramaturg, Kemeny nu-i decât *Contele Lev Tolstoi*, iar Nenorocul nu-i decât Puterea întunericului... Am preferat să deschid cursa și dl. Caragiale s-a repezit la bucățica de carne numită *Kemeny*. Așadar, azi, în ajunul procesului mă simt dator a spune că *Lev Tolstoi* se ascunde sub pseudonimul *Kemeny*...”.

5. Desfășurarea procesului

Procesul a început la 5 martie 1902 în fața Curții cu jurați a județului Ilfov²⁵².

Caion era apărat de patru avocați, iar Th.M. Stoenescu de doi. La rândul său, Caragiale beneficia de serviciile a trei avocați, toți scriitori: Barbu Ștefănescu Delavrancea, Gheorghe Panu, Petre Grădișteanu.

Anterior dezbaterilor, au fost ridicate două incidente. Primul, de avocații lui Th.M. Stoenescu, s-a referit la scoaterea din cauză a acestuia, invocându-se textul constituțional care prevedea că, în cazul delictelor de presă, răspunderea girantului publicației era subsidiară în raport cu autorul scrierii. Or, cunoscându-se acest autor, nu mai era cazul unei răspunderi subsidiare. Delavrancea s-a opus cererii, pe motivul că revista a publicat, pe lângă articolele calomniatoare semnate de Caion și unele notițe anonime prin care erau aprobate articolele și care angajau direct răspunderea directorului publicației. Curtea nu a admis scoaterea din cauză a lui Stoenescu.

Al doilea incident a fost ridicat de unul din avocații lui Caion – Oteleșteanu –, care a cerut amânarea judecății, învederând că în realitate *Năpasta* a fost plagiată după *La puissance des ténèbres* de Lev Tolstoi, și că se impune ca inculpatul să prezinte instanței traducerea în limba română a acestei piese pentru a dovedi plagiatul. Deși aceasta era o nouă acuzație, care nu constituia obiectul procesului, Caragiale a fost de acord cu amânarea, în dorința de a demonstra odată pentru totdeauna originalitatea dramei sale. Deși inițial Delavrancea s-a opus amânării, cu ocazia pledoariei a explicat foarte limpede motivul concesiiei făcute lui Caion: „De această nouă calomnie nu ne-am plâns justiției, am putea să trecem peste noua dovadă de perversitate și să ne oprim numai la primele două articole publicate în *Revista literară*. Dar nu, domnilor, voim să spulberăm toate clevetirile, toate acuzațiunile, toate calomniile pentru ca deciziunea ce veți pronunța să fie întemeiată nu atât pe imprudența evidentă a acuzatului, cât pe dovezile noastre zdrobitoare. Am fi putut să ne restrângem la prima calomnie, pentru care fusese adus înaintea justiției, dar preferăm întregul câmp de calomnii, fiind convinși că nimic nu va rezista desăvârșitei noastre dreptăți”.

La al doilea termen de judecată – și ultimul – Caion nu s-a prezentat; el a trimis curții un certificat

²⁵² Potrivit Codului de procedură penală din 1864 și Legii de organizare judecătorească din 1909, curțile cu jurați reprezentau o jurisdicție nepermanentă; aveau o competență generală în materie criminală, și funcționau în districtul curților de apel. Ele erau compuse din trei membri, magistrați de profesie, președinte fiind un consilier de curte de apel, precum și din 12 jurați.

medical conform căruia suferea de „gripă cu formă nervoasă”(?!) solicitând, prin avocații săi, amânarea procesului.

Conform *Procesului-verbal nr. 9* din 5 martie 1902, încheiat la *Curtea cu Jurați din județul Ilfov*;

Delavrancea s-a opus acestei noi amânări, arătând că, potrivit informațiilor de care dispune, *Caion* este sănătos și, deci, nu s-a prezentat în scopul de a târăgăna soluționarea cauzei; prevăzând lipsa inculpatului, s-a îngrijit să procure, în traducere legalizată, drama lui *Tolstoi*. *Th.M. Stoenescu*, după ce a declarat că regretă ceea ce s-a întâmplat, a fost scos din cauză. Și procurorul s-a opus la amânare, „susținând că inculpatul trebuia să se prezinte înaintea Curții”.

Caragiale nu s-a opus amânării dar a cerut ca „inculpatul să fie obligat a traduce cartea” (*La puissance de ténèbres*, a lui *Tolstoi*).

Avocatul lui *Caion*, *Băleanu*, a spus „că e în interesul justiției a da toate mijloacele posibile apărării, conchizând pentru admiterea incidentului”.

6. Hotărârea instanței

Curtea cu juri a admis acțiunea și l-a condamnat pe inculpatul *Caion* la 3 luni închisoare corecțională și la 500 lei amendă penală, precum și la 10.000 lei despăgubiri civile (față de 20.000 lei cât solicitase prin cererea sa *Caragiale*).

Instanța de judecată și-a motivat hotărârea, constatând că s-a dovedit cu probe demne de toată încrederea, inclusiv cu recunoașterea inculpatului, „că nu a existat vreodată un autor ungur cu numele de *Kemeny Istvan* și că nu există vreo dramă intitulată «Nenorocul» a vreunui autor cu acest nume”. Instanța a mai reținut că „fără a intra în vreo discuție literară sau vreo analiză a caracterului personajelor, rezultă... că și această aserțiune a inculpatului cum că drama lui *Caragiale* este „furată pe d’antregul” din drama lui *Tolstoi* este inexactă și în orice caz nedovedită”.

7. Rejudecarea procesului

Caion a lipsit intenționat de la cel de-al doilea termen când a avut loc judecarea procesului, cu scopul de a ataca hotărârea cu *oposiție* – cale de atac deschisă oricărui inculpat judecat în lipsă! Era un mijloc procedural folosit abuziv de inculpații fără speranță²⁵³.

Rejudecarea a avut loc la 10 iunie 1902. Instanța a avut o altă compunere decât cea care judecase anterior cauza. *Caion* era apărat de patru avocați, din care doi profesori universitari (*Ioan Tanoviceanu* și *G. Danielopolu*).

Întrebat după deschiderea ședinței dacă stăruie în acuzația de plagiat, inculpatul a răspuns insolent că da, adăugând însă că autorul plagiat e *Tolstoi*. Și-a justificat acuzația de a-l inventa pe *Kemeny*, motivând că a vrut să se răzbune pe *Caragiale* care l-a ridiculizat de mai multe ori în *Moftul român*.

Delavrancea a repetat pledoaria susținută anterior.

G. Danielopolu, unul din avocații lui *Caion*, în pledoaria sa și-a exprimat uimirea că în Țara

²⁵³ D. Cosma, *op. cit.*, p. 205.

Românească s-a găsit cineva care să facă o acțiune în justiție pentru simplul fapt că i s-a contestat originalitatea scrierii. Dând citire unor articole apărute în *Moftul român*, l-a învinuit apoi pe *Caragiale* că l-a provocat pe *Caion*. *Danielopolu* a mai susținut că dramaturgul nu ar fi trebuit să se supere pentru învinuirea de plagiat deoarece copiază ei profesorii universitari, deputații și senatorii (!). Această afirmație – insultarea corpului profesorul – era să ducă la evacuarea din sală a avocatului. Alt apărător de-al inculpatului – *Băileanu* – s-a străduit să demonstreze existența unor paralelisme între *Năpasta și Puterea întunericului*. *Ioan Tanoviceanu* a susținut că deși nu se poate vorbi de un plagiat propriu-zis, există totuși o mare asemănare între piesa lui *Caragiale* și cea a lui *Tolstoi*. A mai arătat că pentru a fi apreciată corect fapta lui *Caion* aceasta trebuie situată în mediul social în care s-a produs și căruia inculpatul i-a căzut victimă. *Tanoviceanu* a pretins că societatea românească manifestă o mare îngăduință față de „gura lumii”, dovadă proverbele: „gura lumii numai pământul o astupă” și „frunză verde lobodă gura lumii-i slobodă”²⁵⁴.

Apărarea lui *Caion* s-a dovedit inspirată, din moment ce Curtea l-a socotit pe inculpat nevinovat, spre nemulțumirea lui *Caragiale* și *Delavrancea*!²⁵⁵

Să ne reamintim

7.3. Rezumat

În cuprinsul acestei unități de învățare au fost prezentate unele procese celebre, și anume procesul lui Iisus și cel al lui *Caragiale-Caion*.

7.4. Test de autoevaluare a cunoștințelor

1Comentați *Procesul lui Socrate*.

.....

.....

.....

.....

.....

7.5. Bibliografie recomandată

- a. Alexandru Țiclea, *Retorica*, Editura Universul Juridic, București, 2012;
- b. Alexandru Țiclea, *Vorbirea și arta oratorică*, Editura Universul Juridic, București, aprilie 2015;

²⁵⁴ *Ibidem*, pp. 205-207.

²⁵⁵ Dramaturgul s-a autoexilat la Berlin, beneficiind de moștenirea de 400 mii lei aur pe care i-a lăsat-o mătușa din partea mamei, brașoveanca *Ecaterina Mamolo*, poreclită *Momuloaia*.

c. Alexandru Țiclea, *Vorbirea și arta oratorică*, Ediția a II-a, Editura Universul Juridic, București, nov.2015

d. Alexandru Țiclea, *Elogiul ... prostiei*, Editura Neverland, București, 2016;

e. Alexandru Țiclea, *Oratorie și procese celebre*, Editura Universul Juridic, București, 2023: